

ÍRÁS

vészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom

5

IRODALMI, MŰVÉSZETI,
TÁRSADALOMTUDOMÁ-
NYI FOLYÓIRAT / ALA-
PÍTÁSI ÉV: 1934. XXV.
ÉVF. 5. szám. 1961.

M Á J U S
SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG:
ACS KÁROLY / MAJOR
NÁNDOR / SAFFER PÁL
/ VEBEL LAJOS / VUKO-
VICS GÉZA / FELELŐS
SZERKESZTŐ MAJOR
NÁNDOR

KÖVETKEZŐ SZÁMAINK A-
NYAGÁBÓL / BURÁNY NÁN-
DOR: TIZENÖT ÉV UTÁN /
MICHEL BUTOR: VÁLTOZÁS
/ OSKAR DAVIČO: AFRIKAI
UTAZÁS / GÁL LÁSZLÓ VER-
SEI / LÁNYI ISTVÁN: A
LEGJOBB FILM, CANNES, 1961
/ LATAK ISTVÁN VERSEI /
NEMETH ISTVÁN: ELBESZE-
LÉS / SLOBODAN NOVAK:
DÉLSZAKI GONDOLATOK / B.
V. RADICEVIĆ: SZMOJ / PE-
TAR SEGEDIN: ISTEN GYER-
MEKEI / TOMÁN LÁSZLÓ: A
VAJDASÁGI KÖLTÉSZEK AN-
TOLÓGIÁJÁRÓL / TOROK CSA-
BA VERSEI / URBÁN JÁNOS:
KEGYETLEN FARSANG / ZÁ-
KÁNY ANTAL VERSEI.

Gyerekecske gondocska

Gál László

*előbb adjál leveskét
leveskébe csontot
cini cini cérnaszál
ruhácskámra foltot*

*kenyérkére vajacskát
piros retkecskét is
a polcomra könyvecskét
versikét mesét is*

*előbb adjál kabátkát
kabátkára gombot
kócbabácska fejére
szalmaszálból kontyot*

*a rétecskén brekeke
béka ugrándozzon
piros pipacs nevéssen
kiskutya ugasson*

*előbb adjál szobácskát
bútor legyen benne
rádió házimozsi
jó lenne ha lenne*

*iskolácskát tanítót
a kórházba ágyat
széles ablakocskát hogy
benézzenek kilássak*

*előbb adjál örömet
s legyen végre béke
tisztelem a holdlakókat
mehetsz már az égbe*

Ének a tejszínhabról

Gál László

a halottak nem tudnak semmit

*Gyulának el kellene mondanom
hogy kisütött a nap
levélhajtó szép áprilisban
és fölépült a víztorony megint
és a felüljáró
a lányok még mindig szépek
és színház van és mozi és béke*

*Miklósnak is el kell mondani
hogy nincsen sárgaház ólmosbot és kötél
hogy értünk már valami keveset
a furcsa egészből csak a világszemlét
hiába várjuk hétről hétre
miért nem írod Enci most már
cenzor sincs és Jancsit sem olvasom
évek óta
talán mert megromlottak a szemeim
azért*

*ejnye hogy nem jártok már a cukrászdába
keserű feketét inni és álmodozni
az igazán édes életről amelyet
a tenyerünkön hordozunk és olyan lesz most már
ahogy szeretnénk ha tudjuk faragni
gyúrni énekelni ütni kalapálni
rombolni és megalapozni*

*ti nem láttátok még az új hidat
és új embereink is vannak csillogó
akaratúak ám én most mesét mesélnék
szegényes szavakkal gazdag életünkről
hogy a híd hónapról hónapra megjelenik
fehér foltok nélkül pirosan*

*a cukrászdába már én sem járok
meg is szünt régen és hová mehetnék
hogy titeket is megtaláljalak
vajon hová jártok zümmögni halkan
hogy jó és rossz és szép és csúnya
de szülnek ám az asszonyok pufók gyerekeket
és édes nagyon az új cukrászsiütemény*

*hol is kezdem a tejszínhabos szép mesét
arról hogy vagyunk vagyunk vagyunk
és bizony leszünk is mert végtelenül lenni kell
hogy ne szégyenkezzünk a tegnapi és holnap előtt
és tenni tenni tenni kell
és nagyon akarni*

és most még elmondom hogy ez az utca
az ablakom alatt az utcánk
és a város a városunk
és az ország a hazánk

a miénk minden még az elszórt
papírrongyok is a pázsiton
és az is ami még rozsdás piszkos keserű
a pálinkásbutik is meg a felhőkarcoló
az egyetem ahol magyar a nyelv és a professzor
az illatos virágok és a szennyvízcsatorna
az írástudatlan is a miénk és a gyár
hát persze nincsen mindig vasárnap
de a hétköznap is a miénk

majd még elmondom egyszer
hogy baj is van sokszor
és dűnnyögnek még különösen
a régi és új gazdagok
ám a gazdaguló élet mégis mindannyiunké
atomkutatónk van és lélekkutatónk
és én tudom hogy ezért haltatok meg
akasztófán táborokban és aknamezőkön
és azt is tudom hogy mégis éltek
és viszünk viszünk viszünk magunkkal
mert mi sem érünk rá meghalni többé
az élet erre nem ad már időt
és gyáva most ki halna inkább
mielőtt belevéste nevét a végtelen időbe

túl sok a minden hogy elmondanám
és ki tudja kit ér el szavam
hiszen élőknek mondok életet
és nem a halált

rettenetes meghalni tegnap
s nem élni meg a holnapot
hangosan halni holnapi hitben
örökké élni énekelni
a mi utcánkban
a mi városunkban
a mi hazánkban

a cukrászdába igen a cukrászdába
megyek holnap és bekenem arcom
tejszínhabbal

(április, húsz éve)

Áron szerelme

Sinkó Ervin

XV.

Már megint kint voltunk a peronon. Azzal az ürüggyel, hogy hátha elfelejt a pincér idejekorán figyelmeztetni. Tartósabban sehol se bírta ki, s mennél láthatóbb, mennél nagyobb lett a ki-merültsége, annál kevésbé volt maradása. Mintha mindenünnen kergetnék. S ha egyszerre előállt az „ötlet”-tel, hogy üljünk le, sietve foglalt elsőnek helyet s hamarosan felpattant, ha eszébe jutott, hogy mégis jobb volna továbbra is megint fel-alá járni.

— Így, sikerült felfrissülnünk, és most itt kint abszolút gondtalanul, nyugodtan várhatunk a vonatra — szólt, s kezével vitorlavászon-kabátjának a zsebében, oszlopnak támasztva hátát, önáltató elégedettséggel nézett körül, mintha azzal, hogy „sikerült” a csendes, tiszta és hús vasúti éttermet újra a füstös, lármától visszhangzó peronnal felcserélnie, valami szerencsés fordulat következett volna be. Vagy mintha arra itt nagyobb volna az eshetőség, mint volt amott.

— Csak egy kérdést, ha megengeded... Mi történt Lizával?

Úgy nézett rám, mintha nagyon meglepő s annyira bonyolult kérdéssel áll-

tam volna elő, hogy nem is könnyű megérteni.

— Ez az, épp ez az — mondta végül. — Nem tudom. És most már aligha fogom megtudni. Most már nem fogom megtudni, hogy mi történt Lizával — folytatta, és ahogy megint elkomorodott, mintha a hatalmas pályaudvar szűk ketreccé vált volna, újra elkezdte a nyughatatlan járkálást fel-alá. — Ti... Ördögbe is, igenis, ti! Hányszor nem olvastam könyveitekben a frázist az ajakról, mely örökre elnémult! De hány olyan belletrista van, aki tudja, hogy mit írt le ezzel a három szóval? Mikor az élet vészésre fordul, akkor épp ezek a komikusan ünnepélyes, elaggott, elcsépeelt ripacs-frázisok elevednek meg. Kiaszott testük megtelik vérrrel, szinte csak úgy puffad. Mióta ezt tapasztaltam, egy-egy banális frázis, mennél banálisabb, annál inkább megborzongat, mint valami személyemnek szóló, hátha személyemnek szóló prófécia. Fogadd meg tanácsomat: mint hívó a kinyilatkoztatást, respektáld a banálist. Ami tragikus, az banális. Éppoly kevésbé finom, mint az éhség, mint rongyos cipő a hóban vagy a hajléktalanság. A többi csak henye, csak ké-

nyes fájdalom luxusa — vagy humbug. Ne higgy a rendkívülinek. Van-e banálisabb banalítás, mint az örökre elnémult ajak? És ez, épp ez az igazság. Liza rá a példa, hogy még halott-nak se kell lenni hozzá. Hogy egy kis példát mondjak: miután Mirjam befejezte az én történetemet, Liza halkán, ironikusan jegyezte meg:

— Ha ez és ilyen a pokol, akkor senki anyától született el nem kerüli.

Úgy rémlik nekem, hogy ezt mondta. Néha azonban már nem vagyok benne biztos. Talán csak feltételeztem, hogy a történet hallatán Liza ezt gondolta. A legegyszerűbb megoldás, ugye, megkérdezni: mondtad-e fennszóval, vagy csak gondoltad magadban, vagy egyáltalán az egész csak az én elképzelésem? De nem lehet megkérdezni. Egyetlen emlékeimet se, melyben Mirjam is jelen van, nem lehet többé ellenőrizni. Nem tudom már, mi az, amit csak behallucinálok a múltba, és mi az, ami csakugyan valóság volt. És sose fogom már megtudni. Kérde, mi történt Lizával. Honnan tudnám, mi történt benne, mikor erről vele már többé nem beszélhetek. Aki az emlékeit már csak saját emlékeivel ellenőrizheti, az előtt könnyen válik minden káprázatosan ingóvá. És ködössé válva imbo-lyog maga a határvonal, mely az egy-szeri realitást a későbbi tépelődé-s szülte fantomoktól élesen kellene, hogy elválassza.

Az ember hajlamos arra, hogy elfe-lejtse: attól, hogy valaki nekünk nél-külözhetetlen, az illető még nem válik halhatatlanná. Míg élünk, olyanok vagyunk, mint háborúban a jó katonák: nem számolunk a halállal. Nekem sose jutott eszembe, hogy eljátszhatom azt, ami fundamentuma mindennemű léte-zésemnek. Lehet egyáltalán ezzel szá-molni, előre, mielőtt megtörténik? Az ember mindig hajlandó elfelejteni, mindig felfoghatatlanul meglepő, hogy a föld, amely őt oly szilárdan tartja, mégis megrenghet, megreng. Holott tudjuk, hogy ez több okból is lehet-séges. De én, ami minket, Lizát és en-gem illet, mindaddig úgy éltem, úgy lélegeztem, mint aki feltételezi, hogy köztünk minden katasztrófa több okból is lehetetlen. És igazam volt mind-addig, amíg mindenről tudtunk egy-mással beszélni. Amint azonban van egy, csak egyetlenegy valami, amiről hallgatni kell — akkor minden szó csak arról szól, amiről nem lehet be-szélni. Ott ül harmadiknak kettőtök

mellett az asztalnál, ott hallgat közte-tek, ha beszéltek, és ha megpróbáltok, mint régen, meghittem, közös csendben szótlannul élni egymásban. Hiába, a szót-lanság már arról szól, hogy van, ami-ről nem tudtok beszélni. Lám, okos, nagyon okos lettem — utólag. És ha mindezt tudtam volna előre, előbb... Most majdnem hazudtam. Azt akartam mondani, hogy akkor nem úgy történt volna, holott — holott először is a böl-csesség sánta kutya, mely mindig az események nyomán ugat, s másodsor, ördögbe is, a tudás... az, hogy tudom a halált, nem véd meg a haláltól. Az élet legdöntőbb eseményeivel szemben, úgy rémlik nekem, egyetlen helyén-ülő megállapítás, hogy így és nem másképpen történtek. Ami ezenfelül van, az hiábavalóság, szellemi bukfen-cek és szócséplés.

Szóval: amitől irtóztam, abban benne vagyok. Benne a nem teljesben, a fel-tételesben, a magányosban. Megöltem, ami több volt nekünk, mint szülőknek gyermekük; nem a viszonyunkat, mert azt nem lehet. Az égboltozat megma-radt, de a csillagok, a nap kialudt. A nap kialudt, és fázom. Így történt. Ko-mikus volna, ha azt mondanám, hogy az én hibámból. Nemcsak komikus, de talán kellemes is volna. Más bűnbak híján legalább önmagával perleked-hessen az ember. De ha még önmagá-val se perelhet? Szinte irigylem azokat, akik tudnak meakulpázva, mellet verve vezekelni. Van egy zsidó ima, melyet úgy kell elmondani, hogy öklöddel a melled ütöd. Ahogy nem tudok imád-kozni, úgy nem tudok meakulpázni sem. Akik tudnak, azoknak a bűnről olyan elképzelésük van, hogy az vala-mi adósság, melyet megbánással kell vagy lehet csökkenteni, sőt tán törlesz-teni is. Én, én nem tudom elképzelni, hogy ha már egyszer megtettem vala-mit, akkor utóbb mégis „megbánjam.” Bűnösnek érezzem magam? Bűnös, én? Azért, mert én az vagyok, aki vagyok? Lehet bűnösségről csak beszélni is ott, ahol valaki szeret? S ha az enyém nem volt, ha az enyém nem szerelem, ki az akkor, akié az? Bűnös, én? Ördögbe is! Ha valaki ártatlan volt, ha egyáltalán ártatlan lehet valaki e földön, akkor az én vagyok. Minek egyáltalán csak beszélni is erről? Igaza az én rabbim-nak volt, ki a kíváncsiságról szólván, végeredményben azt mondta, hogyha egyáltalán van bűnös, akkor az Isten az, és hogy mi, emberek, az ő nyugha-tatlan provokátor kíváncsiságának va-gyunk ártatlan áldozatai.

Ámde hagyjuk sorsukra ezeket a kompromittált metafizikai fogalmakat. Mi közöm hozzájuk! Ökörsemű eltűnt — és én megzavarodva, magamnak is felfoghatatlan állapotban maradtam vissza. Az ő meglepetése és az az ije-delem, melyet ott, az ő hotele előtt, abban a pillanatban az ő arcán láttam, semmivel se volt kisebb, mint az enyém utóbb, mikor ráésszeltem, hogy mi történt. Megint nem jól mondom: nem az, hogy mi történt, hanem hogy mi történik. Mert ha volna múlt, ha lehetne valami elválasztva, elhatárolva, magában, külön, ha minden faktum nem volna kezdete egész sor más mo-zanatoknak, akkor minden ijedelem csak egy pillanattal, csak addig tartana, míg a jelen le nem bukik a múltba. De mert nem így van, mert épp ellenkező-képp van...

Furcsa, igen furcsa korszak kezdő-dött. Vártam vissza Ökörseműt. Vár-tam olyan nagyon, hogy többször is megtörtént, egyszerre csak nem bírtam ki a szobában, s rajtakaptam magam, hogy azzal a rögeszmével csatangolok az utcákon, azzal a rögeszmeszerű vá-rakozással, hogy meglepetésszerűen egyszerre majd valahol felbukkan előt-tem. Ha valahol távolban, valami vö-rösben játszó szőke fej villant a szem-membe, sietni kezdtem feléje, hogy az-tán csalódottan álljak meg, mikor utol-értem. S amilyen nagyon vártam, olyan érthetetlenül váltam önmagamnak ez-zel a vágyódó türelmetlenségemmel, tü-relmetlenségem kínjával. De csak ha Li-za a közelemben, mellettem, velem volt. Belép a szobába, megfogja kezemet, vagy csak rámnéz — és én máris meg-szűntem érteni, már nem tudtam fel-fogni azt a magamat, aki az imént még telve volt a hiányérzéssel. Érted? Telve, telve a hiányérzéssel, telve Ökörse-mű hiányolásával. És ha Liza megint nem volt a közelemben, ha megint el-ment, épp csak becsukódott mögöttem az ajtó, mint valami tolvajbánda, mely csak a kedvező pillanatot leste, hogy rejtkezőből előbújék — máris előszív-rogatok, felszálltak, megrohantak, elbo-rítottak az emlékek. Emlékek, mondom, és tudom, hogy furcsán hangzik, mert hisz rég nem vagyok már kamasz, és nem nagy eset egy csók. De az az egy, az az a csók volt, amivel adósom ma-radt az élet egészen addig. S vele egy kerítésen, várfalon, életem egész for-máján ütődött rés, mert addig nem is-mertem ízét idegen csóknak. És nem képzelődöm, ha hozzáteszem még azt is,

hogy a milliárd csók között, amik a földkerekségen a nap minden órájában teremnek, nem sok akadhat meglepőbb, s kevés olyan akad, melyben olyan ri-adtan örül és úgy halálos meztelenül találkozik két lény... Térdem, ka-rom, ujjaim hegyéig egész testem em-lékekkel lett tele ettől a csóktól — s míg minden emlék a hirtelen múlttá vált, s el nem múlt egyetlen pillanat-ból, a vágy arcával fordult várakozva, szorongva a jövő felé, ott volt sötéten a másik gondolat: így van tele em-lékekkel ujjá hegyéig Liza, emlékekkel, melyekben én még nem élek, melyek rólam nem tudnak...

Címét se tudtam, de ha tudtam volna, aligha írok neki. Ahhoz, hogy írjak, cí-mén kívül tudnom kellett volna, hogy mit akarok tőle. Akarom kellett vol-na valamit. És én, én nem akartam semmit, csak vágyódtam, és nem tud-tam mit kezdeni azzal, ami bennem, velem történt. Akivel beszélnem kellett volna, az nem ő, hanem Liza. Húszéves szokás, hogy olyan dolgokkal is, amik ennél sokkal kevésbé fenyegetően fog-lalkoztattak, mindennel, ami kérdésem vagy gondolatom vagy fájdalom, csakis őhöz menjek. S komikus, én akartam is. Ő nevetve, de határozot-tan félbeszakított:

— Ízléstelenség volna, ha ezekről a dolgokról én beszélnék veled. S érte-lmetlen is. Vannak dolgok, amiket min-denki csak egyedül intézhet el.

Keményebb hangot is megütött:

— Annyit tán mégiscsak elvárhatok, hogy megkímélj a részletektől?

Ő csakugyan, ellentétben velem, csöppet se kíváncsi. De ez nem segí-tett rajtam. Elnémult, és engem is el-némított. Nem tudtam, hogy milyen a magányosság, s most itt volt, s ebben a magányosságban Ökörsemű alakja még jelentősebben nem tágitott mellő-lem. Közben, épp ebben az időben igen sok és nagyon felelősséggel járó mun-ka szakadt rám.

Tudod, hogy júliusban, augusztus-ban micsoda vad kemencévé tudnak válni Párizs kövei? Naphosszat fél-, sőt sokszor anyaszülte meztelenül dolgoz-tam hotelszobánkban, és Liza, aki sok-kal jobban bírta a kánikulát, mint én, fáradhatatlanul munkálkodott velem, mellettem a kis asztalnál. Ilyenkor sen-ki és semmi se hiányzott nekem. Ha ilyenkor eszembe jutott Mirjam, akkor valami távoli múltból való árnyék volt, melynek egykori jelentőségét szin-te nehéz felfogni. Emlékszem egy esté-

re: már olyan fáradtak voltunk, hogy arra se tudtuk rászánni magunkat, hogy még a kevés levetni valónkat is levessük. Az ágy szélén ülve, feje az én vállamon, kéz a kézben, nagy csendben, így ülve aludtunk el. Nagy volt a csend nemcsak körülöttünk, de bennem is. Nagy, telt, hálás, boldog, egész boldog.

Tudod, milyen az, ha az ember önmagát nem érti? Ahogy akkor így egymás mellett ültünk és együtt éreztük a béke boldogságát, mely csak mélyebb lett attól a néma szomorúságtól, mely mögöttem hallgatott — emlékszem, megkérdeztem magamtól: nem vagy-e örült? És mondom, magamon mosolyogva aludtam el. De.. de tudod, milyen az, ha az ember nem ismer magára? Éjfél felé felébredtem. Liza mélyen aludt, mint a gyerekek. Nem ébredt fel arra se, hogy lefektettem az ágyra és én... egyszerűen megint egyedül voltam. Az ember tán soha sincs inkább egyedül, mint mikor mellette alszanak, és ő virraszt. Liza aludt, én ébren, és egyszerre úgy rémlik nekem, hogy a nyitott ablakon keresztül az utcáról fűtyszó hallatszik fel az emeletre. Vége a béke minden varázásának, újra itt az örület, a varázstörő varázs. Noha ép ésszel meggondolva teljesen valószínűtlen, de épp mert valószínűtlen, hátha épp azért, hátha mégis Ökör szemű ad jelt az utcáról, ő hív — és próbára tesz, kitalálom-e, hogy ő az. És lábujjhegyen, és — komikus, mi? — az izgalomtól nagyokat dobbanó szívvel már megyek is az ablakhoz, és fejemben nyüzsögnek a kombinációk, s a számtalan közül a legevidensebbnek, evidensnek tűnik, hogy Ökör szemű hirtelen elhatározással vonatra ült és visszajött, most érkezett Párizsba egy éjszakára. És a két lépés a kis szobában az ágytól az ablakig elég volt, hogy már biztosra vegyem, látni fogom lent, egyenesen, mint egy másik karsú lángot az utcai lámpa alatt. Annyira biztosra vettem, hogy az ivlímpás üres utca a sima banna aszfaltal olyan heves csalódást jelentett, mintha valami jogomtól fosztottak volna meg. És most már a reggelre vártam: a postára. Hátha írni fog? És így fekszem le, óvatosan, hogy Lizát fel ne költsem, s ő így álomban átöleli, vállára vonja a fejemet. Elcsendesedik bennem minden, s én úgy szívom magamat tele hálával és boldogsággal, mint valami áldott, nehéz

illattal... Mi ez? kérdezlek én téged, mi ez?

Nem tudom, jól sejtem-e, de néha sejteni vélem, hogy mi ez. Életem lett hazug, nem én. Tán mindenkire, tán az emberek többségére áll: jobbak, becsületesebbek, legalábbis kevésbé rosszak vagyunk, mint látszunk cselekedeteink, életünk tükrében. Ha valami a sok használatból kopik vagy rongyolódik el, az még nem olyan különös. Furcsa azonban, hogy huszonegy óra után már a legtisztább szobában is, a legtisztább tárgyon is porréteget fedezhetsz fel. Az a furcsa, hogy pusztá létünk következtében tapad hozzánk valami elhomályosító, bensőnk töretlen őszinte kisugárzását megrontó valami... Minek nevezzem? Tisztátalanságnak? Nevezhetnék, úgy vélem, titoknak is. Minden boldogság halálos betegsége a titok. Csak a gyermekek nem tudnak kimondhatatlan dolgokról, mi azonban térdén fölül gázolunk bennük. Mint a hímár, úgy fogznak, úgy nőnek bennünket körül. Az életnek átlátszónak kellene lennie, mint valami csodálatos tengerszemnek, hogy mindenki a fenekére láthasson. Miért nincs így? Ha társadalmi feltételek embertelensége takarja el az emberséget, erre van, erre lesz orvosság. Attól tartok azonban, hogy a társadalom átalakulása se lesz orvosság arra, hogy az emberi vágyba több fér, mint két emberi karba. Az embert a vágy hiába húzza sokfelé, menni mindig csak egy irányba mehetünk. Ha nem félnék, hogy csak komikusnak hangzik — ámbár hadd hangozzék! —, az én számomra tragikus felismeréssé vált az a közönséges, közismert tény, hogy kettő nem egy, és — hogy még ostobábban hangozók a felfedezés — nem lehet ugyanakkor, egy időben Brüsszelben és Párizsban lenni. Nem lehet, ha a benned lakozó érzelmek szerint ez volna is az igazság, nem lehet és nem lehet. Megoldhatatlan ellentmondássá válik a térben, ami benned, bensődben nem ellentmondás. Igen megdöbbenő, mondhatnám, félelmes, hogy érzelmi életünk a logika legelemibb szabályait is quasi fölírja.

Szerencsére ez az egész nagy benső zavar legkevésbé se nyilvánult meg cselekedeteimben. Legalábbis remélem, sőt állítani merem, hogy munkám nem szenvedett miatta. Mi több: az ettől való félelem csak szorgalmasabbá és

lelkiismeretesebbé tett. Munkám nem szenvedett miatta. Csak én szenvedtem. A vágytól és a nagy benső zavartól. És legeslegjobban a némaságtól. A titok — pokol. Attól szenvedtem, hogy van egy megoszthatatlan külön ügyem. Néha, mikor ő azt hitte, hogy egészen elfoglal valami könyv vagy az emberek, akikkel megbeszélést tartottam, őrizetlen pillanatban arcán egy új, addig ismeretlen kifejezést fedeztem fel. Valami olyan keserű szomorúságot, hogy össze lehetett volna téveszteni az apátiával, ha nem kaptam volna rajta, hogy ugyanúgy, mint én őt, ő engem néz. Néz, de nem úgy, mint azelőtt, nem is annyira fürkészve, inkább hideg, helyesebben kihűlt szomorúsággal. Ilyenkor csakugyan sötét és hihetetlen nagy volt a szeme. Amint összetalálkozott a tekintetünk, gyorsan, riadtan, s abban a pillanatban már megint rendbeszedte arcát. Lehet, hogy ő ezt tudja — de még ő se tudja, ha alszik. Nem egyszer megrémültem, ha láttam, amint az ajka szélén egy-egy elcsüggedt vonás vésődött be hosszan, mintha megnyúlt, megkövesedett volna az arca. Nem tudom elhinni, hogy lehet valakit jobban szeretni, mint ahogy én Lizát szerettem. Am ugyanakkor én voltam az, aki, ha az utcán füttyszó hallatszott, örült reménnyel siettem az ablakhoz...

Igy múltak el hetek, három hét, négy, öt — és semmi hír Ökörseműről. Ne félj, a történetek mindjárt vége lesz. Azaz ha nem is mindjárt, nemsokára, igazán nemsokára. De hogyan mellőztem a részleteket, mikor az egész történet nem más, mint pár, látszatra érdektelen részlet? Csupa lényegtelen részlet, kivéve azt, ami most következik. Tudniillik már vége felé járt a nyár, s az ég, mintha még ez a párizsi ég is meg akarna öregedni, a hirtelen támadó és hirtelen elálló, tréfás párizsi záporosók szokását reménytelen, tartós őszi ázásokkal cserélte föl, és nekem elég volt hallani, mint kopog a hűvös szoba ablakán a lassú fáradt eső — vagy hogy megüsse fülemet valahol a szó: hűvös van —, hogy eszembe jusson az a fázós lélek. Úgy képzeltem, egész boldog volnék, ha csak két kezem közé vehetném a kezét. Semmi többet. Tartanám nagy kezemben, hogy érzem a fészket, és érzem, mint melegszik át fészkeben. Az Odéon árkádjai alatt megint kitergették a könyveket, de

mi már nem jártunk oda — Ökörsemű nem volt ott. Csak épp a nyári vakációra alkalmazták ott kisegítő munkára, helyettesnek, vagy pedig nem jött vissza oda épp azért, hogy nyoma vesszen?

Már nyilvánvaló lett, hogy hiába várom vissza, nyilvánvaló lett: el akar tűnni. Ha Lizával együtt mentem el az Odéon előtt — és majd mindennap arra vezetett utam —, úgy tettem, mintha eszembe se jutna, hol járok. Még csak a tekintetemet se fordítottam abba az irányba. Hazudtam, én — Lizának! Mintha hazudhatnék neki! Ő tudott mindent, azt is, hogy bűnösnek éreztem magam hazugságomért, és azért is, hogy hagyom szemem elől veszni, hogy szemem elől veszett Ökörsemű. Hogyne éreztem volna emiatt magam bűnösnek? Akit szeretünk, azt szeretnünk kellene, és nem hagyni szeretetünk nélkül a hidegben. Akit szeretünk, annak adósai vagyunk, és én ahelyett, hogy fűt-fát megmozgatnék keresésére, noha úgy vágyódom rá, hogy sírni tudnék bele, másrészt, másrészt ugyanakkor nem tudok félelem nélkül gondolni rá, hogy mi lenne, ha felbukkanna. Mikor ez a vágy is, maga a vágy is már hazugsággal, némasággal pusztítja életemet, hát még az ő eleven személye — hogy illeszhetném bele életembe? Hálás voltam érte neki, hogy így eltűnt, hálás és szerencsétlen egyszerre. Vágyódtam, hogy legalább lássam, és félttem, hogy vágyam teljesülhetne. És mint mikor az ember egyedül marad egy szobában, melynek lakóját az imént kísérte utolsó útjára, a temetőbe, többé-kevésbé minden, amihez kezem ért, őt idézte, rája emlékeztetett. A színpadiatlan, hangtalan, feltűnés nélkül való eltűnése jelenlévőbbé tette, mint bármely életnagyságú portré a falon. S nemcsak az én számomra.

Liza hozzászoktatta az embert ahhoz a gondolathoz, hogy neki semmi se árt. Ha koplaltunk, még csak túlságosan le se soványodott, mindig egyformán karcsú maradt. Mindig egyforma. Mikor tíz napon át mindennap más börtön priccsén hálunk, az ő ruhája éppoly tiszta és rendes maradt, mint régen, mikor még külön szobalány gondozta toalettjeit. Spanyolországban, az időben, mikor erős férfiak támolyogtak az éhségtől, Liza, térdén nyelvtankönyvvel s ceruzával a kezében, teljes odaadással nap nap után tanult

spanyolul, mintha észre se venné, hogy nincs mit enni. S most előjelek, bejelentés nélkül egyszerre fájni kezd, s bár takarót s minden lehetséges kabátot ráarakok, és bizonyos felháborodással magyarázatom, hogy nincs hideg, továbbra is csak fázik. Irritált a sápadtsága, és csak mikor látom, hogy ez hideglelés, akkor kapok észbe, kezdem felfogni: beteg. Megbetegedni, az mindig kívülről esik a programon, mint valami merénylet — de Liza meg éppen hozzászokott, hogy az ilyen meglepetés készületlenül érjen.

Nem foglak a betegséggel untatni. Az emberek karakterük szerint különbözőképp viselnek el egy-egy betegséget, de maga a betegség igen kevésbé személyes jellegű. Lizáé is csak banális, s azt hiszem, orvosi szempontból nem is túlságosan, legalábbis nem szokatlanul súlyos tüdőgyulladás volt. Csak férfi tud olyan buta lenni, hogy az már komiszág. Ahelyett, hogy segítettem volna neki, faggattam és nyagattam, hogy mi je fáj, abban a reményben, hogy majd megnyugtat, biztat. És mikor végre észbekaptam, és orvosért mentem, visszaútban, mintha egy betegséget meg lehetne vesztegetni, még beszaladtam Giberthez, és megvettem azt a szép, reprodukciókkal teli Rembrandt könyvet, melyre Liza pár nappal azelőtt mutatott, mondván, hogy ha egyszer pénzünk lesz, ezt a könyvet meg kell vennünk. Azt hiszem, Rembrandt volt. (Nem vagyok jártas a képzőművészetben.) Mire visszajöttem, már pirosan égett az arca — úgy álltam ott a beteg előtt a könyvvel, mintha egy borjút hoztam volna, és most nem tudom, mit kezdjek vele, hova tegyem. De le akartam tagadni magam előtt, hogy okom van az ijedtségre. Szemrehányást tettem Lizának, hogy még csak fel se veszi takarójáról a könyvet, amikor én joggal hittem, hogy megörvendezte-ti.

Liza az albumszerű könyvben erre csakugyan lapozgatni kezdett, s anyás, de nem keserűség nélkül való, hogy úgy mondjam, ha lehet ilyet mondani, komoly mosollyal rám-rámnézve, kérészt a könyvben valamit.

— Itt van. Nézd — és ujjával egy képre mutatott. — Félek, sose fogom megbocsátani tudni, hogy engem állítólagos ösanyádnak, annak a „törvényes” Sárának helyzetébe hoztál, aki előzette urával urának szolgálóleányát, az egyiptombeli Hágárt „ki elméne és bujdosék a Beerséba pusztájában”. —

S nem vette le ujját s már szemét se annak a rézkarcnak a reprodukciójáról, mely alatt írva állt: „Hágár a pusztában”.

Védekeztem, de támadón. Szemére hánytam, hogy magamra hagyott, és ugyanakkor tagadtam, letagadtam mindent, s mindezt össze-vissza és mindig hevesebben. Az ő hangja se volt épp barátságos, mikor emlékeztetett rá, hogy beteggel állok szemben. És engem hangjának ez az ellenségessége foglalkoztatott, és nem az, hogy lábban fekszik előttem. A láb ebben a percben nekem csak egy ellenséges sáncot jelentett, mely Lizának kapóra jön, hogy a velem való további harc elől kitérjen. Képes lettem volna rá, hogy nagyon rossz legyek hozzá. Nem tudtam neki megbocsátani, hogy nem tudok oly jó lenni hozzá, mint szeretnék. Nem furcsa? Mindegy. Már három perccel később is mindegy lett nekem. Mindegy lett, hogy nincs vagy mégis volt-e valamiben igazam, s hogy egyáltalán lehet-e valakinek ilyen természetű dolgokban igaza. Liza nagyon beteg — csak ezt láttam. Láttam? Az ember nem lát, ha ökölrel a szemébe vágnak — csak inog vele s körülötte minden. De ha ökölrel a szemébe vágnak, ez az állapot egy vagy öt vagy tíz perccel tart — és utána feleszmél. Most azonban... És mert minden, ami elviselhetetlenül rossz, szinte bizonyítani akarja, hogy a még elviselhetlenebb is elviselhető, utasítást kaptam: el kell utaznom. Fontos ügyben és halaszthatatlanul. A francia-spanyol határra. Csak három napra. Ha én lettem volna, aki valaki másnak ezt a megbízást hoztam, én is úgy mondtam volna, mint ahogy nekem mondták, a megnyugtatósomra: csak három napra.

Az egyetlen okos az lett volna, hogy Lizát kórházba vitetem. De erről halálni se akart. Te talán tudod, milyen makacsul kitartott, ha egyszer valamire azt mondta: nem. Börtöntől, gépfegyvertűztől nem, de a kórháztól félt. Úgy, mint ahogy vannak emberek, akik póktól vagy macskától vagy egerektől irtóznak... Azt hiszem, hogy a halálba se mennék olyan nehéz szívvel, mint ahogy akkor elindultam „csak” három napra...

Ez a három nap! Ha akkor az úton vagy bárhol Ökörszeművel véletlenül összetalálkoztam volna, talán rá se ismerék. Mint aranypenz egy lyukas zsebből, úgy hullt ki az életemből. Ha valaki ez alatt a három nap alatt szóba

hozta volna, nem tudta volna lekötni a figyelmemet. Itt volt a feladatam, amit teljes koncentrációval kellett elvégezni — és végeztem, miközben szívósan, lerázhatatlanul gondoltam a szóra, Liza, mint refrén, mint rögeszme: mire visszajössz, halott... mire visszajössz, halott. Volt néhány cím, amit tanácsos volt nem feljegyezni, Liza tartotta őket fejben. És nem tudom, miért, de hogy Liza nevére a rögeszmévé vált refrén a címekről szólt, amik elvesznek, el fognak veszni, ez különösen iszonyú volt. Nincs többé cím, többé nincsenek címek... — ezek a szavak valami olyan szimbolikus, félelmes jelentést kaptak, mint ahogy álomban szokott az emberrel történni, mikor valami megmagyarázhatatlanul fontosnak látszik. Maig is felfoghatatlan számomra, hogy éltém túl ezt a három napot, és hogy voltam képes mégis elintézni, amit rábíztak. Mert teljes önkritikával merem állítani, hogy pontosan teljesítettem a rendelkezéseket, amikkel a párt a francia-spanyol határra küldött.

Várjunk csak. Valami multságos juttott eszembe. Mikor először kerültem nagyvárosba, úgy éreztem, hogy menthetetlenül el kell vesznem benne, mint valami kicsi-kicsi szegény gombostűnek holmi óriási szalmakazalban. Azóta száz tapasztalatom tanít arra, hogy nagyvárosok ugyan vannak, de az emberek, kivétel nélkül, mind falvakban élnek. Mindenki a maga s hozzá már meglehetősen kicsi falujában. S ami a nagyvárost illeti, az csak száz vagy sok ezer külön falunak a felhalmozódása. Érted, mit gondolok?

Hiába tudja azonban ekképp az ember, hogy Párizs a benneélők tényleges életét tekintve inkább csak keret, káprázatos fikció, mégis, ugyebár érted meglepetésemet, mikor én a végtelen három nap után visszaérkezve a szobánkba, Liza ágya mellett Ökörseműre találok. Ugyebár érthető volna meglepetésem? Én azonban nem lepődtem meg. Annyira nem, hogy még csak nem is kérdeztem, hogy került oda. A kérdés, mellyel berontottam, s amire szemem a választ kereste, a betegemnek szólt. A kérdés, hogy ő hogy van, nemhogy betöltött, de felszívta egész lényemet. Persze, látnom kellett, hogy Ökörsemű áll az ágy mellett, de nézni csak Lizát néztem, azt, hogy él, s hogy megint örömmel, megint a világos szemével néz rám, a régi visztlátások régi örömeinek nevető fényével.

Vagy csak az én örömem, a bennem túláradt öröm láttatta így őt velem?

A harmadik személy, mint minden más, annyira mindegy volt nekem, hogy Liza fölébe hajolva meg se értettem mindjárt, miért tiltakozik Liza s akadályozza meg szinte ijedten, de határozott mozdulattal örömem minden gyöngéd megnyilvánulását. Akkor, akkor aztán feleszméltem: ez itt Ökörsemű. Azért nem szabad. Ez az az Ökörsemű — és ezt nem szívem hevesebb dobogásából, hanem valahogy úgy konstatáltam, mint ahogy az embernek, mikor hosszú idő után újra elővesz egy félbehagyott könyvet és nem emlékezik már az összefüggésekre, visszafelé kell lapozni, s így idézi emlékezetébe egy-egy névnek a jelentését.

Egyébként egyszerű a magyarázata, hogy került ide Ökörsemű. A fikción belül, melynek neve Párizs, ő az embereknek ugyanabban a körében, ugyanabban a faluban élt, mint mi. Egy volt azok közül az idegenek közül, akik rendszertelenül, csak véletlen alkalmakból, csak azokból a munkahelyekből élhetnek, amik után teljes jogú állampolgár nem nyújtja ki kezét. És akik elküldtek a francia-spanyol határra, beváltották szavukat: találtak valakit, aki távollétemben a beteg mellett lesz. Maga Ökörsemű, ezt később tőle hallottam, igen meglepődött, mikor közölték vele, hol lakik a beteg, akinek ápolására vállalkozott. Hogy volt-e mégis Lizának is valami szerepe a „véletlen”-ben, egész biztosan nem tudom; lehetséges, hogy igen, hasonlítana Lizához, aki — nem tudom, lehet-e így használni e fogalmat — természeténél, lényegénél fogva abszolútista. Ha tudná, hogy aknát helyeztek el szobájában, inkább maga robbantaná fel, minthogy huszonnégy óráig szűkölve számoljon a lehetőséggel, hogy felrobban-e vagy nem. Ez tán éppannyira morál, mint temperamentum kérdése.

Tény, hogy Ökörsemű hiába akart kitérni előlem, már megint benn állt, benn álltunk a bűvös körben.

Siettem haza, mintha érkezésemtől függne, hogy mégis jóra fordulhat-e Liza betegsége. És az első negyed órában már megütközve láttam, hogy teljességgel felesleges, sőt inkább csak útban vagyok. Kialakult egy házirend nélkülem, s nekem legjobb esetben a nem lábatlankodó szemlélő szerepe maradt csak. Ökörsemű csendre intett, ha úgy találta, hogy felesleges

kérdésekkel nyugtatom a beteget, aki- nek a megerőltető száraz köhögés el- len, ő tudta, milyen időközökben s hány csöppet kell adni. Megakadályoz- ta, hogy lázméréssel feleslegesen fá- rasszam a beteget, és be kellett lát- nom, hogy a borogatásokat gyorsabban és sokkal ügyesebben adja ő, mint én. Amennyire előzőleg az alatt az egy nap alatt, míg én voltam a beteg mel- lett, reménytelenné vált a felfordulás, most a kis hotelszobában mindenütt valami nyugodt rend, mint magán az éjjeliszékrenyen, melyen számomra ismeretlen orvosságos üvegek mellett ott feküdt Ökörsemű kis ezüst karórája. Mint valami bitorlóra, úgy néztem erre a magát idő befeszkelte karórára. Az szabta meg a házirendet, arról olvas- ták le, mikor kell gyógyszer, mikor egy másik, mikor egy harmadik orvosságos üveg után nyúlni.

Ökörsemű nem moleszta kér- désekkel a beteget, aki elégedettebb- nek látszott, mint mikor csak én voltam mellette, noha ijesztően sá- padt volt, és láthatóan s még inkább hallhatóan kínozza a könnyörtelen száraz köhögés. Ökörsemű valóság- gal kisajátította betegemet, de be kellett vallanom, hogy a beteg nyu- ga-mának javára szolgált az a néma tárgyilagosság, s nekem nem maradt más hátra, mint hogy utánozzam Ökörseműt, nem tevékenységében, mert hiszen nekem nem volt már mit tennem, hanem saját személyé- nek, aggodalmának és érzelmeinek hangtalan kikapcsolásában. Minden hangot és mozdulatot a beteg, sőt a betegség szükségleteinek rendelt alá, s erre a tárgyilagosságra rákényszerített engem is. Néma jelenlétével, vitathatatlanul jó példájával terrori- zált. Ha ő nem volna itt, gondoltam sokszor, most ülhetnék az ágy szélén, s legalább foghatnám, simogathatnám Liza soványra megnyúlt, forró kezét. Ha ránéztem Ökörseműre, semmi más nem láttam benne, csak egy idegent, ki a legalkalmatlanabb idő- ben állított be, egy vendéget, akit nem lehet lerázni, noha legintimebb életem folytonosságát teszi lehetet- lenné. Abban akadályozott, ami elvi- selhetővé tehetné volna számomra a félelmet. Az ember nem érzi élete gyökerét, míg csak jászik vele az élet, mint a szél a fa lombjaival. Ha azonban körülötte halál cikázik...

De megint csak csapongok. Úgy voltam, mint akit kizártak saját la- kásából, és Ökörseműhöz úgy viszo-

nyultam, mint magához a betegséghez: türelmetlenül és tehetetlenül vettem alá magam a kényszernek, melyet jelenléte jelentett. Napközben hosszú órákra el-elszólított a munkám, s ha aztán sokszor csak egy közbeeső ne- gyed órára, tele kimondhatatlan szo- rongással és mégis avval az illúzió- val, hogy haza, hozzá megyek, benyitok hotelszobánkba, mindjárt a küszöbön, mindig újra a csalódás: Ökörsemű csendre intő tekintetében, megrovóan ráncbaszedett homlokába ütköztem. Úgy állt elém, közém és betegem közé, mint valami élő tilalomfa. Nem szimbolikusan, hanem közönségesen a térben, mely a betegágyat az ajtó- tól elválasztotta. Csak azt éreztem, hogy kisajátítja az én betegemet.

Emlékszem egy éjszakára. A szobá- ban nem égett a villany, de a túl- oldali kínai bár fényreklámja vörös és sárga lángkévékkel zajtalan moz- galmasságot hozott a szűk négy fal közé. A kis szobában a beteg széles francia ágya lábánál az ápolónő szá- mára még egy matracnak is el kellett férnie. Szűken voltunk. Feküdtem a díványon, és nem tudtam aludni. Össze voltunk szoritva olyan intimi- tásba, mint hárman egy koporsóba. Feküdtem és figyeltem, s míg a zaj- talan fénynyalábokat néztem, olyan volt, mintha álmodnék, s nem érte- ném, amit látok: mit keres itt nálunk ez a harmadik? — kérdeztem magam- ban, s a harmadik alatt egyszerre értettem Ökörseműt és a halált. Felkelni, lámpát gyújtani, odamenni Lizához, semmi más, csak leülni az ágya szélére és nézni! De ott volt a díványom és az ágy között a matrac- on az a harmadik, s azonnal fel- ébredne. Nekem nincs argumentumom vele, józanságával szemben, mely feddhetetlen következetességgel őrzi a betegnek a zavartalan nyugalomhoz való jogát. És a rövid és keskeny dí- ványon úgy feküdtem tovább, mint egy láthatatlan, de annál erősebb kötelekkel megkötözött fogoly, akár az ifjúsági kalóزرégényekben, s szája be van tömve. Még kiáltanom se lehet. Elátkozott csónak, s a fényreklám mint távoli fárosz kibetűzhetetlen üzenete, a maga fénynyalábjával egy elérhe- tetlen, távoli élet önelégült, gazdag, irigyelt folytonosságát jelentette.

Ekképp a szoba, a levegő az éjjel, éjjel-nappal, mindig úgy tele volt ha- lállal, mint néha a nyári délután, vi- harok kitörése előtt, elektromos ener-

giával. De a vihar nem tör ki, és hűs, megenyhült békés alkonyatban szabadon lélegzel fel. Végsőkig elkínzottan, de félelmeimben boldogan csalódva feküdtem akkor, s nem tudtam felfogni, hogy igaz, amit hallok. Ha igaz volna Lázár föltámadása, Lázárnak kellene magát úgy éreznie, mikor újra látja, hogy süt a nap, hogy lát. Akkor már Liza annyira elgyöngült, hogy féltalomban, abban az apatikus állapotban feküdt, mely annyira ellenkezett az ő lényével, és épp ezért ez az állapot az ellenséges hatalom diadalaként, az életem, az élet csatavesztéseként hatott rám. Azon a késő délutánon Liza csak egy-egy pillanatra nyitotta ki szemét, s máris tovább aludt. Az orvos azonban váratlanul, épp ezen a késő délutánon szokatlanul elégedett arccal tartja kezét az alvó Liza csuklóján, és már majdnem haragszik, hogy még mindig nem értem, még mindig bár-gyún bámulok, holott mutatja a láz-mérőt a megszeldült higanyoszloppal...

Az orvos szintén nem volt „rendes ember”. Hazátlan kutya, mint én. Szegény ördögök életében különös, de szinte abszolút törvényszerűség, hogy komoly segítséget még véletlenül se kapnak mástól, mindig csak és mindent egymástól. Hihetetlen, hogy emberek, akik magukon nem tudnak segíteni, milyen sokat tudnak egymásért tenni...

Igen, pár szót erről a doktorról. Már csak azért is, hogy valami érdekessel háláljam meg lekötélőző türelmedet, mellyel az én privát bonyodalmaim elbeszélését hallgatod. Sokáig azt hittem erről a doktorról, hogy éppolyan földönfutó, mint én. A mi hotelünkben volt neki is szobája, valamivel nagyobb és komfortábilisabb, mint a miénk, de nem lakás, szintén csak hotelszoba. Nem vitte ennél többre, s nyilván nem is viszi többre soha, mivelhogy már a hatvanon is túl van. Mérget vettem volna rá, hogy a magányos öreg valami távoli hajótörésnek francia partra sodródott egykori menekültje. Azért mondom, hogy egykori, mert ha ritka beszédes óráiban emlékeket elevenített fel, akkor a múltból emberek bukkan-tak elő, akik ma már történelmi le-gendák. Specialista volt, ha nem is szakmai értelemben: majd minden európai nyelven értett, s meg is tudta magát értetni, mert évtizedek óta kéz-ről kézre adta egymásnak az a Pá-rizsban sátorozó, hivatalos rendőrségi bejelentés elől megokolt aggodalommal lehetőleg kitérő, mindenfelől összeve-

rődött „nemzetközi söpredék”, mely majd egyszer maga vesz vassőprút a kezébe, és kisöpri a föld minden sar-kából az igazi söpredéket. Nekem mindig furcsa volt szemben ülni egy emberrel, akit például egyszer egy nagyon fiatal asszony a beteg férjéhez hívtott, s útközben kiderült, hogy gya-log kell menniük, mert egyiküknek se volt pénze az akkori metróra, a ló-vasútra. Önmagában nem furcsa, sem-mi furcsa sincs abban, hogy a fiatal asszonyt Krupszkajának hívták, és mégis...

A képzőművészethez nem értek, de elgondolni, hogy állandóan egy szo-bában lakjak, melynek falairól — hogy ne mondjak többet — úgy néznek le rád a leningrádi Eremitage Rembrandt képei, mint másutt családi fotogra-fiák... Nem oly egyszerű az a fran-ciákkal, mint első látásra vélné az ember. Az én doktorom, akinek pár szál, de annál gondosabban oldalt fé-sült hajszállal ékesített feje Lenin mellétől kezdve, szív- és mellhangokat figyelve, száz és száz olyan minden-féle nemzetiségű ember melléhez si-mult, akik együtt az utolsó harminc évben ennek a kontinensnek legjobb szívverését jelentették és őrizték, ez az én kicsit bogaras öreg doktorom, képzeld, vérbeli francia. Itt született, és soha nem is volt az ország határain kívül. A saját országa földjén, a saját osztályával szemben az emigráns pá-lyáját választotta. Épp a jóllakott, épp a nyugati rentier-országokban gyakran akadtam a hazai, bennszülött emig-ránsnak ilyen példányaira, emberekre, akiknek nem egykönnyen, de minden kedvező, szerfölött kedvező körülmény-nel dacolva sikerült, hogy semmire se vigyék, noha családi származásuk, konjunktúra. kolóniák. minden csendes összeesküvésben tekintélyes adófizetők-nek, s legalábbis olyan uraknak sor-sát szánta nekik, akik saját gépkocsi-jukon robognak a földnek túlnyomó többségben gyalogosan közlekedő ha-landói közepette.

XVI.

— Áron, nemsokára indul a vonatod — szóltam, s a vonatszerelvényre mu-tattam, mely régebben felbuk-kant, s most már nem is feketéltett el-hagyatottan a halottas sínpáron, ha-nem egy dübörögve az élen termő, va-dul füstölgő mozdony lökésétől felzak-

latva, minden tagjában nagyokat zörögve rázkódott össze. Figyelmeztetnem kellett Aront, mert mint eddig mindig, hogyha elbeszélésében döntő fordulathoz került közel, mintha mégse tudná magát elszánni a szóra, haladékat keresve, újabb előzetes részletek taglalásába bonyolódott bele, mellékösvényekre tévedt. Igaz, nem egyszer annyi szuggesztív erővel tette ezt, hogy egy ideig mindig újra sikerült becsapnia engem, de tán saját magát is.

— Muszáj, hogy figyelmeztesselek. Más körülmények között az orvosod csakugyan érdekelné, de ha arra gondolok, hogy esetleg nem jutunk tovább, viszont a vonatod nem vár... Nem szeretem a félszavakat, s világ-életemben irtóztam attól, hogy valami félbemaradjon, befejezés nélkül, töredéknek.

Sürgetve mutattam a vonatra, mely körül fel-feltünedezett már egy-egy csikorgó kerekű poggyászos saroglya, egy-egy kocsiiban bőrönddel a kezében hordár rendezkedett, s ha a vonat ablakai még sötétben voltak is, nyilván közeledett a beszállás időpontja.

— Tartok tőle, hogy csalódni fogsz. Már amennyiben „befejezésre” vársz — szólalt meg Áron barátságosan, de anélkül, hogy sürgetésem észrevehetően meggyorsította volna tempóját. — A valóság sajnos többnyire adós marad poénnel, s minthogy én csak egy szegény valóságos és sajnos nem boldog képzeletbeli figura vagyok... Írók ilyenkor úgy segítik figurájukat poénhez, hogy segítségül hívják a halált. És a gordiusi csomó el van vágva. De gordiusi csomók és bravúros kardvágások csak a stratégia terén fordulnak elő. Belső ügyekben, hogy úgy mondjam, lelki téren az én sajnálatos tapasztalatom szerint a csomó, ha csomó, akkor hozzáférhetetlen. Még a halál számára is. Mert az ember még csak bele se hal, hanem mikor egyéb kívül álló okokból eljön az ideje, akkor belehal. Nincs befejezés, csak folytatás, a folytatás különböző etapjai, az egyszer megszületett motívum modulációi, maga a motívum azonban nem szűnik meg. Mint az istenek se, kik csakugyan halhatatlanok oly értelemben, hogy mindig túlélik önmagukat démoni vagy más jelentésben.

Szóval a folytatás. Ott állok a doktor szobájában. Oda hívott be engem, velem Ökörszeműt is, hogy ne zavarja Lizát az én nehéz felfogású fejemnek szóló magyarázataival. Mint akkor a

pogrom után, csak a felkelő májusi nap fényében csillogó füvek láttán eszméltem rá, hogy micsoda éj szakadt rám, mit vesztettem — most is csak lassan fogtam fel, hogy vége az éjszakának, visszakapom Lizát a halálból. Érdekes az a veszéllyel: előtte és még inkább utána leghevesebb a pszichikai reakció, de míg benne vagy, szinte ki- kapcsolódik az idegek apparátusa, vagy legalábbis tompán reagál. A jelen csak emlékként válik valósággá öntudatunknak, jó vagy rossz kísértet képében. De én lemondok arról, hogy megmagyarázzam, ami ez tán történt, csak regisztrálni akarom. Regisztrálok, amire emlékszem.

Emlékszem arra, hogy csak ekkor éreztem át: eddig a halál sötét nyomása alatt lélegeztem, ettem, ittam, dolgoztam, aludtam és ébredtem. Átéreztem ezt, átéreztem, s csak akkor, mikor ez a nyomás múlttá lett. Akkor egy pillanatba sűrítve quasi visszamenőleg, quasi még egyszer átéltem állati rémülettel, hogy mi fenyegetett, mi múlt el felettem. És aztán, csak aztán szökött a szemembe Ökörszemű alakja — aztán egyszerre csak s mintha — nem, nem mintha, hanem valóban csak ekkor vált nekem Ökörszemű megint azzá, aki volt, mielőtt a betegágy mellett láttam viszont.

Nem is kísérlem meg a magyarázatást, csak regisztrálni akarok: csak ekkor eszméltem rá, hogy ő áll itt velem szemben, s nem is jól mondom: nem eszméltem rá, hanem mintha ostor suhogott volna végig rajtam, gerincemen, sarkamtól a fejem búbjáig. Ez több volt, mint vágás, megkívánás. Ez nem az a bizsergés, nem is az az éhes sajtás. Ez az élet, maga az élet volt, mely a maga hirtelen felszakadó ereje alatt rendül meg, szédül, tántorog. Pillanatokig csak meredtem Ökörszeműre. Ő úgy állt ott egyedül velem szemben, egyenesen, olyan hihetetlen egyenesen, mint ahogy akkor este először állt meg a mi hotelszobánkban, eszembe juttatva, hogy el tudnám törni, és ő hangot se hallatna. Állt valószínűtlenül karcsún, valószínűtlenül kiegyenesedve — és tekintetem alatt sápadva, egyre jobban sápadva, de változatlanul valószínűtlenül mozdulatlanságban. És mikor karom hirtelen s oly erővel fogta át derekát, mintha csakugyan el akarnám törni — védekező mozdulat nélkül ellenállhatatlanul enyém volt, a fölötte való hatalmamé.

Igy történt. S így történt, hogy azon az estén Liza kérdésére, hol van Ökörszemű, azt kellett felelnem, hogy sürgősen el kellett mennie s nem is fog többet visszajönni. Ez utóbbit biztosan tudtam. Elszökött. Búcsúzás nélkül. Maga elől, én előlem, megint azzal a szándékkal, hogy eltűnjön az életemből.

— Úgy látszik, csak haldoklói minőségemben érdekeltem — jegyezte meg Liza, aki, ahogy gyógyulni kezdett, az étellel visszakapta az élet árnyékait is. Nekem fájt, hogy Liza igazságtalan, és még jobban fájt: gondolnom kell arra, hogy elhallgassam, mennyire igazságtalanak látom. S ezzel kezdődött, helyesebben folytatódott, megint folytatódott az, hogy volt valami, amiről énnekem — énnekem! — nem lehetett Lizával beszélnem. Mint valami reneget, kinek nemcsak azt, amit tesz, de azt is, amit gondol, rejtegetnie kell. De hát elárultam-e én Lizát? Megcsaltam? Igen, de csak akkor, mikor elkezdtem fontolgatni, hogy miről beszélhetek s miről nem beszélhetek előtte. A titokkal árultam el Lizát és egész életem egész eddigi fundamentumát, és semmiképp se azzal, amit titkoltam. Azóta, csak azóta értem a szépírókat s általában a költőket, mióta a magam kisebesedett bőrén megtanultam, hogy a szóba foglálás szűksége nemcsak holmi henye játék. Szóba foglalni valamit lehet a boldogság feltétele vagy a legrosszabb boldogtalanságnak okozója... Ki hitte volna? És mégis, igazán így van, de igazán.

A betegből lábadozó, a lábadozóból egészséges lett, de van úgy, hogy a külső élet folytonosságának helyreállt rendje csúffolkodásnak hat. Kárörvendő, démoni nyelvöltögetésnek. Semmi baj, minden megint a helyén van, de... de mintha csak azért volna minden megint normálisan a régi, hogy annál gonoszabb elégtétellel éreztesse, mennyire másképp van minden, mint volt. Külső körülményeink, külső életünk a réginek volt pontos másolata, de másolat, szemfényvesztően sikerült kulissza.

Párizs azonban nem erdő, s az ember megtalálja, akit keres. Sokáig nem indultam el Ökörszemű keresésére. Úgy véltem, hogy tökéletesen igaza volt, mikor eltűnt. Ami köztünk történt, nem ejtette tévedésbe afelől, hogy kettőnk pillanata sohase válhat életemnek új formát adó tartalommal. Láta, tudta, igen, állítom, előre látta,

ami bekövetkezett, és ezelől akart kitérni, mikor újra eltűnt — és nem ő az oka, ha nem sikerült. Én vagyok az oka? Talán. De ez a talán nem is őszinte. Keresni, ki az oka, pusztán és ostoba antropomorfizmus. Az oka nem valaki, hanem az a valami, ami a kettőnk találkozás pillanatában kettőnk között, kettőnk fölött megszületett, és minden okosság, óvatossági rendszabály, ellenállás és önmegtartóztatás erőfeszítéséből csak újabb erőre kapott, nőtt, fejlődött. Ha nem is oly egyenletesen, de éppoly lebirhatatlanul, mint valami élőlény, mely nem ismer más törvényt, mint a saját rendeltetését. Sokszor megbámultam, hogy épp a legkedvezőtlenebb, sziklás talajon találni a legerősebb gyökereket eresztő fákat. Semmi ráció nincs abban, hogy ott enged gyökeret, reménytelen egzisztencia, de minthogy van, hát van, és nincs isten, ki el tudja téríteni a minden létezőben immanens akarattól, hogy legyen, és az legyen, ami. Mit akarsz? — kérdeztem magamat, és elmondtam magamnak számtalanszor, hogy nem vagyok mai gyermek, életemnek megvannak a zárt, szigorú formái és dús tartalmai, és Ökörszemű számára nincs hely az életben, nem fér bele. Érted? Benne volt, benne van, kétségtelen, de nem fér bele, organikusán nem juttathatók helyet neki, nem jutott hely neki. Elmondtam magamnak, hogy vannak reménytelen valóságok, amikkel egyszerre születik meg halálos ítéletük. Elmondtam magamnak ezt és még sok mindent, megfontoltam, okosan, felháborodottan, kétségbeesetten, s közben a szemem, érzéketlenül minden érv iránt, utca, meetingek, metró, zajló, kérlelhetetlenül idegen sokadalomban hajthatatlanul egyre őt kereste. S aztán egyszer... ez így történt.

Lizával ültem a *Porte de Vanves* egyik kávéházának teraszán. Mozielőadás után voltunk, és ha már egyszer felrettettem a szemérmem, még azt is meg kell mondanom, hogy öregedő fejjel is megőriztük szokásunkat, hogy a nézőtér sötétjében fogjuk egymás kezét. S mikor kigyulladt a villany, már tudtam, tetszett-e s hogyan tetszett Lizának a film vagy egy-egy jelenete. Kezéből, sugárzóan közlékeny, sajátágosan értelmes kezéből tudtam meg, pontosabban: tudta meg a begyakorolt kezem. Mert kezem Liza minden rezzenését felfogta. Ezen a napon azonban, melyről beszélek, a szenzáció, az ünnepi szenzáció az volt, hogy hosszú idő után az ő keze megint

olyan nyugodtan, azzal a közlékenységgel, azzal az otthoni bizalommal lakott tenyeremben, mint rég azelőtt. Senki és semmi se volt közöttünk, mintha megtépő tévelygés után végre minden megtalálta volna a maga örökkévalóságában neki rendelt helyét, tavak nyugalmával, melyeknek a felületét szellő se fodrozza. Ilyenkor az ember dült bensőjén csend hatalmasodik el, mintha minden ellentét, mozgás, maga az élet magasabb egységben föloldást és föloldozást lelne...

Egymással szemben ülve, egy kis vasasztalnál, a *Porte de Vanves*-beli kávéház teraszán, ez azonban már megint emlék lett, de emlék, mely közös, és melyet az ember visszavágy, míg él, de különösen visszavágy akkor, mikor még az immár újra magányossá vált keze minden pórusában frissen őrzi a halványuló, de még szét nem foszlott álom ízét. Ilyenkor az ember még olyan közel érzi magát a másikhoz, oly bizalommal és gond nélkül vág neki az ellentétek kegyetlen világának, mintha hinné, hogy Krisztus módjára, elmerülés veszélye nélkül járhatna vizen.

Hasonlatom megnevettette Lizát. — S aztán az ember még csodálkozik — mondta még félig nevetve —, ha bőrig vizesen s alapos náthával kerül újra szárazra. Amit te szeretnél — folytatta barátságosan, és nevetését meghazudtolta figyelmes és szomorúan komollyá vált szeme —, amit te szeretnél, az épp ez: vízbe menni anélkül, hogy nedvessé válj, tűzbe menni anélkül, hogy összegegedj magad. S csodálkozol, sőt lelked mélyén rossz néven veszed tőlem, hogy én nem tudom neked ezt a csodát lehetővé tenni, mikor pedig te annyira szeretnéd, mikor pedig te annyira szeretnél örülni, s másképp már nem tudsz boldog lenni. Te azt mondd, nem szóval, de azt mondd: miért nem vagy az, aki voltál? S bámulsz panaszosan a szép játékodra, akit per sze szeretsz, de mégis te voltál az, aki összetörte. Nincs csoda, és van lehetetlen.

Minden szóra emlékszem. Az ember kevés olyan szót hall életében, amikre halálos órájában is emlékezni fog. Ezek a szavak azok közül valók. Holott akkor tiltakoztam, bizonygatni akartam, hogy nem így van. Tagadtam, hogy másképp már nem tudok boldog lenni. Kérdeztem, hogy mi hiányzik nekem. Lehet ember emberrel szabadban, biztosabban együtt, lehetnek-e emberek hiánytalanabban több biza-

lommal egymáséi, mint mi ketten most? — mondtam, és mert míg beszéltem, láttam Liza szemében felcsillanni valamit a régi világos örömből, folytattam, és e boldog megindultság közepette egyszerre éreztem, mint sápadok el.

Liza háttal ült az utca felé, és ezúttal először történt, hogy arról beszélünk, amiről Liza felgyógyulása óta mindegyikünk külön hallgatott. S míg beszéltem, egyszerre elsápadtam, mert a velem szemben ülő Liza feje fölött, az utca másik oldalán, az estéli utcai sokadalomban megpillantottam Ökörseműt. Először azóta, hogy akkor elsőkött. Világító hajával, a sokadalomban megint kíséret nélkül, megint egyedül, karját szorosan magához szorítva, azzal a különösen egyenes testtartással, mely bennem első pillanattól kezdve a védtelenség képzetét keltette. Folytattam, tovább beszéltem Lizához, de ekkor, ettől a pillanattól kezdve hazugság lett, amit mondtam és amit mondok. Hazugság volt, hogy nem ugrottam fel, hogy nem szaladtam át a másik oldalra, hogy hagytam eltűnni, hazugság volt Lizával és árulás velem, a már eltűnttel szemben. De... de hazugság lett volna az is, ha felugrok, ha átszaladok a másik oldalra, mert hazugság lett volna, ha eltépem magam Lizától, hogy utána menjek. Az egyetlen, ami igaz lett volna, amiben nem lett volna szemernyi hazugság se... Ne vess ki, de így van: ha kézenfoghattam volna Lizát, s ő velem együtt ugrott volna fel. De nincs csoda, és van lehetetlen, mint Liza mondta. És sajnos így van.

Tudod, mire jöttem rá? Arra, hogy magában az osztálytársadalomban sincs több és mélyebb ellentmondás, mint lehet egyazon személy érzelmeiben. Egyazon személy érzelmeiben, egyidejűleg, egyazon pillanatban.

De lehet így élni? Nem lehet, nem volna lehetséges, ha az embernek nem volna még valamije, valami mása, ha nem volna miből élnie. Úgy értem... Ezt nagyon szeretném megmagyarázni, csak félek, hogy nem fog sikerülni. Figyelj ide: életemben már igen sok s a legkülönbözőbb nehézségekbe ütköztem, cipeltem is őket, hogy azt hittem, no most, ebbe aztán meg kell szakadnom — de még sohase jutott eszembe, hogy véget vessek életemnek. Éppúgy, mint ahogy soha egy pillanatig sem kísértetett az a gondolat, hogy leakasszam a Louvre-ban s elvigyem Rubens Medici Máriát dicsőítő

ciklusának valamelyik festményét. Egyszerűen azért nem, mert tudom, hogy nem az enyém. Egyszerűen azért nem, mert tudom, hogy mindenkié. És az a gondolat se kísértett soha, hogy késsel a kezemben nekiessek...

Egyszerűen azért nem, mert a meglevős pusztá ténye bennem tiszteletet, sőt, mondhatnám, áhítatot vált ki abban az esetben, ha ez a létezés egyben szakadatlan tevékenység, mint ahogy valóban minden remekmű nemcsak egyszerű alkotás, hanem folytonos alkotó is, évszázadok ellenére se fáradó munkás.

Nem tagadhatom, idegeim ebben a pillanatban némileg túlságosan feszültek. De azért ne gondold, hogy meghibbantam, s hogy magamat a természet valamely remekművének tekintem. Épp ellenkezőleg, sajnós meg vagyok róla győződve, hogy a természet az én esetemben meglehetősen kontármunkát végzett. Mondom, sajnós, de ezt inkább objektíven, valójában azonban ez nem tartozik rám. Vagyok, aki vagyok, mint ahogy a zsidók ősi istene meglehetősen szellemesen definiálja magát. Szóval: vagyok, aki vagyok — s ahogy vagyok, találtam magamnak meghatározott termékeny funkciót a nagy közösségben, melynek része vagyok. S amióta ezt a funkciót megtaláltam, én nem magamé, nem is Lizáé vagy bárki másé, én a forradalomé, a forradalomnak, a forradalomért, művemért vagyok itt. Tetszik nekem a francia szó: *raison d'être*.

Íme: *raison d'être*. Íme: valami, ami minden vitán fölül áll. Valami, amiért életem nem az enyém, amitől életem több méltóságot és nagyobb erőt kap, mint amennyit az én személyem foglal magában, valami, ami által életem értelmes, sőt boldog és igaz marad akkor is, ha minden más értelmetlenné, önmagával meghasonlottá válik is, még akkor is, ha én magam, amúgy privátim keserűn és csúnyán szerencsétlen is lettem.

Mi közöm nekem hozzá, hogy boldog vagy boldogtalan vagyok-e? Így fejezhetném ki legpontosabban gondolatomat, azt a gondolatot, melyre nézetem szerint szüksége van minden olyan embernek, akinek főbbé-kevésbé erőfeszítésébe kerül, hogy ne rúgja le, mint rossz cipőt, noha fáj és szöges az élet, s egyéni lehetőségeiben határozottan szűk, sokkal szűkebb, mint kellene! Á propos, vajon hogy tetszik a hasonlatom?

— Nem épp a legszerencsésebb — vallottam meg nevetve, s folytattam: — Emlékszem rá, épp Lizával történt: először volt rajta új cipője, nyomta a lábát, s világos nappal, a nyílt utcán megállt és levetette.

Aron megdöbbenet hallgatott el, mintha valami rendkívül fontos dolgot tudott volna meg tőlem. Szünet után kérdezte:

— Csakugyan? És... és meztláb folytatta útját?

— Dehogy! Kezében a cipővel taxiba ült...

Aron nem nevetett velem. Hangját tompítva, mélyen elgondolkodva szólalt meg:

— Ez nagyon különös, épp ez a különös. Ugyanaz az ember, aki mindent kibír, majdnem mindent, bizonyos dolgokkal szemben képtelen a türelemre. Olyan dolgokkal szemben, amikkel nála százszor gyöngébbek is kitartással küzdenek meg. Ez az, épp ez az. És én, én mindig meg voltam győződve arról, hogy Lizát nemcsak semmi se ropanthatja össze, hanem arról is, hogy ő engem minden körülmények között... Hagyjuk ezt! Hanem azt mond meg, miért, miért vagyunk szinte sorszerűen mindig azokhoz a legrosszabbak, akik legjobban szeretnek bennünket?

— Aron — figyelmeztetnem kellett az idő múlására —, nézd, Aron, már kezdenek az utasok is beszállni.

Összerezent, és sietve hágtott fel egy harmadosztályú kocsii lépcsőjére, de aztán, hogy az első ijedség elmúlt, megint leszállt anélkül, hogy a lépcsőkarcfáról levette volna kezét.

— Te félsz, hogy adósod maradok a történet végével... Az írói babona, hogy van befejezés! Szóval... szóval, természetesen, nem maradt annyiban. Újra találkoztam Mirjammal. Újra és újra és — olyan banálisán, mint amilyen csak az élet és a halál tud lenni, titokban. S mindig kifulladt lélegzettel és mindig a folytathatlanságnak, a céltalanságnak valami szorongató tudatával. S mindig azzal a sietséggel, mint most, hogy vonatindulásra várok. Quasi váróteremben, vonatérkezés és vonatindulás közt. Annyira, hogy ma se tudnék róla sokkal többet mondani, mint tudtam volna akkor, mikor először láttam. Az ő közelében valami köd szállt a szememre, fejemre, és soha odáig nem jutottam, hogy pihenjek, hogy nála megpihenjek. Túlságosan éhes, túlságosan zaklatott, túlságosan feldúlt ember, magával meghasonlott

ember nem tud emberben embert érezni, nézni, megismerni. Túlságosan jelen van a saját zaklatottsága, feldúlt-sága, éhsége, túlságosan előtérben áll a magával való meghasonlottsága. És ha... Emlékszel Shakespeare királydrámáira? Persze hogy emlékszel, és persze hogy pontosabban, mint én. Mert én sajnos nem tudnám megnevezni, hogy mely drámákban szerepel a bitorló motívum, amire emlékszem, az inkább egy kép. Arra emlékszem, hogy akkor is, mikor látszólag szélesen és diadalmasan üli meg trónusát, a bitorló mindig úgyszólván liheg. A gyilkos bitorló mindig liheg. Én is öltem. És az áldozat lassú halállal, napról napra, óráról órára csöppenként vérzett el. Az áldozat a közösség, mely a kettőnk, a Liza és az én közös életünk eredménye volt. Mert tudd meg: egy viszony, ha már egyszer kialakul, úgy él, mint valami harmadik személy. Megvannak, mint egy organizmusnak, a maga törvényei, követelményei. Te meg a partnered, még ha hajlandók volnátok is szerénységre, még ha egyformán hajlandók volnátok elnézésre, megalkuvásra — ő nem. Ő elvérzik, de nem alkuszik. Nem tud akudni: megvan a klímája, és nem akklimatizálódik.

Még valamit Shakespeare bitorlóiról. Őket rémképek üldözik, vonagló áldozataik halálhörgése, bosszúálló kísértek festői vigyora. Ez biztos így felel meg a drámai művészet szükségleteinek. Én azonban az életéről beszéltek, a magam életéről, magamról, aki talán lényegében nem születtem tragédiára, csak egyszerűen nem rossz és szorgalmas embernek születtem. A rémképeket, a nagy apparátust tapasztalatból tehát nem ismerem, de ismerek valamit, ami talán még rosszabb. Ismerem a feltűnés nélkül való, állandó, alig hallható s épp azért a figyelmet lekötő monoton zajt. Amilyen, mondjuk, egy rosszul elzárt vízcsapé. Amint csöppre csöpp koppan. Nem lehetett elfelejtenem, sohase lehetett egészen elfelejtenem, valahányszor Mirjam mellett voltam, míg velem, mellette voltam, jelen volt, bennem vérzett a fájdalom azért, ami közben elvérzik, s azért, hogy nem amott vagyok — mindig hajszolt, mindig feldúlt, mindig lihegő, s akkor is, ha vágyó, akkor is elvágó — mondd, lehet ez. Lehet ez is szerelem?

S akármit mondasz, igenis az. Hát Mirjam? Nem, előbb még rólam. Bitorló voltam, mert valakinek az életében azt a helyet elfoglalni, melyet én

az övében elfoglaltam, arra csak egy a legitimáció: a kölcsönösség. Én, érted, én nem tudom magamat, a helyemet legitimálni. És Mirjam mindent világosan látott, talán a maga kárára még világosabban, mint Liza.

Az én vágyam, hogy akiket szeretek, szeressék egymást — természetesen rég be kellett látnom —, nevetségesen lehetetlen. De annál különösebben hatott rám, hogy ők ketten, egymástól függetlenül, egyforma következtetésekre jutottak.

— A te életednek van szabálya: Lizának hívják és én csak excesszus, kivétel vagyok, mely nem változtat a szabály érvényén. Nekem nem jutott szerep a te életedben. Én csak betolakodtam — hallottam Mirjamtól, aki küldött, és rajtam múlt, hogy nem tudott elküldeni. Küldött? Liza is küldött... Menj, miért nem mégy, miért nem hagysz el, ha már nem az enyém a vágyad? Igen, tudom, szeretsz, de én ez egyszer a régi zsidó istennel tartok, és kérdelem: teljes szívedből? Minden vágyaddal? — efféléket mondott Liza. és azt is mondta: — Te, a bátor, miért vagy ilyen nagyon gyáva? Csak gyávaság, hogy nem mégy. Ne légy gyáva! — és küldött, szintén küldött.

És én megértettem: Mirjam csakugyan küldött, önvédelemből, és hogy engem védjen meg, küldenie kellett, mert tudta, hogy a szabály változatlan. De Liza küldése a büszke ember hívása, a visszahívásnak paradox formája volt, vagy ha úgy tetszik: egyre sürgetőbb, egyre türelmetlenebb fájdalommal, ultimátum.

S akkor elhagytuk Párizst. Állítólag azért, mert a francia kormány elkezdte internáló táborokba zárni az idegeneket, akik Franco ellen harcoltak. Állítólag az elől a veszély elől kellett sürgősen kerekgetni. Állítólag, mondom, mert hiszen ha nagyon akartam volna, értettem volna módját, hogy teljes illegalitásban továbbra is Párizsban maradhassunk.

Magamfajta, magunkfajta férfiember őszintén hazudik magának — de a hazugság lehet mégoly őszinte, nem vesztegeti meg a női éleslátást. Egy nő, úgy rémlik nekem, önmagával szemben könyörtelenebb tud lenni, mint általában férfiember képes az önmagával szemben való könyörtelenségre.

— Mindig tudtam, hogy így lesz. Csak azt veszed el, ami sose volt envém — szólt Mirjam, mikor azt mondtam, hogy el kell hagynom Párizst. Ilyeneket mondott: — Nem vol-

tál sose jó csavargó. Mindig magaddal vitted otthonod árnyát. Igazad van, s most mégy Párizsból, mert te is belátod, mert...

— Mert — folytattam én —, mert túlságosan szeretlek.

De ő szájamra tette hűvös kezét, nem hagyott tovább beszélni:

— Sose hazudtál nekem, s ezt külön is köszönöm. Most se hazudsz. Túlságosan szeretsz, de nem eléggé. Eléggé Lizát szereted, engem csak túlságosan.

Rettenetes hatalom, ha valaki szeret, és semmit se követel, még csak nem is kér. Rettenetes, hogy neked élő ember élete, sorsa, kedve felett akkora hatalmad legyen — de rettenetes hatalom az ő hatalma is, mert semmit se tehetsz, ami egy jöttányira is kimozdítja helyéből, mozdulatlan, mint maga az örökkévalóság. Mondd, meg tudod érteni az ilyen hallucinációkat: most, ebben a pillanatban egyszerre gondolok Lizára és Ökörszeműre, és ami gyöngédség ebbe a rossz kezembe fér, annyi gyöngédséggel és könnyesen simogatnám meg mind a két arcot. De nem ezt akarom mondani. A meglepetésről akarok beszélni. Ökörszemű jól tartotta magát, jobban, mint én. Még szeme se volt nedves. Csak riadtabb, még riadtabb, még nagyobb. És a meglepetés? A szelíd, a passzív, az az Ökörszemű, akitől számomra első pillanattól kezdve elválaszthatatlan az elképzelés, hogy eltörhetném és még védekező mozdulatra se emelné fel a karját — mikor már túl voltam küszöbén, mint akinek régtől őrzött titok szökik ki az ajkán, azt mondja:

— Jobb, hogy mégy. A végén még... a végén... sokszor gondoltam rá, hogy megöljelek.

És az ajtó máris becsukódott, és nem nyílt ki többé.

Mi történt? Öregedő emberre, mielőtt öreggé vált volna, még egyszer rátört, kilelte az ifjúság. Vággyal, kinnal, gyönyörrel, kétségbeeséssel. Üstökön ragadott, cibált, tépett — s aztán csend lett. Csend van, mint a szobában, ahol az lakott, akinek a temetéséről, az ifjúság temetéséről térez vissza. Vége az értelmetlen reménykedéseknek, ellentmondásokkal való harcoknak, nem vergődsz már álmatlanul, nem vársz, nem félsz magadtól — az ember majdnem, majdnem pihenésnek érzi a bekövetkezett végleges szomorúságot. Elbúcsúztatták. Megint egyszer túl van az ifjúságon, és kimerült, mint valami hideglelés után. E szomorúságban, e kimerültségben mégis van va-

lami a szabadulás érzéséből. Ha a túlfeszített húr elszakad, hang hallatszik, mint a fellelegzés. Az ifjúságnak egy teljesen irracionális betörését utolérte elkerülhetetlen sorsa. Egy epizód, és most, hogy elmúlt, az élet megint folytatható a maga megint biztossá vált, megállapodott határain belül. Ami nem fért bele, most már nem ostromolja életemet, s életem itt van feladatokkal és örömeikkel gazdagon... Itt van, itt van, mert Liza itt van — és ha ránéztem — és talán soha azelőtt annyit nem néztem, mint Párizsból való elutazásunk után —, ha ránéztem, az elmúlt veszély gondolatára rémület támadt bennem, rémülettel éreztem, hogy elveszthettem volna.

Azt hiszem, még jobban szerettem, még jobban szeretem, mint azelőtt. Igen, igen új árnyalatokat fedeztem fel hangjában, és szerettem utána nézni, mert volt a járásában valami, amit addig kellően észre se vettem. Erősebben éreztem, mint valaha, boldogító érdemteleniséget, s hogy áldottan, meghálálhatatlanul bőkezűen ajándékozott meg engem az élet. S valóban csodálatos is, hogy engem ennyire lehet szeretni, ilyen teljesen, ilyen odaadással. Sose fogok felocsúdni az előlötti csodálkozásból.

Vajon hiszed-e, hogy legkevésbé sem kenyerem a hálátlanság? Nem vád tehát, csak jajkiáltás, ha azt mondom, hogy a költők sajnos hazudnak, ha a szerelmet a határtalan jelzővel ékesítik. Csak addig határtalan, míg nem ütközik a határaiba. Nincs az a szerlem, mely képes részvétellel fölfed borulni, hogyha te egy másik szerelmet siratsz. A te könnyeid lehetnek a szíved vére, a másik számára nem a te fájdalmadat, hanem a neki okozott fájdalmat, a sértést, csak a sérelmet jelentik. Másrészt úgy rémlett nekem, hogy épp ez a nagyszerű a szerelemben: ez a rettenetes önzés, mely épp azért, mert rád irányul, akire irányul, annak számára egy értékű lehet a végtelen önzetlenséggel. Szerelemben a legnagyobb önzés előfeltétele annak, hogy akire irányul, annak többet adjon, mint bármely önzetlenség adni képes.

De amint önzetlenségre kell apellálnod, amint valamit kívánsz, ami ellenében van a szerelemnek önző önzetlenségével, az merevre sebzetten, tehetetlenül húzódik magába...

Nem tudom, értesz-e, sikerült-e kifejeznem, mint történt, hogy fájdalmam, mint száműzött, rühes kutya,

nem nyert bebocsáttatást, automatikusan kint rekedt otthonomból — de én nem tudtam kizárni, volt, élt, titkon elbűj-va húzódkodott meg, és még csak azt se engedhettem meg neki, hogy vonítson. S minthogy sajnós, legalábbis ebben az esetben sajnós, a dialektika nemcsak kitalálás, hanem minden valóságnak legbensőbb törvénye: épp Liza fényes szeme őrizte megvesztegethetetlenül Mirjam emlékét. Épp Liza fel-felfigyelő szeme és az én némaságom. A szerelem, mondom, azt akarja, hogy önzésből boldogítson, zavartalan, tiszta önzésből. Ez a szerelem büszkesége így van, csakugyan így van, hidd el. És semmi jobban nem sérti, mint az a gyanú, hogy valaki, akinek szeretnie kellene, önzésből, csak önzésből — áldozatot hozzon.

Az én rühes kutyám sokszor tőlem is elfeledve rejtőzködött, hiszen új állomáshelyünkön ezer dologom volt, koncentrációt, óvatosságot, nagy körültekintést igénylő munka: Brüsszelből előkészíteni, kiépíteni egy nagy német városban a munka egyik legfontosabb szektorát, a földalatti propagandát. Lelkesedésben és gyűlöletben, ebben a munkában Liza és én annyira egyé nőttünk, hogy nem tudom, hogy kellene mondanom, én voltam-e az övé, vagy ő volt-e az én jobb kezem. S aztán... aztán egyszer egész rövid időre illegálisan átmentem a határon s odaát egy este, nem tudom hogy történt, talán a szentimentális gondolat is megfordult a fejemben, hogy ott-hagyhatom a fogamat, talán túlságosan egyedül voltam — levelet írtam Mirjamnak. Semmi különösét, csak éppen valami egész emberien őszintét, csak éppen az igazat: mégis lehetetlen, hogy hónapok óta semmit se tudok róla. Az élet oly hideg s ha az embert a kivételes boldogság éri, hogy valakinél melegebbre talál s valakinek melegét jelenthet — kicsoda tékozlás úgy tenni, mintha közömbösek volnánk egymásnak, mint a csillagoknak a föld.

Ha visszatértemkor kaptam volna pár sort tőle, talán folytatása se lett volna levelemnek, mely, mint mondom, valószínűleg csak egy helytelen, szentimentális hangulat következménye volt. Mintha fontos volna, hogy az ember, számolva a pusztulás lehetőségével, még egyszer megszorítást küldjön bárkinek is. Szóval helytelen volt, de megtörtént, és mert nem jött válasz, vártam a válaszra, és végül újra írtam. Senkije sincs, hátha beteg. Ha az ember halottairól nem tud semmit,

az is nehéz, noha nyilvánvaló, hogy nincs rólok többé megtudnivalója. De aki él, s aki legalábbis egyszer neked, a te életed jegyében élte életét... Nem tudom, hány levél után, amik egyre hosszabbak s mindig panaszosabbak, követelőbbek, szemrehányóbbak lettek — végre mégis jött válasz. Igen rövid válasz. Pontosan így hangzott: „Nálam semmi se változott, de feltételezem, hogy nálad sem, s ez utóbbi elég ok arra, hogy céltalan legyen még a levelezés is köztünk.” Ez a pár sor a lát-szólag nyugodt, egyenletes betűkkel... Mit mondjak? Egyszerre kiderült, hogy halottam nem volt halott, megint egyszer el kellett volna temetnem. Amíg hallgatott, szűkölttem, de most tombolni kezdett bennem — kicsoda? Nem, nem a vágy, valami más. Valami olyan, mintha az ember sírni szeretne, de csak száraz hőség fojtogatja a torkát — volt, van egy nagyra nőtt fájdalom, mely Lizánál hajléktalan, s mely-lyel csak Mirjamhoz mehetek.

S aztán egy napon Liza barátságos, szinte könnyed hangon beszélgetésbe kezdett velem — róla. Oly elfogulatlanul, annyira önuralommal, hogy elhítem nyugalmát. Ő, hihetetlen buta tud lenni az ember, buta voltam, nem gondoltam rá, hogy én nem látom, de Liza hetek óta látja — s mennyire látja! — az arcomat. Küldött Párizsba. Még nevetett is. Komikusnak találta ellenkezésemet. De most már tudom: nem tudta elhinni, hogy abba fogom hagyni az ellenkezést, és csakugyan hallgatni fogok rá. Hogy így van, ezt csak akkor árulta el, mikor vonatam elindult, és egy pillanattig állt, mintha még mindig nem hinné el, hogy megyek, s aztán, az ablakból láttam, pár lépést tett egész esztelenül, mintha futni lehetne a gyorsvonat után. S Mirjam ma reggel kilenc órákor keresett a *Hotel des Étrangers*-ban. Körülbelül abban az időben, mikor mi már útban voltunk vagy ideértünk a pályaudvarra. Biztos kerest, mert azt írtam neki, hogy ekkorra várom, és döntő találkozásra érkezem Párizsba. S most már megtudta a hotelben, hogy csakugyan megérkeztem — és újra máris menekülőben vagyok... Hűtlenül, nevetségesen hűtlenül én, aki nem tud más lenni, mint hű! Nem furcsa?

— Most mi lesz? — kérdeztem Áront. Az utasok már mind helyet foglaltak fülkéikben. Emlékeztettem Áront, hogy Franciaországban a vonatok figyelemzetítő fűtүүлés nélkül indulnak el.

— S most mi lesz? — ismétetem meg a kérdésem, míg ő hajlott háttal s lassan lépett fel a lépcsőn. Így állt, háttal felém pár pillanatig az ajtóban, s aztán, furcsa mosolyával vastag ajkán, felém fordította fejét:

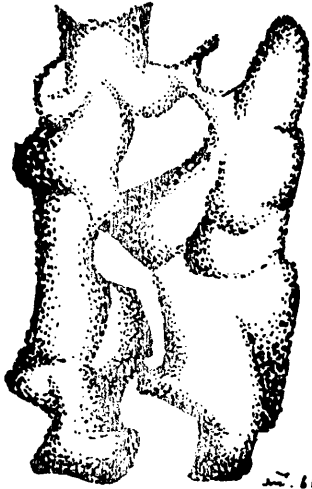
— Mi lesz? Ez egy olyan... hogy úgy mondjam, határozottan szépirodalmi kérdés. Ha novella volnék, persze, akkor most mindebből valaminek következnie kellene. Valaminek, ami végleges. De az életben vannak esetek, melyek konklúziók nélkül maradnak. Sajnos, legalábbis nekem úgy rémlik, az abszurdum lehet valóság, sőt tartós valóság is lehet az ember benső életében. Szerencsére a társada-

lomban nem, s csupán ez utóbbi a fontos.

Ez volt a magyar író utolsó találkozója Aronnal. Ezután már csak azon a fényképen látta viszont, mely ugyan-csak Párizsban az ételfoltos fehér abrosszal letakart asztalnál járt kézről kézre, és a fentebb említett, nem épp érdektelen vitát váltotta ki.

Aron maga minden bizonnyal legalábbis feleslegesnek tartotta volna, hogy valaki ezt az ő privát történetét megírja, mert ő úgy harcolt és úgy halt meg, mintha nem is lett volna privát élete.

Vége

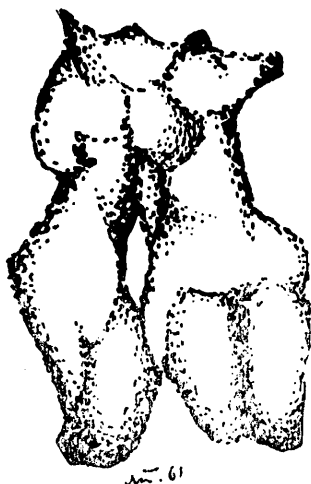

Mentem, és a gondolat kínozott...

Zákány Antal

Eszembe jut, hogy
halott az apám...
Meghalt, volt, nincsen
(nyugosztalja őt az isten),
minek mondatni
érette misét?
... az előbb,
tizenkettőkor, éjjel,
a városban jártam,
a lelkek félelmes őserdejében,
amelyből egyszer egy állat,
a gyűlölet, minden virágot kitép...
... mentem, és a gondolat kínozott,
(odajutottam,
hogy magamban sem bízok),
tépett a gond: mi vagyok én?
Göggös úr, vagy alázatos szolga?
A lámpák, ezek a hamis holdak
hogy bősztettek, hogy fájtak!
Féregszemek undokul égtek,
a te két szemed milyen kék,
s engem az édennél zordabb,
sivárabb és zártabb
tájakra ámitottak...
O, mily kegyetlenül zárt,
darabos, kemény és rejtelmes
sziklaállapotba fogva
él itt előttem, bennem
a fogalmad
amelyről ostobán sokszor hittem,
hogy föl van oldva,

s hogy oly könnyed, lágy,
 mint a fűszálon, az estben
 a csillogó harmat...
 Emlékszem, utasok
 mentek mellettem el...
 Nehezen mentek,
 mint öszvér a dombra,
 árnyékuk, az óriás,
 a hamis, rút napoktól sokszorozva
 követte őket a házak fesített,
 piszkos falán
 s a járda piszkosabb tenyerén...
 Úgy tűnt, az egész világ
 megérkezett — egyedül te
 nem jöttél, nem...
 Otthon vagy, vársz...
 Üres lett a tér, az utca...
 Kóbor ebek sem gyülekeztek —
 féltem, hogy magam maradtam
 a titokkal kötve,
 hogy már senki föl nem oldoz,
 maradok az éjszaka foglya —
 s jött egy élőlény mégis,
 lakója egy más égi létnek,
 nyakában a turisták örök örve,
 a „Leica”,
 jobbján siklott a tranzisztoros —
 Ó, szörnyű titok egy dobozba fogva! —
 hozta felém a mindenséget...
 Ha nem röhög rám
 az Univerzum — sírtam volna...
 De ez a titok úgy elborzaszt,
 úgy elbájol,
 és lelkemből minden
 fenyítő bűt kitep...
 Elment, és meg sem kérdezhettem tőle:
 „Miből él az én szegény,
 nagy családom —
 az emberiség?”

Látogatók

Tomán László

A házban csönd uralkodott. Béla és Károly a középső szobában ültek. Semmit sem vártak. Már semmit sem lehet várni. Túl voltak minden reményen. Már csak a csönd maradt életükből, a nappalok hallgatag múlása és az éjszakák néma utazása.

Mindenütt csönd volt. A szobákban a lemondás is elvesztette hangos beletörődését. Béla és Károly úgy ültek megszokott karosszékükben, mint akiknek egyetlen életcéljuk a csend.

A ház tűzfalán ekkor koppant valami, de a nagy csendben észre sem lehetett venni. Csak a negyedik vagy ötödik koppanás után figyeltek fel rá. A hang annyira halk volt, hogy egy ideig azonosították a csennel, mintha fülük süket lett volna minden zaj iránt. Aztán a kopogás valamivel hangosabb lett. Hangosabb, de nem gyorsabb. Egy-egy ütés között vagy tíz ütésnyi idő múlt el. A tizedik vagy tizenkettedik után sűrűbb lett a kopogás. Egyre gyorsabban hangzott fel, egymás után, egyre gyorsabban a kopogás a tűzfalon. Béla és Károly a közömbösség fagyával vették tudomásul a hangokat. Ekkor már szünet nélkül hallatszott a kopogás. Alighogy elhangzott egy, követte a másik, harmadik... Most már kétségtelen volt, hogy a tűzfalat valaki kívülről veri. A kopogás ritmusa állandó volt, nem gyorsabbodott. Ők ketten szótlánul hallgatták. Az ilyen kopogás nem jelenthet veszélyt. Csak egyforma sebességgel veri valaki a falat. Ez nem vihet változást életükbe.

Közben, alig észrevehetően, felhangzott még egy kopogás. Eleinte egyszerre az elsővel, aztán ki lehetett venni, hogy nem ugyanarról a helyről jön a hang, hanem a tűzfal másik feléről. Már nem is egyszerre hangzott a két kopogás, a másik mindig elkészt, a másodpercnél talán tizedrészével később hallatszott. Ereje éppen olyan volt, mint az első. Igen, két helyen kopognak. Béla is, Károly is már tisztában voltak, hogy

két helyen kopognak. Lassan belevegyült ebbe a kopogásba egy harmadik is. Az utca felől. Valaki verte az utcai falat. Az ütések ereje és gyorsasága egyenlő volt azokéval, amelyek a tűzfal felől jöttek. Három helyről jött a hang. Egyenletes ütések.

Se Béla, se Károly nem szólt egy szót sem. Meg sem moccantak. Székükről, amely a középső szobában állt, jól lehetett hallani mind a három kopogást. Alig vették észre, hogy az udvari fal felől is felhangzottak már az ütések. Három oldalról szólnak már hozzájuk. A háznak már csak egy fala maradt szabad. Az, amely felől szabad térség nyílik. Arról még senki sem jelentkezett. Béla és Károly felegyenesedtek székükön, s hallgatóztak. Az állandó zaj, amely még csak a ház békéjét rendítette meg, de az ő belső nyugalmukat még nem kavarta fel, most arra kényszerítette őket, hogy pontosabban megállapítsák a kopogás eredetét, irányát, gyorsaságát, erejét, hogy tájékozódjanak, s felmérjék helyzetüket. Pontosan tudni kellett, merről várhatnak újabb hangokat, merre tudnának egérutat nyerni. Az ablakokon és a nagy vaskapun még nem kopognak. A pince és a padlás is csendes. Ütükben szemükkel igyekeztek követni a hangokat, s figyelemmel tartották a még szabad falat.

Nemsokára a negyedik, addig szabadon maradt falon is megkezdődött a kopogás. A többivel majdnem egyszerre, ugyanolyan erővel és gyorsasággal hangzott fel minden ütés. Béla vállat vont. Károly a szokottnál hosszabb ideig tartotta csukva szemét. Tisztában voltak a helyzettel. Minden oldalról körül voltak véve. Mivel az utca és az udvar felől a kopogás letről jött, az ablakok még szabadok voltak. A kapu is. Arra lehetett volna menekülni. De hátha szemmel tartják a kijáratokat? Béla azt gondolta, hogy veszélyes lenne kinyitni az ablakokat vagy a kaput, nehogy felhívják magukra a figyelmet. Hátha azok odakint nem is tudják, hogy ők itt benn vannak, s azt gondolják, hogy a ház elhagyatott. Vagy épp azért kopognak, hogy kitapasztalják: van-e benn élőlény? Vagy csak figyelmeztetés ez: meneküljete! Talán támadás kezdete? Nem lehet tudni, nem lehet megtudni. Csak azt remélhetik, hogy lassan abbamarad a kopogás, s visszatér a csend.

A padláson és a pincében még nem jelentkezett semmi. Alulról és felülről el voltak szigetelve a hangoktól. A négy oldalról jövő kopogás pedig folytatódott. Már szinte egyhangú volt, az ütések egybeolvadtak. Majdnem egyidőben és egyforma erővel kopogtak. Ezt az egyhangúságot az sem zavarta meg, amikor először a padláson, aztán a pincében, illetve a pince alól is felhangzott a kopogás. Mivel az egyes ütések között mindig maradt egy századmásodpercnyi idő, egy kis késés, Béla és Károly majdnem mindig megkülönböztethették, honnan jön a hang: a ház melyik falát ütötték meg, letről vagy fentről jön-e a kopogás. A hangok mind sűrűbékké váltak. Úgy hallották, hogy az utca felől már két helyen kopognak. Akárcsak a tűzfalon. Majd az udvar felől is két kopogás hallatszott. Most már pontosan nem is tudták követni az ütéseket. Hisz erejük egyforma volt, ütemük sem lett gyorsabb, de már összefolytak, szünet nem volt, felváltották egymást az ütések, de azt hallani lehetett, hogy megsokszorozódtak. Béla úgy gondolta, hogy a tűzfalon már öt kopogás hallatszik, az udvar felől három. A pince betonpadlózatának visszhangja után ítélve, alulról két kopogás jött. Pontosan megszámolni nem lehetett őket, s erejük is növekedni kezdett. Fokozatosan, minden öt-hat ütés után lett erősebb a hang. Minden oldalon már annyi volt az ütés, mintha egymás mellett vernék a falakat. A padlásról is egy egész sor kopogás hallatszott le. Mind erősebben.

S ekkor valami koccant. Ablak. Béla és Károly összenézett. Még egy koccanás. Az utca felől. A következő ütés az udvari ablakot érte. Szóvel megtaláltak az ablakokat. Ők ketten maradtak a helyükön. Semmi értelme, hogy elmozduljanak. Itt, a belső szobában a legbiztonságosabb. Az a kopogás, az ablakon, rendszeres lett, s beleolvadt a többi hangba. Odakint sokan lehetnek. Nagyon sokan. Mindenki kopog. De egyenletesen, egyforma erővel. A falak erősek. Az ilyen ütések elbírják. Nem fenyeget az a veszély, hogy összeomlanak. Ha ugyan az ütések nem válnak erősebbékké. Úthetik a falakat, verhetik a mennyezetet, a pince beton padlóját, ez nem árt. S a kapu, a nehéz vaskapu még szabad. Talán ki kellene nyitni, s beengedni azokat, akik ilyen kitartóan kopognak. Legalább megnézni, mi történik odakint. De Béla és Károly mozdulatlanok maradtak. Néha összenéztek, amikor úgy rémlett nekik, hogy egyik-másik ütés erősebb a többinél, vagy ha úgy hallották, hogy a falak valamelyik részén újabb kopogás hangzott fel. És amikor tompa puffanás hallatszott a kapu felől, valami kegyetlen elhatározás költözött tekintetükbe. Az utolsó lehetőség, a menekülés egyetlen útja is eltűnt. Teljesen körül vannak véve, el vannak zárva. Zengett a vaskapu az ütésektől. Talán ez valami jel volt, mert utána rögtön felerősödtek az összes ütések, recsegték az ablakok. Nem volt a falaknak egy négyzetméternyi területük sem, ahol ne verték volna őket. Ezek már nem is voltak kopogások. Érezni lehetett, hogy nem figyelmeztetés, nem felhívás ez a kopogás. Sokkal több. Sokkal rémesebb. Az ütések mintha odaszegezték volna mindkettőjüket székükhöz. A kényelmes, öblös karosszékhez. Amelyekben nap nap után, a kora délutáni órákban szundítottak, újságot olvastak, szivaroztak. Kegyetlenek voltak az ütések. Borzalmasak. Erejük fokozódott. Rengtek a falak, a mennyezet. Hullani kezdett a vakolat. Hogyhogya még nem törtek be az ablakok? Most már nem is a pince alól, hanem a pincéből hangzottak az ütések. Behatoltak hát? Számtalan helyről hallatszottak a hatalmas erejű ütések, mintha középkori faltörő kosokkal verték volna a falakat. Nemsokára biztosan beomlik valamelyik fal, leszakad a mennyezet. A padlót máris elborította a lehullott festék és vakolat. Itt-ott megmozdultak a téglák. Inogni kezdtek a falak. S az ütések ereje egyre nagyobb lett. Pokoli volt a hangzavar. Percek kérdése, hogy betörjön valamelyik ablak.

Béla és Károly lehajtott fejjel ültek, s egyetlen gondolat kínozza őket: mi lesz, ha bejönnek? Itt találják kettőjüket a karosszékben, a lehulló vakolattól piszkos ruhában, kétségbeesetten. Milyen lesz a találkozás velük? Kicsodák ők? Mit akarnak? Jobb volna talán kinyitni a kaput, jöjjenek be, tegyenek, amit akarnak. Rabolják ki a házat. Vigyenek mindent. Öljék meg őket. De nem álltak fel. Határozatlanságuk, tehetetlenségük konoksággá fajult. Tisztában voltak avval, hogy nem tudnak segíteni önmagukon. Ha talán a kapu elé tolnának egy nagy szekrényt, az ablakokat pedig deszkákkal rekesztenék el, megakadályozhatnák a beözönlést. Akkor a kintlévők kénytelenek lennének továbbra is verni a falakat, s így elodázhathaták a betörést. A hangzavar szinte süketé tette őket. Önmagukba temetkeztek. Elkészültek a pusztulásra. Csukott szemmel ültek, s várták az elkerülhetetlen véget. Ezért nem hallhatták, amikor az ütések ereje gyengülni kezdett, amikor egymás után megszűntek a kopogások a kapun, az ablakokon, a pincében, a padláson, a falakon. Elhalt az utolsó hang is, csak a por keringett egy ideig a szobákban, aztán leülepedett a bútorokra és a padlóra. Béla és Károly fülében még egy ideig ott zúgott az ütések zaja, aztán, szinte észrevétlenül, elhatalmasodott a némaság. Nem merték egymásra nézni. Nem tudtak mit kezdeni a csenddel.

És mindennap

Laták István

És mindennap versenyt futunk
a lobogó hajú halállal,
lüktető szemekkel
rohanunk az élet
zöld szemaforja alatt.
Nem állhatunk félre,
mert marsot trombitálnak
bűzfelhős traktorok.
Bolhák rágják
kengyelfutó lábunk,
alkohol vigyorog ránk
kancsal butikokból.
Poros utca-sarkokon
kidugják véres orrukat
absztrakt képekről
nyelvelő ráksebek,
és tajtékos sarakból
hetykén köpköd
felénk a tüdőbaj.
Mégis a mi nevetésünktől
pattannak ki fehérén
a hóvirágok
és virítanak
fonnyadt piacokon
az epeízű retkek,
a rózsálló kofaarcok
és a bölcsesség kelkáposztái.

Pánik

Laták István

Széttéphetetlen a borzadály.
Hiába áll a mélység
a magasság mellé,
csak egy hajszál
meredez köztük,
és a nyugtalanság
köti össze őket végzetesen.
A körülöttük
lengő erőket
szétzilálja
a fáradt keresés.
Fölöttük csupán
az északi messzeségek
fehér csillaga őrködik,
s a feketeségben táncoló
katasztrófák,
melyek Földünket
kerülgetik üvöltve,
meg sem rezzennek
hidegen néző,
acélszínű
piciny szemét.

Posvány

Szirmai Károly

I.

Tíz perc múlva fél négy. Az alelnök ilyenkor szokott jönni. Kis, pezsgőszínű autóján. A gépkocsit nyúlánk, sötét-kékruhás, ellenzőssapkás sofőr vezeti. Mindig ő, sohasem más. Mert ő a vállalatnál a legügyesebb, legmegbízhatóbb, legtitoktartóbb. Ő sohasem fecseg, nem úgy, mint a többi. Miskát — mert így hívják a gépkocsivezetőt — ezért kedveli az alelnök. Meg is tesz érte minden tőle telhetőt.

Tíz perc múlva fél négy — pillantott Terebes igazgató karórájára. Nemsokára itt lesz — nézett ki aggodalmasan az ablakon, a siheder fák közt odalátászó lakása felé. — Pontosan érkezik, pontosan megy. Vasárnap kivételével úgyszólván mindennap. Olyankor, mikor ő nincs odahaza. Mert elfoglaltsága miatt nem hagyhatja ott íróasztalát. A napot befejezőn, ilyenkor zsúfolódik minden össze. De csakugyan emiatt? Szégyenkezve kellett beismernie, hogy nem. Hanem mert *gyáva*. Gyáva, mert nem mer az alelnök miatt hazamenni, kopogtatás nélkül benyitni lakásába, félretolni útból az ijedten, aggodalmasan elébe álló kis pesztonkát, rájuk törni a széles pamlagos hálóba, amint éppen szeretkeznek, följebbvalóját le-

húzni, leráncigálni, gallérjánál fogva az ajtóhoz vezetni és kipenderíteni, majd ruháját rendbehozó feleségét ragadni meg karjánál s utána lökni, hadd menjen ő is! S utána hajigálni ruháit, féhérműit: ezeket a finom, áttetsző, érzéken kerítő darabokat — majd visszatérni a szobába, indulattól gőzölgőn, lihegőn megállni, pár pillanattal később észbekapva, hogy mindennek vége: családi életnek, állásnak is.

Ó, micsoda hazug hősködés! Micsoda botor elképzelés! Mintha ő, a gyáva és gyöngé ember ily módon elégtételt vehetne férfi mivoltában történt megalázásáért. Elégtételt azon az emberen, aki parancsolója, följebbvalója. Ó, milyen nyomorúságos kiszolgáltatottság!

Öt perc múlva fél négy — tekintett, képzelete csatangolásaiból visszatérve, karórájára. — Minden percben itt lehet — nézett ki idegesen az ablakon. S csakugyan, a jól ismert pezsgőszínű kiskocsi simán odakanyarodott gyári lakásának vasrácsos kapuja elé, és lefékezve megállt. Az elegáns sofőr leugrott, szolgálatkészen kinyitotta az ajtót, mire a testes, közepes növésű alelnök kiszállt, s szájában elmaradhatatlan márkás szivarjával, egyéniségét kihangsúlyozó, magatudatos járásával

elindult a kapu felé, s odabenn, balra fordulva, eltűnt.

Terebes nem tudott tovább helyén maradni. Fölállt, átment az íróasztal túlsó oldalára, s hátrattett kézzel és lehajtott fejjel elkezdett le-föl járkálni a nagy, tágas, magas mennyezetű irodában. Vagy időnként odaállt az ablakhoz, jobbjával rátámaszkodott, és hosszasan lakása felé nézett. Agya ilyenkor a legnagyobb sebességre kapcsolva dolgozott, képzeletének filmszalagja bujábbnál bujább képeket pergetett, füle feleségének önefedt, kéjbe fülő hangjait hallotta.

— Megjött az alelnök! — mondta a kis, sárgászöld szemű, igéző nézésű gépíró titkár főnökének a szomszéd szobában, amikor a tejüveg-cirádás szárnyasajtón keresztül megpillantotta az ablaknál Terebest, sovány, szögletes válla közé húzott fejével,

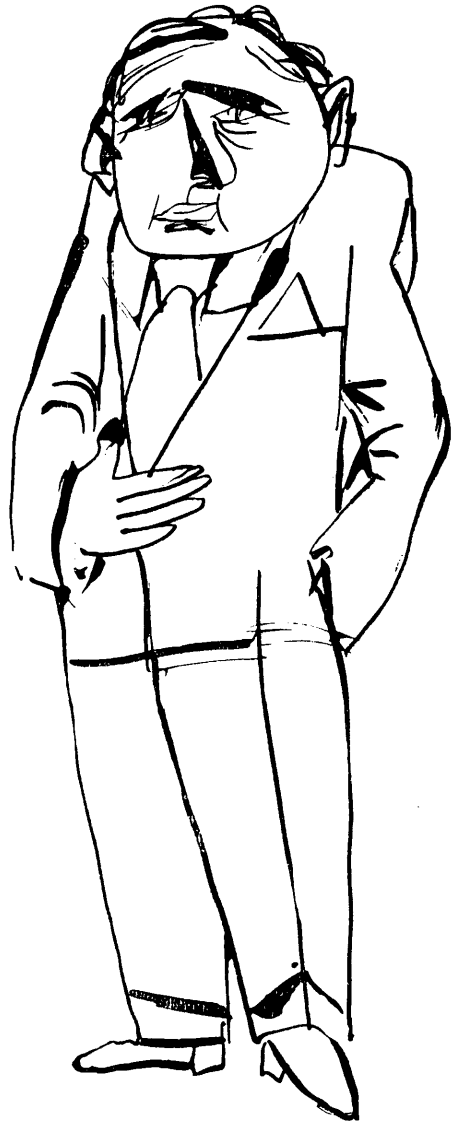
S elképzelte, hogy az a másfél óra, amit a vezér odaát tölt a lakásán, Terebesnek a gyötrelmek gyötrelme! Sajnálta is kissé mint embert, sajnálatából azonban többre nem futotta, mert a negyvenéves Terebes nem tartozott éppen a nőkre vonzó hatást gyakorló férfiak közé. Középtermetű, sovány, csöpöpet meghajlott alakjában volt valami koraöreges, hivatalos érintkezésében pedig erőltetett udvariasság.

Azt is furcsállta, hogy Terebes, járkálás közben, néha hirtelen rájuk nyitotta az ajtót, és fürkészően benézett hozzájuk, mintha arcukról azt szeretné leolvasni, hogy az imént nem róla beszéltek-e? Majd, mintegy magyarázat-képpen, valami jelentéktelenséget kérdezett, s a kapott válasz után visszatért irodájába, hogy folytassa járkálását, míg a másfél órás látogatási idő le nem telt.

Azt meg éppenséggel szánalmasan ható igyekezetnek találta, mikor egy ízben azzal nyitott be, „hogya barát-nője keresné, kapcsolják át az irodába”.

Nem állhatta meg, hogy szaporán csörgedező szóval rá ne kezdje, midőn Terebes becsukta maga után az ajtót:

— Hallotta, kérem? Neki barátnője!... Hát elhiszi? Mert én nem! Ugyan miből tartaná ki, mikor fizetésével felesége gazdálkodik? Azt meg, hogy valaki beleszerethetne... Ki van zárva! Csak rá kell nézni. Fonnyadt, lebernyeges arcára, gyanakvóan fürkésző tekintetére, árván lengedező vörös-szőke hajára. Hát elképzelhető, hogy

Sáfrány Imre szövegrajza

valaki — pusztán szerelemből — barátnőjévé szegődne? Soha! Ha fiatal vagyok is, vagyok annyira nő, hogy ezt meg tudjam állapítani. Szegény! Az egészség miattunk rendezte, nekünk akart vele imponálni, hogy ellensúlyozza felesége viszonyát, mintha nem érdekelné.

A fiatal, sápadt, szénaszőke titkár, székében féloldalt dőlve, megjegyzés

nélkül hallgatta. Nem szerette magát mások magánügyeibe beleártani. Nem fért össze ízlésével, fölfogásával. Gépíronőjét azonban nem ítélte el pergőnyelvű szókimondásáért. Mert nem volt benne rosszindulat. Meg kedvelte is a szavaival fürgén, találóan lecsapó, babaszerű leányt, aki maroknyi keblével olyan volt, mintha madarat melengedett volna rajta. Ezért rövid szünet után — elnézően — csak ennyit mondott:

— Ne bántsza szegényt. Elég neki a maga baja.

Az igazgatót alapjában véve ugyanis sajnálta. Ezért, hacsak tehetné, a másfél órás látogatási idő alatt vállalati ügyekkel nem zavarta. Mert ilyenkor azt a benyomást tette rá, hogy csak fizikailag van jelen az irodában. Szinte látszott rajta, hogy milyen nehéz neki odafigyelnie, ha valami sürgős, bonyolultabb ügygel kopogtatott be hozzá.

A vállalatnál természetesen nyílt titok volt felesége viszonya. De csak bizalmasabb kapcsolatban levők hozták néha egymás közt szóba. Sose tudhatták, hogy valamelyik fölfelé törekvő nem igyekszik-e a hallottakat az alelnöknél a maga javára hasznosítani.

Az alelnök távozásával Terebes visszaült helyére, fáradtan végighúzta kezét kopaszodó homlokán, majd megnyomta az asztali csengőt.

— Kérem a postát — mondta hivatalos hangon a belépő titkárnak. (Bizalmasabb viszonyt ugyanis senkivel sem tartott fenn az irodában. Mint a gyöngye, gyanakvó, kisebbségi érzéssel küszködők általában.) — Kérem, kérem, valaki? — kérdezte még utánvetőleg.

Ahogy ott ült magában, összekulcsolt kézzel, csöppet meghajlottan, tétova nézéssel, arcán a meggyötörtség nyomaival, olyan volt, mint aki most tért vissza fárasztó, kimerítő útjáról.

Az a háromnegyed óra, mialatt az eleje tett leveleket olvasta, aláírta vagy az ablak felé fordulva, a titkár jelenlétét hallgatta, mindig megkönnyebbülés volt számára, mert tényérnyi semleges idődarabot iktatott a két távozás: az alelnöké s az övé közé. Amit közben szinte félkézzel végzett, inkább kellemes időtöltésnek hatott, mint igazi foglalkozásnak, melyben szegyenletes helyzetén való gyötrődése szívta, apasztotta idegerejét.

Ha az alelnök másfél órás látogatása megkínozta, nem kevésbé tette próbára hat óra utáni hazatérése, ami napról napra a következőket jelentette:

Benyitni az előszobába — fölakasztani kalapját a fogásra — egy közömbösen odavetett „Szervusz!”-szal és száraz kézdörzsöléssel belépni a nappaliba — tudomásul venni, hogy kezében könyvvel, karosszékekben ülő felesége még közömbösebben viszonyozza köszönését, és mintha ott sem volna, tovább olvas — letelepedni az asztalhoz, újság után nyúlni, hogy vacsoráig elfoglalja magát valamivel — az újság mögül lopva az asszonyra nézni, zárkózott, szép, barna arcán áruló nyomait keresni csóknak, ölelésnek —, úgy érezni, hogy bár odahaza van, nincs otthon — hogy bár családfő, odahaza csak megtűrt —, hogy az asszony utálja, ő meg gyűlöli, de úgy, hogy kész volna magát lába elé vetni, ha gyöngéden lehajolva hozzá, úgy lenne az övé, mint soha még!

Fél órai újságböngészés után fölállt, hogy vacsora előtt, szokása szerint kezét mosson. Ilyenkor, áthaladva a hálószobán, nem állhatta meg, hogy rá ne pillantson a széles pamlagra, melyen talán másfél órával előbb gusztusos, begyestartású felesége szeretkezett a nagy, barna szemű, duzzadt érzéki száju alelnökkel, ezzel az asszonyleigázó és asszonyfáló emberbikával. A rendbetett, lesimitott pamlag azonban nem árult el semmit, csupán az alelnök drága szivarjának füstje tanúskodott arról, hogy a hálóban is tartózkodtak, s nemcsak az úriszobában, mert a szellőztetés sem tudta teljesen eltávolítani, finom foszlányai ott lengtek, fönnekadva a levegő üres fogasain.

A fehércepmpés, süllyesztett medencés fürdőszoba már többet árult el. A nagy, gömbölyű, illatos szappan s a bolyhos lepedő még mindig nedves volt, noha utóbbi a szárítón lógott, s a tartály vize is meleg. Kétségtelen, hogy felesége nemrég mosdott, vagy talán meg is fürdött.

Ily árulkodó nyomokra bukkanva telepedett le Terebes az asztalhoz vacsorázni. Talán semmi sem volt neki oly kínos, mint amikor rövid háromnegyed órára szemtől-szembe került feleségével. Ők, a két ellenség, akik ugyan nem üzentek egymásnak hadat, nyíltan nem támadtak egymásra, de az alelnök odajárása óta mégis hadilábon álltak. Ezért, ha csak egy pillanatra megfeledkezik magáról, ha csak egy pillanatra nem

fékezi háborgása táncoló paripáit, elég lett volna egy kipattanó szószölk, hogy tüzet fogjon körülöttük minden, s életük pattogva lángbaboruljon.

Mert ha a vacsora esténként összehozta őket, beszélni is kellett. S ez volt a legnehezebb. Miről beszéljen, mikor jó ideje alig volt közös témájuk, s mikor — kívánczóan — könnyen olyan szó vagy megjegyzés csúszhatott mondataiba, melyre felesége sértődötten kapta volna föl fejét, s élesen vágott volna vissza. Még így is megtörtént, hogy szavai beretvaélen jártak. Mert az a meggyőződés, hogy feleségének viszonya van az alelnökkel, s ezt nemcsak kénytelen hallgatólag tűrni, hanem még szóba sem hozhatja odahaza, a gyávák alattomos elkeseredésével ott bujkált gondolatai tekervényeiben, hogy veszélyzőnán kívül kerülve, ellenségesen és harapósan fölcsaholhasson. Egy izben szavainak kétértelműsége így is kihívta felesége föllobbanását.

— Mit mondott? — kérdezte számonkérően.

(Egy idő óta ugyanis magázta az urát, s ezt föle is megkövetelte. Ezzel bizonyos távolságot kívánt iktatni házastársi kapcsolatukba, s még inkább el-sorompózni férje közeledését.)

Terebes alig tudta akkor szavai félresiklását elfogadhatóan kimagyarázni.

Áldatlan családi viszonyait egyik három-négy évvel idősebb, közelálló ismerőse — amikor irodájában meglátogatta — fel is említette.

— Mondd, kérlek, hát van annak egyáltalában értelme, hogy így gyöt-rődsz? Miért nem válsz el, s miért nem mész máshová? Talán igazgatói állásodat sajnárod? Megéri, amikor az az ember atyauraskodik fölötted, aki hatalmával visszaélve, feleségedet birto-kolja?

— Nem tudok elválni — ismerte be Terebes a gyenge emberek tehetetlen-ségével.

— Miért? Vagy annyira szereted?

— Talán hagyjuk ezt — felelte Terebes elhárítóan, mint akinek neheze-re esik kitárulkozni. Mert elmondhatja-e, hogy a hűtlenségről nincs a bíróságnál érvényesíthető bizonyítéka, hogy gyávaságból ilyet sosem kísérelt meg sze-rezni, s tanú se akadna, aki, szembe-kerülve az alelnökkel, melléje merne állni. De legfőképpen: hogy feleségét még mindig szereti, s kész volna magát mindenén túltenni, ha visszatérne hoz-zá, s anyáskodó, szerető meleg odaadá-sával, áhított teste annyira vágyott

gyönyöreiben részesítené, még ha ez egy férfias jellemmel nem is fér össze. De hát ebben is egy kisebbségűség nyomorékja volt.

Felesége azonban távol állt az érzelmi áthangelódástól. Ezért a hálószoba két ágya idegenként nyújtózott egymás mellett éjszakánként, hiába szerette volna az egyik az átjárást megterem-teni.

Terebesné, mióta nem becsülte az urát, még attól is megfosztotta, hogy testének idomait sejtető hálóingében láthassa. Mindig úgy intézte, hogy fér-jénél később fekdjék le, a fürdőszo-bában vetkőzzék, és sötétben bujják ágyba.

II.

Egy szeptembervégi koradélután Terebes szokása szerint íróasztalánál ült, s egy előtte levő papírlapra, szabad percei kedvtelését élvezve — mint valamikor fiatal korában — torz, félreca-pott figurákat rajzolt, s közben elgon-dolkozott magamagán.

Ami ritka pillanatainak egyike volt ez életében, amikor úgy érezte, hogy végre rendet kellene teremtenie lelke szövevényében, fölmérni tudását, képességeit, sorra venni fogyatékoságait, mulasztásait, amit, ha olykor rá-rá-gondolt, természetes restségénél fogva, meg azért is, mert kellemetlen volt ön-tükre elé állnia s magát igaz valóságá-ban szemlélni, mindig elodázott. Pedig egy idő óta komolyan nyugtalanította, hogy belesüppedve családi komplexusa sűrű dagványába, munkáját felületesen végzi, részben rábízva a tisztviselőkre, s az ellenőrzést elhanyagolja, amiből előbb-utóbb baj kerekedhetik.

Ekkor történt, hogy tüzet jelezve, váratlanul fölüvöltött a gyári sziréna, és kizökkentette hangulatából.

Fölpattant székéről, s szerteszét hagy-va mindent íróasztalán — a kedvteléseiről árulkodó rajzokat is —, hajadon-fővel kirohant. De alighogy az iroda-épület nagy, négyszögletes tömbjének sarkára ért, megdöbbenve látta, hogy ég az egyik nyersföldolgozó, s mint lét-rán fűrgén, egymással versenyezve föl-kapaszkodó tűzfiúk, úgy kapnak a nyaldosó lángok mind följebb és föl-jebb, hogy odafönn a gerince harap-va, hatalmas csóvában csapjanak föl. Szorongását még csak fokozta, hogy a tűz a közeli készáruraktár elejét is ki-kezdte, s rácsos ablakain keresztül sü-

rú, vastag tömegekben szakadt ki a füst, egy ideig részegen tántorogva, majd szétterülve és meghunyászkodón lelapulva a környező gizgazos földre.

Terebes, aki még sohasem látott közelről gyártüzet, és sejtelve sem volt, hogy ilyenkor mi a teendő, tanácstalanul szaladgált ide-oda. Az első tűzkeresztséget ért s egymással hangos vitába keveredett tűzoltók is tetézték nyugtalanságát, ezért odakiáltott hozzájuk:

— Hé, emberek, most az oltáson legyen az eszük, s ne a veszekedésen!

Nem számított arra, hogy szavai ellenkező hatást váltanak ki. Mert egyikük feléje fordult, s úgy nézett rá, mintha csak azt kérdezné:

— Ugyan mit akar ez az ide-oda szaladgáló pojáca?

De hangosan csupán ennyit mondott:

— Azt csak bízza ránk az igazgató úr, ehhez mi jobban értünk.

Terebes nem válaszolt, mert már máskor is tapasztalta, hogy a munkások nem sokat adnak rá. Kierzett fejmozdulatukból, nézésükből, odasandításukból, vagy ahogy nyúlt kalapjuk rongyos szélét ujjukkal megpöccintve, foguk közt elmorzsozták a köszönést, amikor elhaladt mellettük, kényszerűségből tudomásul véve fölējük rendeltetését.

Terebes, odébb húzódva, zsebetett kézzel figyelte tevékenységüket, hallgatta az egyik idősebb, deresedő munkavezető fölcattanó rendelkezéseit.

A fecskendők vízsugarainak megújrázó rohamai elől a tűz ágaskodva, fogát viczorgatva hátrált, de a küzdelmet még nem adta föl, s időnként — lángnyelvét alattomosan messzire öltve — újra megkísérelte, hogy az elvesztett területeket visszaszerezze. Az eredeti tűzgócok, mint perzselő forróságot árasztó kemencék, még tartották magukat, s az egyik idősebb tűzoltót igazolva, még harmadnap reggel is lapangó parázfészkeket őriztek hamujuk alatt.

Terebes gondbaesetten járkált a tűzsújtotta gyártelepen. Mind erősebb lett benne a szorongó érzés, hogy a gyárral ő is ég. Mert a tűz nemcsak a készáru egyik részét pusztította el, hanem kárt tett az épületekben és gépi berendezésekben, ami azt jelentette, hogy a gyár egy ideig nem dolgozhat. Ez pedig: hogy külföldi szállításait nem teljesítheti, s ottani vásárlóit elveszítheti.

S mindezért ő lesz a felelős. Azért is, hogy a tüzet — mint közben megtudta — rövidzárlat idézte elő. Mert miért nem nézett utána, hogy a szerelők rendszeresen elvégezték-e a villanyberendezések ellenőrzését?

Nem várt semmi jót. Az alelnök úgyszólván csak hivatalosan érintkezett vele. Akkor is röviden, szavaival takarékoskodva. Személyét, képességeit érezhetően nem sokra becsülte.

Már kezdetben is ez volt a benyomása, amikor az alelnök átvette a textilgyárat, s a nagy, tekintélyes vállalatombhoz csatolta. Ahogy mindekre visszagondolt, meggyőződésé vált benne, hogy az igazgatói székben felesége viszonya tartja, s valójában nem több elnézésből túrt bálnál.

Az alelnök éppen újtjáról tért vissza, amikor halkán kopogtattak az ajtaján, s belépett bátortalan, imbolygószerű járásával a mindig kivasalt szürkeruhás titkár, egy hírtelenszöke, megnyúlt, leányosan fehér-piros arcú fiatalember, s szokott feszélyezett modorában megkérdezte:

— Értésült már, kérem, az alelnök úr, hogy a textilgyár ég?

— Micsoda? A textilgyár? — hördült föl az alelnök. — Hallatlan! — csapott ingerülten az íróasztalra. — Terebes igazgató telefonálta?

— Nem, kérem, egy sofőr hozta előbb a hírt.

— Ilyet!... — morzsolta szét fogai közt fölháborodását az alelnök. S széles, erélyes arca a haragtól kivörösödött, nagy, barna, leigázó nézésű szeme lángot szórva tekintett szét, mintegy keresve az embert, akire ádáz dühében ráripakodjék, és utána kirúgja. Majd a telefon után nyúlt, vastag mutatóujjával föltárcsázta a garázst, s parancsolva diktálta be a jelentkezőnek:

— Miska azonnal álljon az iroda elé az autóval!

S bár az odakanyarodó kiskocsira még háborogva szállt föl, mire a tűz színhelyére ért, úrrá lett indulatán, csak kemény elhatározottság ült ki arcára, mikor szájában az elmaradhatatlan szivarral kiszállt, s lassú, megfontolt járásával s oldalt vágott tekintetében semmi jót sem tartogató kifejezéssel elindult a lengő hajjal, lehorgadt vállall szomorúfűzként álló Terebes felé, aki még sohasem érezte annyira átkozott kisebrendűségét, mint e pillanatban.

— Mi az, igazgató úr, miért nem telefonált? — reccsentett rá kérdőre vonón, mélyredős hangján, szivarját vastag nyelvével átlökve szája balsarkába.

— Kérem, szándékomban volt, de a sziréna hangjára kisiettem, hogy utána nézzek a tűznek, s tőlem telhetőleg mindent elkövessek — válaszolta Terebes szintelen hangján.

— Azért pusztult el, mint látom, két épület tetőzete, azért a készáru egy része, s azért ég még mindig a gyár — jegyezte meg gúnyosan az alelnök. — Hja, így nem lehet gyárat igazgatni.

— Kérem, én mindent elkövettem — akarta Terebes mondani, de magába fojtotta, mert érezte, hogy nem igaz, meg hiábavaló is, ezért lehajtott fejével, szótlánul csatlakozott az alelnökhöz, aki elindult, hogy szétrézzon és számot vessen a tűzvész fölmérhető következményeivel. Nem először tette, gyakorlata volt, a biztosítási szakmában is otthonos volt.

Miután megszemlélte a pusztítást, kérdéseket intézett munkavezetőkhez, tűzoltókhoz, adatokat jegyzett föl noteszébe, összegezte észleleteit.

— Hát igen, a tűz oka véletlen rövidzárlat — gondolta magában.

A kár a biztosításból ugyan megtérül, de a gyár egy ideig nem dolgozhat. Talát hét-nyolc hónapig is — húzódozott szeme közt redőbe a homloka. — Ez alatt pedig önmagát zabálja. Nem szólva arról, hogy nemrég szerzett külföldi vevőit is elveszítheti. S mindez azért, mert egy tehetetlen, oda nem való ember az igazgató. Egy székéhez és íróasztalához ragasztott automata. Akiből hiányzik az érdeklődés, körültekintés, kezdeményezés. Aki csak aláír, de maga úgyszólván semmit sem intéz. Aki, bár rá van bízva a gyár, az ellenőrzést elmulasztotta. Akinek eddig csak az volt a szerencséje, hogy jól megolajozott bedolgozott tisztviselői kar áll mögötte. Aki iránt már kezdettől fogva bizalmatlanságot érzett. Akinek képességei iránt kételye egyre jobban megerősödött. Akit csak Bertáért (feleségéért) fűrt meg eddig az igazgatói székben. De a ki nek most kiteszi a szűrét. A gyári tűz éppen kapóra jött, hogy megszabaduljon tőle. Bertát pedig maga mellé veszi titkárnőnek. Az utóbbi időben úgyszólván többször említette neki. Ha elválnék urától, ha otthagyná. Mert már előbb is foglalkoztatta, hogy Terebesnek fölmond. Első pillanattól fogva olyan ellenszenvet érzett iránta, melyet egy gyöngye, tehetetlen ember szokott

Sáfrány Imre szövegrajza

kiváltani az erősből. Különösen, ha szó nélkül tűr mindent. Még azt is, hogy feleségét tudtával birtokolják. Lám, most is úgy kullog mellette, mint valami megvert. Még tekintetét sem veti föl, nemhogy beszédre nyitná a száját. Ő pedig nem szól hozzá. Majd később, az irodában. Ha itt lesz az ideje.

Amerre Terebes igazgató társaságában nehéz testét cipelő súlyos lépteivel elhaladt, a csellengő, nézelődő munkások kitértek vagy elhúzódtak útjából. Respektusból is, meg mert félték tőle. Félték hatalmától, haragjában szikrázva, dörögve lecsapó szavaitól. Néme-lyikük összesűgött szomszédjával.

— Nézd csak, hogy lógatja Terebes igazgató az orrát. Noiszen, ami reá vár... Nem szeretnék a bőrében lenni.

— De én se.

Az alelnök még egyszer végigtekintett a füstölgő gyártelepen, majd, mint aki valami fontos közölni valót tartogat, megszólalt:

— Most pedig gyerünk az irodába.

Többet nem mondott, Terebes nem tett kísérletet a beszélgetés megindítására. Sorsa megpecsételtségének érzésével, leverten lépkedett vastag lábait tempósan szedegető följobbvalója oldalán.

Amikor beértek az irodába, az alelnök megpillantotta az íróasztalon maradt, torz figurákkal telerajzolt papírlapot, kíváncsian érte nyúlt, de rátekintve, megvetően visszaejtette, és gúnyosan Terebes felé fordult:

— Nem is tudtam, hogy igazgató úr ilyesmivel szokott az irodában szórakozni.

— Sürgős távbeszélő-jelentkezést vártam, s közben fanyalodtam reá — hazudta Terebes restelkedőn.

— A jövőben gyakrabban élhet e kedvtelésének — jegyezte meg az alelnök jelentőségteljesen.

Utána letelepedett a látogatók fogadására fenntartott kis, kerek asztalkát körülvevő karosszékek egyikébe, s lepöccintve szivarja hosszú hamukupakját a sportfigurás bronztálcára, folytatta:

— Mert ezek után természetesen nem maradhat tovább a vállalat kötelékében.

Úgy mondta ezt, mintha valami jelentéktelenséget közölné, ha szavainak értelme nem cáfolt volna rá.

— Ezt maga is beláthatja — tette hozzá.

Terebes, aki ott állt az íróasztalhoz támaszkodva, szárazon csak ennyit válaszolt:

— Igen, mulasztás terhel.

— Mégpedig súlyos, jóvátehetetlen — hangsúlyozta az alelnök felelőssége jelentőségét.

Terebes nem szólt semmit. Képtelen volt bármit is mondani. Céltalannak, értelmetlennek találta, hogy mentegődözék. Hiábavalóságában megalázónak, hogy visszamaradásáért könyörögiön. Zárkózott arccal, maga elé, a parkettre nézett.

— Sajnálom, hogy nekem kellett önnek közölnöm elbocsátását — mondta az alelnök, elhagyva az igazgatói megszólítást.

Terebes ismét nem válaszolt. Ugyan mit is válaszolhatott volna. Talán ugyanolyan üres, semmitmondó udvariaskodással, hogy ő is sajnálja, ami-

ért ily kellemetlen helyzetbe hozta? Nevetséges! Neki már nincs miért mentegőznie. Nem adós, nem tartozik. Mulasztásáért megfizetett. Az alelnök fölmondott, nincs mit szemére hánynia, számonkérnie. Szolgálati viszony többé nem köti, nem kötelezi. Még udvariaskodásra sem. Hátat fordíthatna, s köszönés nélkül eltávozhatna. Állását ugyan elvesztette, de föl szabadult. Nyíltan, kiegyenesített gerinccel nézhet szemébe volt följobbvalójának. Mint ember az embernek. Számláját kiegyenlítette, nem tartozik. Aki tartozik, az az alelnök. Ezt a tartozást azonban nem lehet behajtani, kiegyenlíteni. A megtörténtet meg nem törtéنتé változtatni. A kisajátított asszonyt makulátlan-ságában visszaadni. Csak azt tudná, hogy felesége az elbocsátás hallatára miként viselkednék? Melléje állna-e, ha itt volna? Követné-e, amikor elindul a bizonytalanságba? Csak ezt tudná! Hogy távozása előtt az alelnök arcába vágthassa mindazt, amit vele tett. A hatalommal való visszaélést, az asszonybitorlást. S hogy ítél fölötte, önmaga fölött azonban nem tartott ítélőszéket. Legalább ez az elégtétele megvolna, amikor elmegy. Így azonban, bizonytalanságban, hogy kérje tetteit számon? Csak már túl lenne az egészen, a hátralevő alakiságokon.

Valami fatalizmussal beletörődött állása elvesztésébe. Ennek így kellett történnie! Elkerülhetetlenül, előre elrendeltem. Csak időpontja volt bizonytalan. Az ítélet már bele volt írva első találkozásukkor az alelnök tekintetébe. Ahogy ránézett. A bizalmatlanságába. Csak a végrehajtás pillanata húzódtott. Az évek óta tartó viszony késleltette. Most ez a pillanat is elkövetkezett.

Az alelnök, akinek figyelmét közben magukra vonták a tűzoltók, amint az irodától távolabb fekvő úton visszatértek a fecskendőkkel, feléje fordulva, újra megszólalt:

— Hogy állás után nézhessen — kezdte megfontolt hangján, s mégis mintha egy szöveget olvasna föl —, a fölmondási időre fölmentem teendői további ellátásától, s azok végzésével eddig helyettesét, Klein urat bízom meg. Szíveskedjék őt föl hívni, s tudtára adni, hogy kéretem.

Terebes gépiesen eleget tett a kívánságnak.

Íme, megkezdődött hát az átadás. Az első és az utolsó életében. Mert igaz-

gató többé nem lesz. Erre az átadásra is árnyékot vetett a fölmondás. Meny nyire másként került ő annak idején a vállalat élére! Nem kellett senkinek fölmondani, senkit leváltani. Valóság-gal szerencsefiaként. A szerencsét a halál és a nagy befolyású apai jóbarát képviselte. Az előbbi, váratlanul, igazgatói állást űrtett meg, az utóbbi beleültette. Őt, vállalatának kis osztályvezetőjét, nem feledkezvén meg a néhai cimborának tett ígéretéről, hogy rajta lesz a szeme életteren s kótyagos művészi álmokkal megfertőzött fián. Ugyanez a szerencse kapta föl karjába, és tette le elé ajándékozón Bertát, irigylét, vágyat szító, bontakozó fiatal-ságában. Micsoda bolondító, mámoros idők voltak is azok! Mintha a mezőket hullámoztató, szirmokat és lepkeket elkapó és tovakergető szél lopta volna be elsuhanón életébe. Többször úgy érezte, hogy meg nem érdemelten. A szerencse is rájöhetett tévedésére és elhamarkodottságára, mert egyszerre visszarántotta nekiiramodott fakóit, s levegőben úszó, aranyküllös fogatát megfordítva, másfelé kanyarodott. (Talán érdemesebbek belé.) Azóta kátyús-sá, nyaktörő huppanókkal leselkedővé vált az útja. Így jutott el mai végzetes napjáig.

Hogy Klein lesz az utódja, nem bánta. Inkább ő, mint más. Mindig udvariasnak, előzékenynek mutatkozott. Hogy közben mit gondolt, miként vélekedett felőle, szavai részén nem villant ki. Sőt tapintatával lekötölte. Mert többször vitt be hozzá aláírásra oly vállalati ügyet, melyet tulajdonképpen neki kellett volna elintéznie. S ezt egy szóval se érintette.

Klein bekopogtatott, belépett és rugalmas járásával a karosszékben ülő alelnök felé indult.

— Hivatott, kérem, alelnök úr — állt meg előtte, és kissé összehúzott barna szemével várakozón nézett rá.

— Igen — válaszolta az alelnök, nehéz karját hanyagul a karosszék széles bőrtámlájára fektetve. — Terebes igazgató úr ti. a mai napon megválik állásától, s utódjául Klein urat szemeltem ki, mint a vállalat ügyeibe legjobban beavatottat. Azért hívtam, hogy ezt közöljem.

— Köszönöm az alelnök úr bizalmát. Igyekezni fogok feladatomat a legjobban ellátni — felelte Klein sima, salangtól mentes modorában.

— A hivatalos átadás holnap délelőtt fog megtörténni a központ kiküldöttjeinek jelenlétében — folytatta az alelnök.

— Kérem.

— Még valamit. Minthogy Terebes igazgató urat teendői ellátásától fölmentettem, szíveskedjék intézkedni, hogy a pénztár a fölmondási időre szóló járandóságát az átadás után kifizesse. Erre vonatkozó írásbeli rendelkezésem holnap délelőtt megkapja. Ugyanakkor megbeszéljük a tüzesettel kapcsolatos teendőket is — fejezte be közölnivalóit.

Terebes a sorsáról döntő szavakat tompa beletörődöttséggel hallgatta.

— Ezzel végeztünk is — állt föl az alelnök, s kettőjük kíséretében kifelé indult. Az irodaépület sarkán már várta a kiskocsi.

Odaérve, egy pillanatra visszafordult, s csöppet megemelte kalapját.

— Tehát holnap délelőtt, uraim — mondta a begyűjtött és doromboló motorú gépkocsiba beszállóban.

— Csak hogy ezen is túl vagyok — gondolta, nehéz lábát szétvetve és tessességében elhelyezkedve az országútnak szalajtott autó ülésén. Eppen ideje volt, hogy Terebest leváltsa. Már előbb meg kellett volna tennie. Berta csak hálás lehet, amiért kiadta az útját, s nem neki kellett. Hogy minek is kötötte magát ehhez a majomhoz? És miért nem hagyta ott már eddig is? Nem vesztett volna vele semmit. Hiszen mindjárt odavette volna magához. Néha olyan érthetetlenek a nők. Érthetetlenek és kiismerhetetlenek.

Utána visszatért gondolataiban a tűzre, a biztosítóval való tárgyalásokra, a megakadt üzletmenetre, a sok tenni-valóra — felelősségére, bár neki nem volt mitől tartania, s most, hogy senki sem láthatta, erős, uralkodó homloka szeme közt gondredőkbe gyűrődött, sűrű, vastag szemöldöke összehúzódott, széles, erélyes arcát parancsolóan kiálló orra környékén két mély ránc kaszabolta át.

III.

Terebes, szögletes válla közé húzott fejjel, hazafelé indult. Ha ez az út most fél óráig tartana, s nem két percig, gondolta. Annyi mindent kellene meghányi-vetnie, mielőtt hazaér. Legfőképpen, hogy miként fog beállítani és viselkedni. A pillanat kiváltotta érze-

lem önkéntelenségében-e vagy a levertet, lesújtottat játszva? Melyik volna a célravezetőbb, melyikkel tudná feleségét a rányitó hírközléssel őszinte tárukozásra, színvallásra bírni? Ha az utóbbit választva, szánakozást, sajnálatot tudna maga iránt fölkelteni... játszadozott a gondolattal. (Persze anélkül, hogy gúnyos megjegyzés kockázatának tenné ki magát.) Végül rábízta a megérkezés pillanatára.

Még ötven-hatvan lépés és odahaza lesz. Mielőtt kiért volna a gyár nagy, széles, vasrácsos kapuján, még egyszer visszapillantott az irodaépületre. Bár előbbi minden-mindegy érzése kezdett fölengedni, az elvesztett iroda, szék, íróasztal — s mindaz, ami éveken át beléjük rágódott — talán sajgott, de nem jajdult föl lelkében. Túlságosan közel volt a történetekhez.

Az alelnök tulajdonképpen nem alázta meg Klein előtt, és mégis utálattal kevert szégyenérzet hánytorgott benne, amikor az irodaépületre nézett. Kivált, ha rá gondolt délutánokénti másfél-órás iroda-ketrecben való tehetetlen járkálására. Hát csakugyan ez lett volna az ő élete?

De hazaérkezett. Kalapját most is gépiesen akasztotta az előszobai fogasra, majd benyitott a nappaliba. Ezúttal jó órával előbb a megszokottnál.

Nyúlánk, barnaruhás felesége háttal állt az ablaknál, és kifelé nézett. Bizonyára onnan nézte a gyárégést, s az alelnököt is láthatta, amint az autón el-sietett, meg őt is, amint az imént átvágott hazafelé jövet az úton.

Az ajtónyitásra megfordult, és árnyékos barna szemével kérdően ránézett.

Terebes leült az egyik székbe, jobb karjával az asztalra támaszkodott, és fáradt közömbösséggel megszólalt:

— Haza jöttem. Az alelnök fölmondott. Holnap lesz a hivatalos átadás. Klein lesz az utódom — simított végig homlokán, miután mindezt rövid tömör mondatokban, egy szuszra elmondta. — Nos, mit szólsz hozzá? — kérdezte, tegezésre fordítva a beszédet.

— Nem lep meg — válaszolta felesége, jobb keze kifestett körmeit nézve. — A tűz után várható volt.

— S ezt csak így mondod?

— Hogy mondjam másképp, mikor a fölmondás az utóbbi időben a fejed fölött lógott — fordította ő is tegezésre.

— Szóval tudtál az alelnök szándékáról.

— Néhány elejtett megjegyzéséből.

— S egyetlen szóval sem említetted — mondta Terebes szemrehányóan.

— Még nem volt itt az ideje. Elébe vágni pedig nem akartam.

— Akkor is figyelmeztethetél volna.

— Hogy odamenj és megkérdezd, igaz-e, indiszkrécióddal elrontsál mindent, és szükségtelen bonyodalmakat csináljál.

— Szóval neked az alelnök fontosabb, mint a férjed.

— Ne forgasd ki szavaim értelmét.

— Kötelességed lett volna, hogy tájékozass.

— Téged?

— Kicsodát, ha nem engemet?

— Úgy mondod ezt, mintha legalább is segíteni tudtál volna, föltartóztatni, ami bekövetkezett.

— Ha kipakolom mindazt, ami bennem fölgyülemlt, a sok számonkérni valót — mondta Terebes a biztos fedezékből puffogók hetvenkedésével.

— Te mertél volna kiállni, te mertél volna odamondogatni? Hiszen ha hivatalos dolgod akadt az alelnökkel, őszszehúzódtál, s kérdéseire alig tudtál ép választ adni, hogy rossz volt rád néznie.

— S ezt ő mondta neked?

— Ugyan kicsoda más? Talán az ismerősök?

— És te meghallgattad, mikor a férjedről volt szó?

— Képzelheted, mennyire nem szívesen. Mert szégyelltem magamat. Szégyelltem, hogy ilyen férjem van, hogy gyáva, s ezt mástól kell megtudnom. Még jó, hogy nem másoktól, hogy nem beszéltek róla szelében-hosszában, csak ez hiányzott volna. Tudd meg, akkor távolodtam el tőled végképp, bár előbb is lett volna rá okom, de ez mindent betetőzött, minden, évek során bennem összegyülemlt kiábrándulást.

— Úgy? Érdekes, hogy erről sohasem beszéltél.

— Kérdezted egyszer is, hogy mi van velem, kérdezted, hogy megmondhatam és megszabadulhattam volna tőle? Hallgattál. Ez kényelmesebb volt. Hallgattál, mint akinek nincs védekezni valója, hallgattál, mintha nem tudnál semmiről, hallgattál, miközben mind jobban elmerültünk a posványban. Te, is, én is. Pedig ha akkor, mindjárt az elején megkérdezed, minden másképp alakul, talán a mi életünk is. Vagy nem, nem! Mert te erre sohasem let-tél volna képes, te nem lehetsz más, mint aki vagy. Tőlem vártad, hogy megszólaljak, s megmondjam, mi bánt,

tőlem, a nőtől, akire viselkedéseddel szégyent hoztál. Holott neked kellett volna kérdezned, faggatnod, miért váltottam meg, s megelőznöd, elébe vágnod mindannak, ami utána következett. — Szóval ezért lettél az alelnök szeretője.

— Ezért is. S még mindig inkább az övé, mint a tiéd! Ő legalább férfi volt, ember, s nem gyáva félemler, mint te.

— Hogy nem szégyellsz ezzel ily kihívóan kérkedni, hogy nem sül le arcodról a bőr!

— Vagy inkább a tiédről! Hogy éveken át tudtál róla, és gyáván, szótlanul túrted, hogy bár férjem voltál, viszonyomat sohasem kértem számon, hogy kész lettél volna vele testemen osztozni, ha megengedtem volna! Mert ez is összefért a te erkölcsöddel, de az én erkölcstelenségemmel nem!

— De nagyra vagy a te szajha-erkölcseiddel.

— Aminek köszönheted, hogy eddig is a vállalat igazgatója maradtál. Mert ha én nem vagyok, már rég nem volnál az. Létedet én hosszabbítottam meg.

— Te? Ugyan mivel?

— Még kérdezed?

— Hogy a szeretője lettél? Énrtem tetted? Nem, magadért. Mert hízelgett hiúságnak, hogy az alelnök barátnője lehetsz. S mert „ő legalább férfi”, s nem „félemler”, mint én. Vagy nem te mondtad az imént?

— De én. S mindjárt hozzáteszem, hogy tetejébe aljas is vagy, s nem érdemled meg, hogy áldozatot hoztam érted. Mert magamért sohasem tettem volna, amit tettem.

— Értem hoztál áldozatot?

— Igenis érted! S ha már itt tartunk, nyissuk ki egészen a zsilipeket, beszéljünk végre oly nyíltan, mint ahogy a te gyávaságodból eddig soha még!

— Csak rajta, fogj hozzá, hogy én is elmondhassam a magamét.

— Ha ugyan lesz mit. Mert alig hiszem, mire a végére érek. Messziről kell ugyanis kezdenem. Onnan, mikor észrevettem, hogy az alelnök nem szívesen szabadulni szeretne tőled. Akkor persze még nem tudtam, miért. Kérdezni meg nem kérdeztem. Hogy még én siettessem... Hallgattam. Neked sem szóltam. Te persze bizonyára semmit sem sejtettél — tekintett pillanatnyi szünetet tartva, az urára.

De az nem szólt semmit. Közömbösen nézett maga elé. Nem árulta el, hogy kezdettől fogva érezte az alelnök maga-

Sáfrány Imre szüvegrajza

tartásában a bizalmatlanságot. Felesége tehát folytatta:

— Ma már nevetségesen hangzik, hogy akkor még hozzám tartozónak éreztelek, s el szerettem volna háritani a fenyegető fölmondást. A mai perspektívából még elképzelhetlenebb,

hogy sajnáltalak is. Szóval azon töprengtem, mit tehetnék. Hogy tudnám az alelnök ellenszenvét néhány, beszélgetésünkbe becsempészett mondattal semlegesíteni. Próbálkozásom azonban sikertelen maradt.

Terebes feszengeni kezdett, s maga elé nézve, néhányszor hangosabban koppintott ujaival az asztalra.

— Mi az, talán nem hiszed? — állt meg felesége elbeszélésében. — Nem fontos, különösen ma. De ha már elkezdtem, be is fejezem. Essünk rajta mielőbb túl. Most, hogy életünknek e szakasza véget ért. Tehát:

Akkortájt kezdett az alelnök gyakrabban ide járni, miként néhány más ismerősehez is a környéken. Egyszer ide, egyszer oda. Tíz percre, húsz percre. Ahogy mondta: „Átszaladóban.” Néhány szóra, rövid tereferére. Ami egyiknek is, másiknak is, kellemes kizökkenő.” Nem volt benne semmi fel-tűnő.

Azután sűrűbben jött, meghosszabbította látogatásait — folytatta. — Húsz percből néha egy óra is lett. Azt mondta, kíváncsi zongorajátékomra. Mert hallotta, hogy szépen játszom. Eleget tettem óhajának. Ezt annak idején neked is említettem. De te megjegyzés nélkül átsiklottál rajta. Ehhez különösen értettél. Kitérni, mikor véleményt kellett volna nyilvánítanod, vagy éppen-séggel kiállnod.

Vártam, hogy látogatásai idején olykor haza ugrasz. Mint igazgató, megtehetted volna. Te azonban egyszer sem jöttél haza. Magamra hagytál. Akkor, amikor egy férjnek mégsem lehetett mindegy, hogy mi történik a háza táján.

— Nagyon jól tudod, hogy abban az időtájtban... — kezdte Terebes, de felesége félbeszakította:

—... el voltál foglalva az irodában. Ami azonban nem igaz, s ezt magad is jól tudod. Tíz-tizenöt percre haza jöhettél volna. De nem tetted. Mintha a látogatások egyáltalában nem érdekelnének. Csak később jöttem rá, miért. Gyávaságból. Igen, gyávaságból — nézett vádlóan az urára.

Ugye most hallgatsz? Nem tudsz mit védelmedre fölhozni. Mert igazam van. Nem cáfolhatsz meg. Most beszélj! Hisz az imént annyira akartál!

De Terebes hallgatott. Képtelen volt bármit is mondani. Agya olyan volt, mint egy üres, kiszáradt szivacs. Maga elé nézve, idegesen kopogott ujaival. Mintha valami zenedarabot verne ki.

Tompa, billentyűtlen hangszeren. Csak túl lenne már az egészen. Nem így képzelte el, nem ezért jött haza. Nem számított arra, hogy a beszélgetés ily fordulatot vesz. Hogy a vádlóból vádlottá válhatik. Kibékülést, melodramás finálét várt. Felesége azonban folytatta:

— Az alelnök most már nem titkolta jövetele célját. Én azonban, mintha nem venném komolyan, kitértem. Nem sokkal azután történt, hogy valami vállalati ügyvel kapcsolatban nem éppen hízgelgően nyilatkozott rólad, s ez komolyan elgondolkoztatott. A hallottak valószínűségében ugyanis alig kétkelhettem. Még ha az lett volna a célja, hogy elhidegítsen tőled. Mert ha csakugyan ilyen vagy, mit várhatok tőled. Hogy várhatom, hogy más állás után nézz, és elmenjünk innen? Bárhová, akármilyen beosztásba. Még ha nekem is újra irodába kellene járnom. Mert erről készültem veled beszélni. De a hallottak elvették kedvemet. Ha te ilyen vagy, képes leszel-e valahol elhelyezkedni? S ha mégis, megállod-e ott helyedet? Kivált egy új szakmában. Hisz téged — ahogy az alelnök mondta — annak idején pártfogód valósággal beleültetett a készbe. Ahogy egy virágot ültetnek át egyik cserépből a másikba. Noha az újat, a nagyobbbat, nem tudja kitölteni. Csak az volt a szerencséd, hogy kitűnő munkatársakat kaptál — mondta.

Később történt, hogy mi is elmentünk arra az emlékezetes kaszinóestre, ahol te, éjfél utáni pezsgómámoros hangulatodban kivetted a primás kezéből a hegedűt, vonójával, s miután jobbra-balra meghajoltál és a zenekar felé intettél, álladt bárgyú mosollyal a hegedűre szorítottad, s néhányszor hamis hangot fogva, a banda cincogó kíséretében, a jelenlevők multságára, elkezdted játszani. Te, az Alföldi Textilgyár komolynak ismert igazgatója. Miért tetted, kinek vagy kiknek akartál vele tetszeni — mert illumináltságod egymagában nem indokolta odaállásodat —, vagy talán lappangó komédiász-vér csapott ki belőled árulkodóan? Nem tudom, csak magadat neveltségessé tevő bohóckodásod láttára a szégyen dühe fogott el, és csupán a rajtad derülő társaság miatt nem kiáltottam neked oda, hogy

— Azonnal hagyj abba!

Azok után, amiket az alelnöktől hallottam, ez volt legszégyenletesebb szereplésed, amit még csak tetézett,

hogy egy sekélyes ízlésű kisváros torzító kifigurázásra oly kész, félművelt közönsége előtt játszódtott le.

Ezt csak egy multa fölül: emberi gyávaságodban való példátlan bemutatkozásod. Mert azt a szépen induló családi vacsorát, melyen az alelnök is részt vett, gyalázatba fulladó befejezésével sohasem törölheted ki emlékezetemből. Noha akkor már túlestem azon, amivel létedet, vagy neked is elfogadhatóban: türelmes egymás mellett való életünket sikerült meghosszabbítanom, s nekem már mindegy lehetett volna magatartásod. És mégsem volt az. Mert fordulatot, csodát vártam, csodát tetőled! (Bár ez most, utólag, olyan nevetségesen hangzik.) Igen, csodát, hogy fölállsz az asztaltól, leszaggatod gyávaságod szégyen-rongyait, s ember leszel, teljes ember, férfi, aki odamegy felesége bitorlójához, kitépi őt kezéből, s parancsolón ezt mondja neki:

— Most pedig velem jössz, indulj!

Igen, ezt vártam akkor bolondul tőled, én balga, ezt a képtelen, lehetetlen csodát — ha visszagondolok rá, magam sem tudom, miért. Mert mi történt akkor, amidőn az alelnök, miután éjfélkor felém kacintva fölállt, s mintha te ott sem lettél volna, a többiek előtt így szólt hozzám:

— Jöjjön, kérem, Berta, hazaviszem az autómra, hogy ne kelljen később gyalog hazamennie.

Emlékszel-e még?

S arra, amidőn a háziak közbeszóltak és tartóztattak:

— Maradjanak még. Ilyen kellemes összejövetel úgyis ritkán adódik.

Akkor én mégis fölálltam. De mielőtt csatlakoztam volna a kifelé induló alelnökhöz, rád néztem. Rád, a csodát várva. Hogy fölkelysz, odajössz hozzám, és nem ereszesz. De te ülve maradtál, zavartan magad elé tekintettél, és szégyenszemre, szótlanul hagytad, hogy az alelnök magával vigyen autóján, és utánam jöjjön lakásunkba.

S mialatt az ottmaradtaknak ez járt az eszébe, te csak ültél, néha visszakoccintottál, válaszoltál egy-egy hozzád intézett kérdésre. Ez volt leggyávább megnyilatkozásod. Képzelheted, hogy az ott levők mit gondoltak felőled, mi volt rólad a véleményük.

Ez voltál te, a férjem, akit kilenc évvel ezelőtt, amikor érdeklődni kezdtem irántam, így ajánlottak:

— Komoly, művelt, kifogástalan úriember, akire nyugodtan rábízhatsz ma-

gadát. Boldog lehetsz, hogy nőül mehetsz hozzá. Még harminchárom éves sincs, s máris ügyvezető igazgató. A szerelem nem fontos.

(Visszaemlékezett rá, hogy beszéltek neki, hogy szédítették. Kartársnök, rokonok. És ő végül hallgatott rájuk. Bár ne tette volna.)

S én akkor feleségül mentem hozzád. Anélkül, hogy ismertelek volna. Anélkül, hogy tudtam volna, ki vagy. Valójában ugyanis csak évek múlva ismeretek meg. Mert legbenső magadról nem igen beszéltél. Csakhogy szereted a muzsikát. A tárulkozás idegen volt tőled. Többnyire maszkot viseltél. Sima udvariasság és üres alakiságok mögé rejtőztél. Mint aki titkol, leplez valamit. Csupán később jöttem rá, hogy jellemes fonásait, gyöngeségeit takargattad. Érintkezésünkben egymodort vetted föl. Azt az ún. úri társalgási modort, mely sohasem mélyed valamibe, csak felületileg, periférikusan érinti, s máris átsiklik másra, megfosztva a hallgatót az átélés melegétől, élvezetétől, izgalmától. Bizonyára ez volt az oka, hogy mindig egy távolság választott el bennünket. S hogy még ölelésben is félnék, gyáva voltál. S hogy én bizonyára ezért is sohasem voltam igazán a tiéd. Valójában csak türtelek, az utóbbi időben pedig megvetettek, megutáltalak.

— Hallgass el, Berta, ne gyötörj, ne kínozz! — szorította Terebes kezét kétoldalt a fejére. — Bocsáss meg, és felejtsd el, hogy gyáva voltam. Szeretlek, szeretlek! Gyere, menjünk el innen. Holnap megkapom a fölmondási időre szóló járandóságomat, és állás után nézek. Gyere, Berta, velem.

— Elkéstél. Előbb kellett volna erre gondolnod. Nem most, amikor elküldenek. Akkor talán én is veled megyek. Most azonban már szó sem lehet róla.

— Mindent megígérek, minden kívánságodat teljesítem.

— Akkor sem. Túlásagosan eltávolodtam tőled. Szétszakadt életünket nem foltozhatjuk össze.

— Szóval itt maradsz. Az alelnök biztosan állást ajánlott föl, azért.

— Valóban fölajánlott. S én mégsem maradok. Elég volt. Én is elmegyek. Már készültem rá. Elég volt ebből a posványéletből. Bár ne lettem volna rád tekintettel, amikor az alelnök újból szóba hozta elbocsátásodat. Semmi értelme sem volt. Már akkor itt kellett volna téged hagynom.

— Ne beszélj így, ne okozz ezzel is fájdalmat. Gyere velem. Még elkezdhetünk máshol egy új életet.

— Veled soha! Ahhoz túlon túl megismertelek. Ha rád néznék, mindig eszembe jutna, ki voltál, s ez eltaszítana tőled.

— Hát magamra hagysz, amikor annyira szükségem volna reád?

— Igen, magadra. Én is egyedül indulok, és nem rettenek vissza. Tanulj meg végre te is a lábodon megállni.

— S ha sikerül, és visszajönnék érted?

— Ne ringasd magadat ábrándokban. Elég volt egyszer odakötni az életemet hozzád, aki nem való voltál sem igazgatónak, sem férjnek. Minek is vállalkozik valaki olyasmire, amit nem tud betölteni?

— Berta, még egyszer kérlek, gondold meg. Jól tudod, hogy így még sohasem beszéltem veled.

— Már meggondoltam. Ne is fáradj tovább, úgymint hiába. És hagyj, kérlek, most magamra, mert be akarom csomagolni, ami az enyém, hogy még ma este elutazzam.

— Még ma este?

— Igen, itt már semmi keresnivalóm. Semmit sem akarok folytatni. Ne is tartóztass — mondta férjének, mikor látta, hogy föláll és feléje közeledik. — Menj, hagyj — háritotta el magától ölelését.

Majd kisietett, hogy hozzálasson a csomagoláshoz. Szegény édesanyja ugyancsak meg fog lepődni, ha éjjel felzörgeti.

Terebes összetett kézzel, tehetetlenül nézett a becsukódó ajtóra. A színdarab utolsó fölvonásának függőnye legördült. Anélkül, hogy tragikum levegője maradt volna utána.

Mint elfolyó jóság...

Derús István

*Elefántcsonttorony-szerelem
vasmárka fojtogasson;
szitakötő-zizegésű
nyár bágyadt melege
folydogáljon az egemen,
mint az elfolyó jóság...*

*Sohasem alkonyuló
remény szellője simogasson,
ha kint állok
a tájban, s szedelőzködik
bennem is a jóság
a gólyalábú estben...*

*Mindig-szerető kedvesem
álljon meg a folyó
moha-zöldítő partján,
s integessen, mint ősz felé
a délre induló, kerengő
fehértollú gólyák...*

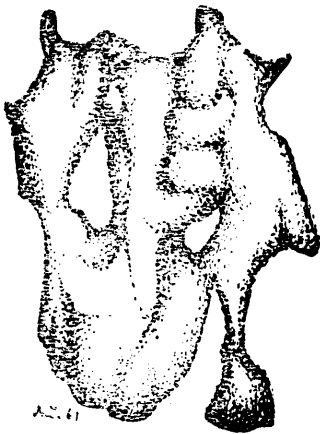
*Magamat-zaklató szerelem
melengessen örökké,
a sose-nyugvás erős
levegője járja át tüdőmet,
hogy mindig visszatérjek
az ósanya-ölbe...*

Vágy

Derús István

Szeretnék már innen, az Ezerjóországból
eljutni vissza a halkmotyogású
patak partjára, —
s ott megpihenni, kiszellőztetni magam:
ezek a sárga levelek lehullnának rólam,
a viperamérgű áporodást
fölváltaná a violamosolygású táj
dalolása.

Az éj takarója nehéz, alig bírom el
szorítását a százszemű szemezésnek,
a csillagok is kacsingatnak
huncutul, sandán felém a téli,
fagyfogú éjszakában, s hívnak
szertelenszeretésre
álomlángú hunyorgással, de érzem, hogy
becsapnak...

Elmaradt kézszorítás

Ivan Ivanji

Ez Stole, Dragica, a mi Stolenk! Stole, a feleségem...

Hirtelen bennrekedt a szó. Semmi sem mutatta, de megérezte, hogy valami nincs rendben. Stole pincér meglehetősen mélyen meghajolt, olyan mélyen, hogy már nem is látszott az arca. Csak a haja, gondosan fésült, fényes, fekete haja látszott. A választéknál már enyhén ritkult, előtűnt a fejbőr szokatlan fehérsége. A meghajlás egy csöppet megbontotta a frizura kínosan gondos rendjét, s a haj már nem leplezte a koponya kezdődő kopaszságát, pedig hát Stole brillantint is használt.

A hallgatás csak egy pillanatig tartott, de szinte megsűrűsödött a ki nem mondott kellemetlenségektől. Az imént még meleg, bársonyos klub-hangulat mintha tovaszállt volna. Helyébe — egy mondat miatt, amelynek nem volt semmi bántó melléköngéje — megmagyarázhatatlan feszültség tolakodott. Nem tehetett ellene semmit, hiszen nem is sejtette, hol történt hiba, még kevésbé értette a lényegét. Stole pincér közben, természetesen, már rég fölegyenesedett, és kellemes, kifejezéstelen, széles arcán mosoly ült. Dragica csak annyit mondott: „Örvendek”. Mosolya szembetalálkozott Stole mosolyával, de az övé más, egész más volt. Dragica tudatosan, a magabiztosság teljes érzetével használta mosolyát, úgy, ahogyan a tapasztalt, öreg mesterember veszi kezébe a számtalan fogástól fényesre kopott, tenyeréhez simuló, megszokott szerszámot. Fiatal volt, annyira fiatal — arcán félreismerhetetlenül meglátszott kora —, hogy nem is lehetett megérteni, hogyan válhatott mosolya ennyire megszokottá, ennyire egygyé vele. A pincér és a szép fiatalasszony mosolya elkerülte egymást a levegőben. Dragica nem nyújtott kezet Stolenak.

Toma egy kicsit kiábrándultnak érezte magát, s ekkor újra, váratlanul megsajdult a foga. Nem állta meg, nyelve hegyét odaérintette a

fájós foghoz, és talán ezért nem szólt semmit. Tudta, hogy nyelvének mozdulatát, amint az odvas fog felé hajlott, nem lehet észrevenni, mégis nyugtalanzkodott miatta, mint amikor valaki titkon rosszat tesz. Nem szerette volna, ha észreveszik, hogy bármi is romlott, rothadt benne, még akkor sem, ha az a valami nem más, csak egy fog. Titkolta a fogfájást az asszony előtt. Ki tudja miért, az volt az érzése, hogy a lyukas fog öregíti, sokkal öregebbé teszi, sietett tehát áthidalni ezt a pillanatot is. Ételt, italt rendelt, s ez átlendítette a szakadék fölött, amely a szőnyegek, képek, lágy fények, elveszett mosolyok között keletkezett. Úgy tartotta kezében az étlapot, mint valami fegyvert, amivel kivághatja magát a bajból — olyan volt az számára, mint az erdőben magányosan bolyongó embernek a füttyszó. Röviden megszélesítette a dolgot Dragicával, fölvilágosítást kért a pincértől, majd rendelt. Stole sohasem szokott hibázni, most is csak bólogatott, helyeslően. Egész magatartása, minden pillantása dicsérte, biztatta a vendéget: Ez igen! Ez aztán az ingyenc. ez tudja, mitől döglök a légy! Szakértő, minden ételről, italról tudja, mit ér. Előkelő, disztíngvált ember... A pincérek közül Stole kapta a legnagyobb borraivalókat, mert magatartása nagyra növelte vendégeinek önbizalmát. Egy ilyen pincér mellett minden ember biztonságban, zavartalanul érezhette magát, olyan nyugodtnak, amilyen egy leány társaságában sohasem lehetett.

Stolenak nem volt szüksége noteszra. Enélkül sem feledkezett meg semmiről. Dehát rendelni sem lehet a végtelenségig. És amikor a pincér egy újabb, de már nem olyan mély meghajlással távozott, Toma egyedül maradt feleségével. Először vitte el a klubba, ahol — amíg legényember volt — estéinek nagy részét töltötte. Az ügyetlenül végigcsinált bemutatás után logikusnak érezte, hogy Dragica kezét nyújt Stolenak, esetleg talán föl is áll, hogy a makulátlanul tiszta, kikeményített fehér kabátba öltözött, korosodó embert úgy köszöntse, mint Toma barátait, az igazgatókat, képviselőket, tábornokokat — korábbi életének részeit. Tomát minden érdekelte, ami felesége életéhez tartozott, és gyöngéd érzelmeket táplált minden iránt, ami kapcsolatban állt hajdani életével. Ha elgondolkozott volna a jelenet fölött, egy szemernyi hibát sem találhatott volna a fiatalasszony viselkedésében, hiszen a nők nem szoktak fölállni, ha egy férfit bemutatnak nekik, egy nőnek nem kell kezét nyújtania, hogy üdvözljön egy pincért. Végtére is a pincér nem tábornok. Mielőtt idejöttek, egyáltalán nem gondolt arra, mi lesz, hogy lesz, s ha megkérte volna Dragicát: — Te, vigyázz egy kicsit, az a pincér ott, a klubban, kedves, öreg bútor. Légy jó kislány, adjál neki pacsit, bemutatlak neki, számára sokat jelent az ilyesmi! — az asszonyka szó nélkül teljesíti kívánságát. Általában, ha kért tőle valamit, felesége mindig megtette. De miért lett egyszerre olyan fontos, hogy mit gondol egy pincér az ő házasságáról?

A fogfájás ismét jelentkezett.

A hallgatás már hosszabb volt egy pillanatnál, hosszabb a megengedettnél. Tudta, meg kell szakítania, de éppen ebben a pillanatban — nem a pincér miatt, nem is a fogfájás miatt —, ezúttal először merült föl benne a kérdés: Valóban meg kellett nősnöm? És éppen egy ennyivel fiatalabb nőt kellett elvennem?

Toma azok közé az emberek közé tartozott, akiket a háború utáni másfél évtized nem változtatott meg lényegesen. Még most is partizán politikom volt. Noha gondolkodás nélkül, ösztönös ízléssel választotta ki a ruhája színéhez illő nyakkendőket és harisnyát, sohasem jutott eszébe,

hogy rossznéven vegye régi bajtársaitól, ha vétettek az izléses öltözködés szabályai ellen. Természetesnek tartotta, hogy autója van, de azért megkönnyebbülten vette tudomásul, hogy az utcákon és az utakon mindennap több a motoros jármű. Nem azért kellett neki a gépkocsi, hogy elválassza az emberektől, számára a motor az életmód kifejezője volt. Semmi a világon nem kényszeríti olyan erővel az embereket, hogy egyidejűleg gondolkozzanak és cselekedjenek, mint egy autó. Egyidőben ügyelni jobbra is balra is, vigyázni a gyalogjárók zebracsíkjaira, hátrapillantgatni a tükörben, egyszerre látszólag ellentmondó mozdulatokat tenni, kényszeríteni mindkét kezét és lábát, hogy egymástól függetlenül dolgozzanak, hogy mindez együtt — az áttételek és tengelyek segítségével — száz lóerő egybevágó tevékenységévé váljék, sokkal több ez a sebességnél, a krómnál és nikkelnél, a száguldásnál térben és időben: belsejében változtatja meg az embert. Néha eszébe jutott, hogy nem mindenkinek van lakása, neki viszont nagyobb jutott, mint amekkora egy magányos embernek okvetlenül szükséges. Valójában egy szobában lakott, a másik kettő — Dragica odaköltözéséig — számára üres volt, pedig bútor is volt bennük. Azzal vigasztalta magát, hogy minden jobb suszternek, bádognak, filmesnek, festőnek, írónak és más effajta embernek sokkal nagyobb a jövedelme, mint neki.

Mindig könnyűszerrel teremtett közvetlen kapcsolatokat az emberekkel. Nem is kellett erőlködni. Mint politikai biztosnak, szüksége volt erre a tulajdonságra, de annak idején sem fejlesztette céltudatosan ezt az erényt, és sohasem gondolkozott arról, hogyan is bánik az emberekkel. Ösztönös, vele született tulajdonság volt. Mara néni, a félénk takarítónő, „fiam”-nak szólította, ha olyankor nyitott be dolgozószobájába, amikor már a többiek elmentek. Szeretett utolsónak maradni, mert nem érkezett elsőnek. A portásnak kijárt a „druszám” megszólítás, és Toma bácsi viszonzta is ezt a közvetlenséget. Tegezték egymást. Észrevette, hogy egyik-másik fiatal mérnök hízeleg neki, de akadtak olyanok is, akik minden ok nélkül ellenkeztek vele, nehogy azt képzelje, hízelegni akar-nak. A kereskedelmi osztály vezetőit minden gúnyolódási szándék nélkül urazta. A portást meg a takarítónőt azonban jobban szerette náluk, és ez irányú rokonszenvét egyáltalán nem tartotta összeegyeztethetetlennek a párizsi nyakkendőkkal, az olasz harisnyával és az autóval — mindezt a saját személyéhez tartozónak érezte.

A magány mind gyakoribb vendége lett.

Éjszakánként, amikor az utolsó villamos csörömpölése is elveszett a távolban, és elhalkult az utca minden neszezése, egyedül maradt a takaró alatt. Nem tudott elaludni, pedig szeme már égett az olvasástól. Az álom kerülte, viszont semmi sem maradt az eszében abból, amit olvasott. Meglepő, gátlástalan, távoli, leggyakrabban azonban egészen közeli jövője tárult ki előtte ilyenkor, egy pillantással föl sem mérhette ezt az egész világot. Nem éppen halálfélelem volt, amit érzett, de az elmúlt tizenöt esztendő mégis okozott annyi változást, hogy másként gondolt a halálra. A tizenöt év nem jelentett akkora távolságot, mint amekkora az a szakadék volt, amely a háborúban fenyegető halált elválasztotta attól a rémtől, amely mint valami éjfekete mén tört rá, és lelegette a gondolatokat álmatlanságának mezejéről. Íróasztalának fiókjában egy piros bőrtek porosodott, abban volt vitézségi érme meg a többi háborús kitüntetés. Tetszelgett magának abban a szerepben, hogy nem sokra tartja kitüntetésait — talán ez volt az egyetlen póz, amit megengedett magának. Jól tudta, hogy kellő helyen és kellő időben férfiasan,

bátran állta meg helyét, s ettől nem egyszer melegegett meg a szíve tája. De csak egy-két pillamatra. Az új halál azonban minden éjjel mind közvetlenebbül, intimebben és makacsabbul állt ágya mellé. Nem olyan-fajta veszély volt ez, amire géppisztolyból le lehet adni egy sorozatot, nem. Nagy, riasztó, szükségtelen kapu volt, a semmibe nyílt. Ostoba dolog meghalni — gondolta magában, miközben tenyere alatt a paplan selymét, mellén meg a pizsama friss, simuló anyagát érezte. A háborúban nemigen ért rá megfigyelni, hogy a szalmaszálak csiklandozzák az arcát, egyetlen érzéke sem volt szabad, hogy meglássa: piszkos az inge. Nem is érkezett el hozzá akkor a halál tudata, csak a veszélyt érezte.

Égészséges, jó fogai voltak akkortájt.

Fogának sajjága mostanában munka közben meg éjszaka is fölrezen-
tentette. A gyógyszerek csak rövid időre hoztak enyhülést, és gyakran kellett a fogászok kinzószékébe ülnie. Túrte a vegyszerek bűzét és a nikotinszagú ujjak tapogatását szájában. „Ezt a fogat ki kell húzni, ezt meg betömni!” — hallotta, de akár ezt, akár azt hallotta, mindig csak fájdalmat érzett. A halál szinte belefúrta magát állkapcsába. A háborúban kívülről jött, repülőgépen suhant, harcokcsiban kuporgott a halál, puskatust szorított arcához, géppuska ravaszát húzta meg. Most sokkal kisebb volt, egészen piciny, de — benne volt. Ez volt a különbség.

A nők szeretik nézegetni magukat. Tudta ezt, és mindjárt két nagy tükröt is vett Dragicának. Neki, azelőtt, csak a fürdőszobában volt tükre, a borotválkozáshoz. Pedig a férfiak is megnézik magukat néha a tükörben: reggelenként a fürdőszobában, de másutt is, a liftben, a mozik és a színházak előcsarnokában... Jó napot! Ismerjük egymást. A homlokzatot könnyű megváltoztatni. Én volnék ez? Ha egy kicsit másként fészülöm a hajamat, ha bajuszt növesztek, ha sötét szemüveget biggyesztek orromra — máris megváltozott a külsőm. Lényegében persze semmi sem változik, a fogam sem, és a lidéronyomás is marad. S ahogy a tükörbe nézek, azt is tudom, hogy egy napon nélkülem is minden ugyanígy megy tovább, ugyanilyen rendben, éppen úgy, ahogyan a tükör sem változik meg, ha eltűnik belőle egy-egy mulandó kép. Akkor is lesz kenyér meg aludttej a tejcsarnokokban. A nyári zápor akkor is tisztára mossa az utcát, és a nap buzgón fölzsáritja a nedvességet, mint az a kis zümmögő villamosgép a haját. Senki sem érzi hiányodat. Életednek nyoma, amire végeredményben olyan büszke vagy, nem lesz más, mint egy bazalttömbbe vésett név, egy adat a krónikák sárguló lapján, egy szám, meg ez: a rohambrigád politikai biztosa.

Tudta, hogy már nem fiatal ember. Enyhe gúnnyal agglegénynek nevezték. Valami már elmúlt.

Furcsa kapcsolat alakult ki közötté és azoknak a kávéházaknak a pincérei között, ahová rendszeresen be-betért. Pedig nem volt kivétel. Elég éles szeme volt, hogy meglássa a helyzet komikumát, de ahhoz már nem volt ereje, hogy szembeszálljon vele. Ő is meg mások is — nőtlenek, vagy korán nősült, régi házások, akik esténként elmenekültek unalmas otthonukból — a pincérek között találtak egyoldalú barátokra. Stole ebből a szempontból eszményi volt. Toma ritkán jutott szóhoz, ha barátaital beszélgetett. Azaz sohasem volt kedve, hogy magáról beszéljen. Mindig akadtak társaságában bőbeszédű emberek, akik szinte lesték az alkalmat, hogy valaki hallgassa őket, s máris áradt belőlük a szó, mint a víz a marokra szorított, teli szivacsból. Rettegett attól, hogy hozzájuk

hasonlítson. A diszkrét és hűséges Stole társaságában nyomát sem érezte ennek a veszélynek. Enyhén, figyelmesen meghajolva állt mellette, testtartása előzékenységet fejezett ki — nem szolgálai alázatot —, és csupa figyelem volt. Toma semmit sem tudott Stole magánéletéről. Nem mintha nem érdeklődött volna mások ügyei felől. Pompás érzéke volt a hozzá beosztottak ügye-bajos dolgai iránt. Nemcsak Mana néni unokájának ötösei érdekelték, hanem azok a pontyok is, amelyeket druszája, Toma bácsi fogott szabadnapjain a Dunában. Stole iránt semmiféle lekötelezettséget nem érzett, amint a beteg sem érez kötelezettséget orvosa iránt. A pincér éveken át mindent tudott róla. Egészen házasságáig. Ha Toma hosszabb időre elmaradt a klubból, ha szabadságra ment, ha külföldre utazott, hazatérve örömmel üdvözölte Stole-t, és szívélyesen érdeklődött: hogy és mint van. Választ azonban nem várt. Stole nem is próbált felelni ilyen kérdésekre. Néhanapján másféle szolgáltatásokat is tett Stole. Amerikai cigarettát szerzett neki, amikor Tomának rövid, de viharos és ostoba viszonya volt egy balerinával. Toma nem szerette volna, ha a pincér föltételezi, hogy maga szívja el a celofánba csomagolt devizakihágásokat, beszámolt hát Stolenak a táncosnőről is. Stole a pszichoanalitikust, a gyóntatót helyettesítette, ő volt a föld, aminek mindent meg lehet mondani. Toma maga sem tudta, miért szégyellte, hogy bárki előtt is beszéljen fogfájásáról. Emiatt, meg a ragyogó edények, a vastag szőnyegek puha érintése, a jó ételek, a nehéz vörösborok miatt érezte a klubban az otthon légkörét, ami igazi otthonából, abból a három szobából hiányzott. A klub volt a pótotthon. Ennyire meg jogot érzett.

Néha szinte félt hazamenni a lakásba, ahol a fiókba zárva hallgattak a vitéségi érmek.

Persze nem Dragica volt az első fiatal nő, aki átlépte lakása közbőjét. De másként csukta be maga után az ajtót. Maga is tudta, hogy valószínűleg nincs igaza, talán csak szeszély az egész, tudat alatti vágy, hogy ideje már új életet kezdenie, de úgy tüntette föl a dolgot, hogy minden megváltozott, amikor a leány elszánta magát, hogy elmenjen lakására, és amikor becsukta maga mögött az ajtót. Neki kellett előre mennie — ostoba jelenet volt —, de hát a villanykapcsoló nem a bejárati ajtó mellett állt. Amint fölgyulladt a világosság, megfordult. A leány már az előszobában állt, és éppen az ajtót csukta be. Eszébe sem jutott, hogy vonakodást mímeljen, mint elődeinek nagy többsége. Nemcsak keze, nemcsak az esőköpeny alatt is szemmel láthatólag rugalmas teste nyomta le a kilincset — a kilincsek rendszerint túlon túl magasan állnak, a régebbi párizsi szállodák ajtóin lejjebb tették a kilincseket —, arcának fintora, egésze lényé részt vett ebben a mozdulatban. Különbösen is, bármit csinált, szívvel-lélekkel csinálta. Még az ajtócsukásba is belevitte egyéniségét, ezért látszott mozdulata véglegesnek, soha meg nem ismételtetőnek.

Toma élete most már olyan volt, mint egy kavics. Formás, gömbölyű, elégedett, olyan, mintha mindig is tökéletes lett volna. A kavics úgy gömbölyödött, csiszolódott simára, hogy számtalan áradat sodorta magával, sok vízesés zúdította a mélybe, s közben a lét legkevésbé fájdalmas formáját kereste. A leány élete ezzel szemben olyan volt, mint egy tengeri süné. Szabadon mozgott a víz végtelen tisztaságában. A felszínen — talán — vaskos hullámok himbálóznak, a mélyben azonban mindig nyugalom van. Nem volt tökéletes, se sima. Teli volt tüskével, és minden tüskéje külön, érzékenyen, kutatólag mozdult. Csak a kavicsot nem vérezhették föl ezek a tüskék.

Hamarosan rájöttek, hogy számukra a házasság csak formáság, éppen ezért siettek is vele. Megismerkedésük után pontosan hat hétre

összeházasodtak, pedig jóformán nem is esett köztük szó róla. Logikus volt, hogy a húsz évvel fiatalabb feleség meghajoljon férje, férfiás férje, életük e számottevő tényezője előtt. A kavics keményebb a sünnél. Nem egészen érthető, miért cipelnek a sünök egy-egy kavicsot a hátukon, ott a tengerben.

Toma kíváncsi volt, és az életet nem akarta csak a maga szemével nézni, hanem ezzel az új, idegen, fiatal, még kíváncsibb szempárral is. Az anyakönyvvezető kötelességszerűen fölolvasta előttük a házastársak jogait és kötelezettségeit. Ezek között szó sem esett arról, hogy Dragica — cserébe nyugalmáért — kölcsönadja neki a szemét. Toma azonban világosan érezte, hogy ha a világot nemcsak a maga, hanem más szemével is nézi, egészen biztosan gazdagabb lesz, ha nem is szenvedéssel, szomorúsággal.

De most már valóban túlságosan soká hallgattak.

Hat hét telt el, és Dragica egy-kettőre beletanult az igazgató elvtárs feleségének a szerepébe. Most azonban fészkelődött, nyugtalan lett, megérezte, hogy férje fejében olyan gondolatok szorongnak, amikről nem számol be neki. Kinyújtotta szép, a kellenél talán egy árnyalattal fehérebb, kerek nyakát, elvárta, hogy férje szórakoztassa. Toma haragudott magára emiatt, s most már egyre határozottabban hasonlította össze feleségét a pincérrel. Stole jelenlétében sohasem érezte magát kellemetlenül, csak azért, mert nem volt kedve beszélni. Ha éppen gondolkozni szottyant kedve, hát ült, cigarettázott és gondolkozott, senki-nek sem volt joga hozzá, hogy a munkaidő után, a tanácskozó termék falain kívül is várjon tőle valamit. Dragicának azonban — ismerte be — joga volt hozzá, hogy minden pillanatban megköveteljen valamit. Rájött, hogy a házasság nem ige, mint, mondjuk a — menni. Menni valakivel. A házasság főnév, még hozzá nagyon is állandó. És most, a húszéves életigénylés és megtestesült birtoklási vágy mellett, nem tehette egyszerűen már azt, amit akart. Dragica élete — Toma e pillanatban úgy érezte — mit sem változott a házassággal. Természetesen, továbbra is eljárt az egyetemre, összejövetelekre, konferenciákra, de vívóórákra és baráti estékre is. „Nem neked való ez, drágám, a srákokat zavarná a jelenléd!” — mondotta, amikor Toma felajánlotta, hogy elkíséri, sőt vele is marad. „Te sem akarhatod, hogy távol maradjak, visszahúzódjak a társadalmi tevékenységtől, miután hozzád mentem feleségül”. Nem szívesen hagyta otthon Dragicát és egyetemi kollégáit a lakásban, ha este megbeszélésre vagy a pártbizottságra kellett mennie. Dragicának nem voltak barátnői, csak barátai. Igazi nő volt, nem szerette a nőtársaságot. Toma — világeletében kötelességtudó, lelkiismeretes ember volt — nem látott semmit sem abban, hogy a terheknek rája eső részét mindennek ellenére vállalja, ezúttal például, beszéljen, de már némi dac ébredezett benne. Miért változtatna szokásain, miért ne hallgatna, ha éppen ehhez van kedve? A csend elnyúlt, és nem hozott semmi megkönnyeb-bülést. Toma csökönyösen hallgatott, lelki nyugalmának azonban vége volt, s a helyzeten az sem változtatott volna, ha megszólal. Nem érezte azt az örömet sem, ami azelőtt rendszeres velejárója volt klubjának. Végül rájött, hogy csak azért hozta magával Dragicát, hogy megmutassa Stolenak. Abban reménykedett, hogy Dragica éppúgy tetszik majd az idős pincérnek, mint barátainak, és a pincér egyébként kifeje-zéstelen szemében megcsillan egy pillanatra az elismerés vagy legalább az irigység szikrája.

Dragica megérezte a benne végbemenő küzdelmet, talán részt is vett benne, és valószínűleg győzött is, anélkül, hogy tudott volna győzelméről. Sokan bámulták. Mindig nézte valaki. Toma nem is látta, kicsoda. Most csak az asszony arcát látta, s furcsa, valahogy férfias tekintetét. Ismerte már ezt az arckifejezést, ezt a hűvös álarcot, a semmibe meredő tekintet, aminek a férfiak mindig lépre mentek.

Közben megérkezett Stole az előétellel.

— Pompásan készítik ezek a libamáját! — szólalt meg Toma, de mindjárt el is szégyellte magát az „ezek” szóért. Úgy érezte, áruást követ el Stole ellen, és hízeleg Dragicának.

Az asszony mindent megértett, és az el sem kezdett veszekedés után, a kibékülés jeleként, csicseregni kezdett. Nem haragudott a hallgatásért, mert észre sem vette.

— Édesem, tudod mennyire szeretem a libamáját, de nem hinném, hogy jót tesz az alakomnak...

Toma odanyújtotta neki a kenyereskosarat, és közben véletlenül megérintette a kezét. Boldogan vette tudomásul, hogy az érintés melege — mint mindig — áramként futott végig az asszonyom. Minden érintése — a leggyengébb is — végigáramlott egész testén, és Toma mindig láthatta Dragica kifejező arcán, érzékeny vonásain a villámgyorsan bekövetkező változást. Dragicára úgy hatott a véletlen érintés is, mint amikor — akár csak egy vékony pálcikával is — megérintjük a fürdőmedence zöld vizének sima tükkrét. Toma abban reménykedett, hogy érintése Dragica érzelmeinek egyetlen kulcsa. Jól tudta azonban, hogy vannak kulcsok, amelyeket tulajdonosuk egy egész életen át büszkén hord magával, pedig hát az egyetlen ajtó, amelynek zárját nyitják, már réges-rég elpusztult, porrá égett, elkorhadt, vagy soha nem is létezett...

A pincér személytelen mosolya semmit sem árult el abból, amit gondolt. Az új házaspár járt utakon halad — talán erre a következtetésre jutott. Főlszolgáltatta az ételt, kezük ügyébe helyezte a tányérok, érdeklődött, milyen italt kívánnak, és már távozott is. A többi vendéggel foglalkozott, és buzgón bólogatott:

— Igenis, két kávé! Azonnal hozom! Igenis, ne édesen, hogyne, tudom...

Nem is jutott eszébe a kéz, amelyet nem nyújtottak feléje. Dragica — egy közömbös ég csillaga — nem is létezett számára. Vetélytársa sem volt. Toma máskor is el fog jönni, méghozzá egyedül. A pincérek manapság gyóntatók, pszichoanalitikusok — hajdan varázsló, táltos volt a nevük. Toma máskor is eljön. Éppen úgy, mint amikor Londonba utazott, hogy angolul tanuljon, és utána hazajött. Hat hónapig volt távol. Lehet, hogy ez a dolog most tovább tart majd egy kicsit, de lehet, hogy még annyi ideig sem. Kezdetben talán majd zavartan, fiúsan mosolyog, és dünyög is majd valami mentegetőzésfélét: „A feleségem elutazott. Fáj a fogam. Valami könnyű vacsorát szeretnék, Stole, de finomat...” Azután majd, később, megkezdji a gyónást. Az első ilyen estén nagy számlát csinál, és sok szeszt fogyaszt. És a kissé szégyenkező Toma, mintegy véletlenül, szokatlanul nagy borraalót ad majd.

Más szóval:
A csillag ottmaradt a távoli, hideg égbolton. A sötét víztükörben nézegette magát. Amikor a nagy, fekete mén inni jött, a víz színe megzavarosodott. A mén nem itta meg a csillagot. A csillag ott maradt az égen. És amikor a víz később kisimult, tükörében ismét megjelent a csillag. Egy napon azután egy nagy, fekete, nagyon szomjas mén jött, és megitta az egész vizet. Így maradt a csillag magában az égbolton, mert nem volt miben nézegetnie magát. Szomorú volt a csillag, mert a csillagok nőneműek és feltétlenül szükségük van tükörre.

Bodrits István fordítása

Kórógyt temető

Halál és temetés Szlavóniában

Dr. Penavin Olga

Kórógyon és Lászlón is, ha a kenyércse keresztben meghasad, vagy lefele vonít a kutya, mindenki tudja, hogy abban a házban egyhamar „haldoklóba” lesz valaki. Ilyenkor „fen van izgatódal a cselíd, húza a jajszót”. Ha huzamosabb betegségről van szó, akkor nem ér senkit sem váratlanul a halál, felkészültek már jóelőre a legrosszabbra is, „még ha minden nap vet is be orvost” a beteg. De megesik az is, hogy valakit váratlanul „csap meg a halámadár”, mégis egyik-másik távollevő rokonnak „ojan érzelmöt adot az isten, ojan rosz érzelme vót”, hogy rögtön tudta, miről is lehet szó. A „haldoklóba levő” anya szelleme is „mögszoríti a kisgyerök szívet”, ezzel adja tudtára édes magzatának a bekövetkezendőket.

A halál pillanatában elszabaduló lélek sok csodálatos dolgot művel. Többek között az a halott, akivel életében rosszul bántak, „fekete madár képében végigsuhít a szobán, elfúji a lámpást, megnyiti, bécsuki az ajtót, csak ucs csörög, zörög, csattog az ajtó, nyoszoja” — meséli Gyöke Boris nenő.

A szomorú esemény bekövetkezése után nem sírnak hangos jajszóval, mert az zavarná a halottat. Csendben látnak hozzá a teendőkhöz: felkötik a halott állát, lezárják pénzzel a szemét. A „barbé”-t is elhívják, a

borotválás után megmossák a testet, felöltöztetik a már rég elkészített „háló ruvá”-ba: az öreg férfiakat „patyolat imög”-be, „csárdás” (12 szélből varrott) gatyába, fekete „fuszlik”-ba (pruszlikba), majd regyös (ránco) csizmát húznak a lábába; az öregasszonyok is utoljára öltöznek a régi viseletbe, a kebelbe¹, s megkapják a régóta őrzött „háló kendő”-t. A fiatalok legszebb, modern szabású ruhájukban indulnak utolsó útjukra. Ezalatt a többiek a szobában lévő képeket üveges felükkel a fal felé fordítják, majd „a tükört letakarik fekete veszős kendőruvával (törülködő), a hideg agyat a tükör ala, lábál az ajtóval szembe, fejel az ablak alá készíjök. Ódarra a nyoszójára veszős ponvát (csíkos lepedőt) tégyönk, fijataloknak piros veszöst, öregeknek fekete veszöst. A nyoszójába szalmapárna, ere egyes ponva kerül, a feje alá talus (tollas) vánkös. Negyvennyóc órájig van a hótést a hideg ágyon, egész éjel sirasok, de nem nagy jajszóval”. Éjjel hivatásos siratóasszonyok váltják fel a kimerült házbélieket. A siratók nem egyszer zsebkendőjükbe rejtett vöröshagyma segítségével csálnak ki könnyet a szemükből.

Nyáron a legyek miatt letakarják a testet a már évtizedekkel előbb megvásárolt szemfedéllel.

A „tislér” is készíti már a koporsót „tőjfából (tölgyfából) vagy nyárfából (nyárfából)”. A koporsó fedelét köröskörül fehér meg sárga gombokkal veri ki az asztalos. Ide kerül még az illető neve és kora. A koporsóban szalmapárnára és tollaspárnára fektetik az elhunytat, kezét nem kulcsolják össze a mellén, hanem a test mellett nyújtják ki. A férfi halottnak mellére helyezik kalapját, a nő mellé pedig beteszik a szebbnél szebb veszős ponyvákat, kebeleket, tilángli (tüllből való, himzett) kendőket, levégőket², macskanyomácskás³ fűkötőket, selyem kankókat⁴, curakokat⁵, temburozott⁶ csipkéket, selyem takarítókat, farhámokat. A kisgyerek is magával viszi kedvenc játékeit, ruháskáit, holmijait.

A halottat nem szabad egyik helységről a másikba szállítani, nem szabad a község határán átvinni, mert elveri a határt a jég. Mindenkit ott temetnek el, ahol meghalt.

A rokonság kötelessége minél hamarabb értesíteni a „tisztelendő”-t, átadni neki a rokonság jegyzékét, hogy megírhasa a búcsúlevelet. Sokszor komoly vita folyik az atyafiságban a sorrend miatt. Ezért nagy gonddal és tapintattal kell a papnak összeállítani a búcsúlevelet, amit ő is olvas fel a temetéskor.

A lélektanang is kong már. Az időtartam és az időpont mindig az illető család vagyoni állapotától függ.

Ha a templomban ravatalozzák fel az elhunytat, akkor a temetéskor a gyászolók nem a padokban foglalnak helyet, hanem a padosorok között vezető út két oldalára helyezett kis székeken. Ha a házból temetnek, akkor az udvaron állítják fel a ravatalt, a lelkésznek egy asztalt tesznek ki a ravatal elé, ott búcsúztatja el az elköltözöttet rokonságától. Ezután halottas énekeket énekelnek a gyászolók. A szertartás befejeztével gyászkocsi hiányában a tűzoltók viszik ki vállukon a koporsót a közeli temetőbe a gyászolók kíséretében. A koporsó után mindig a legközelebbi hozzátartozók mennek, a többiek a rokonsági fok szerint követik őket. Télen, nagy hó vagy sár idején parasztkocsin teszi meg utolsó útját a megboldo-

¹ A kebel fehér gyolcsból készített, ráncoba szedett szoknyájú ruhadarab, melynek felső része tüllből való, alátéttel. Bólti selyem kötény (takarító) egészíti ki. Hátul selyem szalag lóg le a derekáról, ez a farhám.

² Hólyaggyöngyből való nyakék.

³ Macskanyomácska = egy bizonyos fajta kötésminta neve.

⁴ Rövid félkabát.

⁵ Posztó kabát.

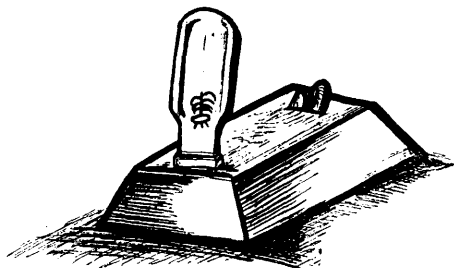
⁶ Temburozni = pálcikák segítségével csipkét készíteni.

gult. Az atyafiak ilyenkor is gyalog „kísérik”. Érdekes az a szokás, hogy a gyászolók nem öltöznek ünneplőbe, hanem hétköznapi ruhában vannak.

A „gödörájók”, akik az atyafiságból kerülnek ki, már kora reggel hozzáfognak a munkához. Sohasem ássák meg előző nap a sírt, mert azt tartják, hogy az éjjel sötéttségében az ördög beköltözik a sírgödörbe.

A temetés általában délelőtt 11 órakor vagy kora délután kezdődik.

A temetőben a „tisztelendő” még egyszer imádkozik, aztán leeresztik a koporsót a sírba. Míg tart ez az aktus, a legközelebbi hozzátartozók el-síratják a kedves halottat. „Mindenkinek tujya a maga keserüségit, ú mondi el”. A koporsó már a földben van, „hányik rá a földet, bétömük a halottat”. A hantot ormosan húzzák fel, de előbb még beállítják az egy rönkből ki-faragott emlékszobrot, emlékfát. A faragás is meg a szöveg is a rokonság munkája. A sírhant elkészültével, a hantolás vége felé a még puha földbe két kb. 50—60 cm hosszú, kerekre faragott lábfát szúrnak le lábhoz egy-más mellé, az egyiket mintegy 10 cm-rel magasabban hagyva. A lábfák leginkább csak 8—10 cm átmérőjű leháncsolt kis karók. Felnőtteknél nem-re való tekintet nélkül egyforma vastagok, de a gyermekeknél a kisebb fejfához arányosan a lábfák is vékonyabbak. A lábfák idővel kirothadnak, nem helyettesítik őket semmivel. Nem tudja senki sem megmagyarázni, hogy mire szolgál a lábfa, mi a jelentősége, miért áll magasabban az egyik, mint a másik. A válasz mindig ez: „Csinájjuk, mer így szokás.” A lábfák-nak semmi szerepük sincs a temetésben, nem is ezen viszik ki a halottat, mint másutt.⁷

Mikor már megüledett a hant, beültetik virággal: petoniával, be-legóniával, őszirózsával, meténggel (téli zöld).

Újabbban már nem toroznak, csak a gödörájókat vendégelik meg, ki mivel tudja.

Hogy a halott ne térhessen vissza, különféle varázslást tesznek: az ajtó elé gatyamadzagot kötnek, seprőt támasztanak a sarokba az ajtó mö-gé stb.

Az elköltözött és kedvesei között a halál után sem szakad meg a kap-csolat, megjelenik nekik borjú, macska vagy kutya képében, különösen akkor, ha még valamilyen elintézetlen ügye maradt a rokonsággal.

A sírokat nem hanyagolják el, még nagy munkaidőben is lehet látni a temetőben rokonaik sírhantját ápolgató asszonyokat, lányokat.

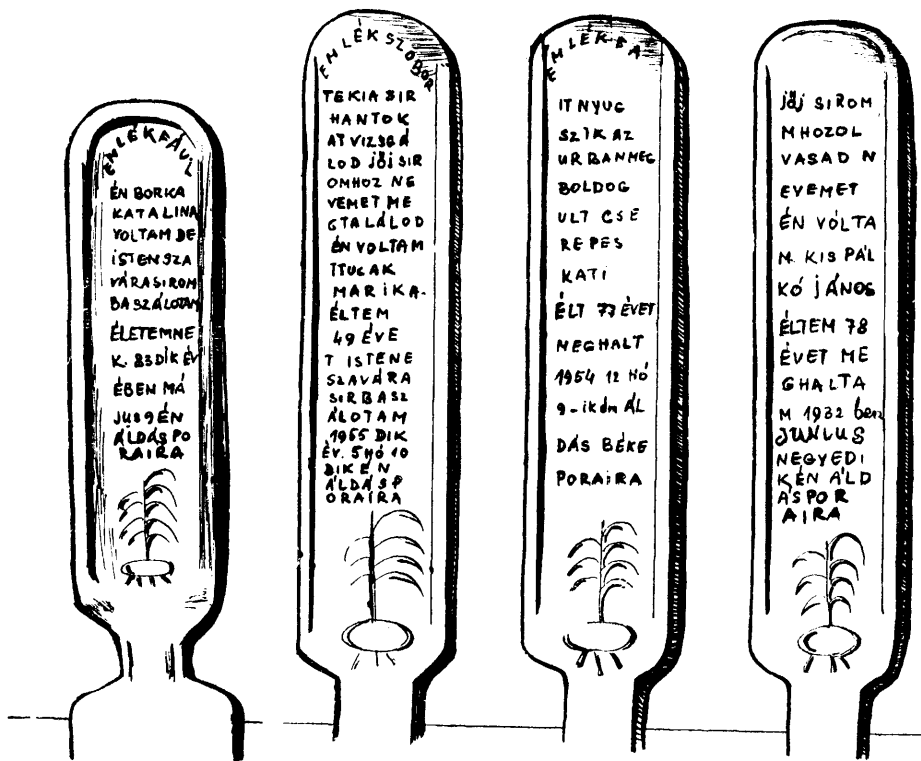
⁷ Az adatok ellenőrzésében nagy segítségemre volt Sipos Mihály kőörgyi református lelkész. Ezúton mondok neki köszönetet.

Végzetül néhány szót kell még szólnunk a fejfákról, vagy ahogy itt nevezik, a szobor szó régi, földbe ütött vastag karó, cölöp jelentését megőrizve, emlékszobrokról, emlékfákról.

Ezeket egyetlen akác vagy tölgy rönkből faragják ki a hozzáértő rokonok. A rönk földbe kerülő vastagabb része faragatlan marad, de meg- esik, hogy még egy 10—15 cm-nyi faragatlan rész kilátszik a földből. Az emlékszobor a föld felett kb. 170—180 cm magas. Az oszlop teteje több- nyire le van kerekítve, a feliratos lap két oldalán pedig egy-egy két ujj- nyi széles szegőléc fut az elkarcsúsított nyakig, amelyen túl már meg- szűnik a szöveg. Egyik-másik emlékfának a lekerekített tetején is van szegőléc.

A fájdalomat jelképező szomorúfűz nem a szöveg élén, a szöveg felett található, hanem a felirat alatt, szinte lezárva azt. A félkör alakú fejhez alkalmazkodva helyezkedik el: *Emlékszobor* vagy *Emlékfa* vagy *Emlékfául*. Ezután következik a rokonok készítette szabad szövegű sírfelirat álló, nagy nyomtatott betűkkel egyfolytában vésvé. A helyesírás szabályait különö- sen a rövid- és hosszú-, illetve iker mássalhangzók jelölésében és a meg- szakításokban nem nagyon veszik figyelembe. Vésés közben a nyelvérzék teljesen háttérbe szorul, fő az előre elkészített szöveg mindenáron való fel- rovása, bevésése. Még arra sem törekednek, hogy az elhunyt nevét külön sorba írva, megszakítás nélkül tüntessék fel.

A felirat készítője nem egyszer magát a megholtat beszélteti a szö- vegben egyes szám első személyben, de a záró formulát már egyes szám harmadik személyben függeszti a szöveghez:

Sejtelem

Dési Ábel

*árnyék
furakszik agyunkba*

*tenyerünkben
kihullik az álom*

*egy mosoly
a padlóra hullik*

*a csillagok
nem látnak eget*

*a napfény
fél az embertől*

*agy arc
kérdésbe merül*

*az erdőben
madarak ébrednek*

Egy leány

Dési Ábel

Az ősznek
kínálja mosolyát
lépteit
a tér közönyének

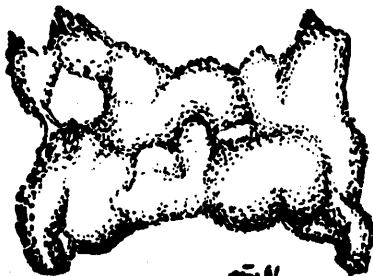
szemei
felisszák az időt
s bölintését
a hulló levelek

hangja
leválik arcáról
pillantása
a távozást követi

ajkai elmerülnek
a szürkeség poharába
s ölelő karját
ellopja a magány

ruhátlan szíve
mosolyba öltözik
ha keze
madárról álmodik

az álom menhelyén
kellene a remény
de hol a szerelem
s az enyhe éj

Nyári utazás

D. Juhász Zsuzsa

Hosszú árnyak

Valahol messze két harang szól. Dél... Dél... csilingeli a szopránhangú... Van... Van... döngi rá a nagyharang basszusa.

Dél van. A nap merőlegesen lóg le az égről. És mégis — milyen furcsa természeti tünemény ez — hosszú, nyugtalan árnyak imbolyognak a vadkaprok fölött.

Ráb szigete a paradicsom földi kirendeltsége. A tenger mindig csendes és hívogató, az ég azurkék, és a levegő áttetsző, mint a gondosan tisztított üveg. A sziget minden atomját évente 3000 órán keresztül élteti a napfény. S mégis itt van a legtöbb árnyék...

Kampora... Délben is szomorú ködfátylak lebegnek a csillogó kövek fölött. És mintha a sűrű borostyánlevelek között nem kabócák cirpelnék buta kis nótáikat, hanem emberek sóhajtoznának szüntelenül... A kamporai tömegsírokban porladó ötezer ember emléke kísért a földi mennyországban.

Alig néhány kilométernyire a strandokon fürdő, mókázó emberektől, ötezer halott fekszik a napszitta föld alatt. Ötezer halott árnya kérde: miért?

Miért van a föld telis-tele ártatlan emberek sírjával? Miért uralkodik a világon az öldöklés tébolya? Miért rombol az emberi kéz, amikor építésre teremtődött?

Miért hallgatott az emberiség, amikor minket megöltek? Miért hallgat ma, és miért hallgat talán holnap is... Miért?

Dél... Dél... csilingel valahol még mindig a szopránharang.

Dél van. A nap merőlegesen lóg le az égről. S idelent mégis mind több lesz az árnyék. Vagy csak a turista szemébe tóduló könnyek homályosítják el az aranysárgán csillogó világot?

Ilyenkor jó a sötét napszemüveg. Eltakarja a szemet, amelyben visszatükröződnek a kamporai túszok és a világ minden áldozati bárá-

nyának fájdalmas miértjei. A turista szomorú szeme megriasztaná a gondtalanul pihenő embereket. Különb is, minek felidézni a múltat, hiszen az élet — mintha mi sem történt volna, és mintha mi sem történhetne — repül tovább a maga ismeretlen útján.

Ez az ismeretlenség, ez a tovarepülés az élet legkegyetlenebb tulajdonsága. És egyben — a legirgalmasabb is...

Mauni éjszaka

Sárgán hunyorgó, tenyéryei csillagok lógnak le az égről; a hátán hempergő félhold is olyan, mintha cérnaszálon függne...

A nagybecsű turista szájában megsavanyodik a Págról hozott kalács, mert az elhagyatott szigeten élő pásztornép a kenyérnek mondott ragacos valamit is áhítattal szegi meg.

A mauni pásztorok nem ismerik a pannóniai eszem-izsomok gyönyöreit, a bendőt repesztő zsiros falatok közötti terefere örömeit. Szótlanul, magukba roskadtan nyelik a sajtot és a sovány földeken tengődők izetlen kenyerét.

S mégis, ők a világ leggazdagabb emberei, hiszen övük a természet elementáris szépsége, és az eseménytelenség kincseit is magukénak mondhatják.

A nagyvilág híreiből ide csak félmondatok tévednek. Nagyritkán egy többhónapos újság foszlányai bukkannak fel, vagy egy-egy idegen, aki — uram bocsá' — akkorákat hazudik, hogy azt még hallgatni is halálos bűn.

Például azt meséli a pokolra való, hogy műbolygókat repítenek fel az égre, meg, hogy valamiféle tudós doktorok élő kutyafejet ültettek át egy másik élő kutya feje mellé. Vajon mire való az ilyesmi? Minek a kutyának két fej, amikor egy fejet is nehéz jóllakatni? Azután kinek kellenek a műcsillagok, hiszen már amúgy is annyi csillag van az égen, hogy még tán űjor űimun sem tudja őket mind észben tartani. Pedig űjor űimun mindent tud, mert ő a legöregebb pásztor. Csak felnéz az éjszakai égboltra, és menten megmondja, hány óra. Vagy azt, hogy milyen lesz holnap az időjárás. Bonazza lesz-e holnap vagy bóra, jugó vagy maesztrál...

A természetrakta kőfalak mögött izes füről álmodnak a birkák. Szuszogásuk belevegyül az emberek mind tempósabbá váló beszédjébe.

Egy nagy halról beszélnek, a gyapjú áráról, a sajtról...

A csillagok mind nagyobbak lesznek. Már-már akkorák, mint a levesestányérok... A tenger mind halkabb... Alszik a világ...

Csak a nagybecsű turisták nem tudnak elaludni. Nyugtalanul forgolódnak a végtelenbe futó csillagsátor alatt.

Istenem, milyen szerencsétlenek a városiak! Csak sötét, füledt ketrecekbe zárva tudnak nyugodtan aludni!

Halott fecske a dómban

Ladies and gentlemen, íme, itt állunk Dalmácia legszebb temploma előtt — hadarja monoton imáját az idegenvezető. — A trogiri katedrális a román, a gót és a reneszánsz építészet stílusát egyesíti. Építését a XIII. században kezdték, és a XV. században fejezték be. Kérem, tekintsenek fel a toronyra... A korai gótikától a korai barokkig...

A fényképezőgépek kattognak. A szalmakalapos amerikai ma már vagy ötvenedszer burrogtatja filmfelvevőgépét.

— Meine Damen und Herren, most a pompás előcsarnokba lépünk, és megtekintjük a dús faragványokkal és szobrokkal ékes főkaput, amely Radován hazai mester műve. Készült 1240-ben... Hölgyeim és uraim, az oroszánok felett álló szobroknak szenteljenek különös figyelmet. A két mű Ádámot és Évát ábrázolja. Ezek első akt-szobraink...

A fényképezőgépek kattognak. A szalmakalapos amerikai ötvenegedszer burrogtatja filmfelvevőgépét.

A kő-Éva, mintha elpirult volna... Ádámot azonban a kandi szemek nem zavarják. Megszókta már a publikumot.

— A templom főhajóját a mellékhajótól kettős oszlopsor különíti el... Igazi műremek a XIII. századbeli szószék... Kérem, erre tessék...

A nagybecsű turisták a vezető után nyomulnak. Egyikük sem vette észre az előcsarnok félhomályos sarkában heverő halott fecskét.

Éva, Ádám és a márványoroszlánok mozdulatlanul állnak.

A fecske is mozdulatlan. A hátán fekszik. Kicsiny karmait, mintha a nagy birkozás utolsó pillanatában ökolbe szorította volna... Gyöngyszeme tárva-nyitva.

A szobrok mereven nézik kitágult szemét... Vajon mit keresnek benne? A választ arra a kérdésre, hogy miért hal meg minden élőlény nyitott szemmel?

Nem tudják, vagy nem merik lehunyni szemüket? Magukkal akarják vinni a fényt az ismeretlen sötétségbe? Nem akarják, hogy az utolsó kép, amit szemük lefotografál, a halál képe legyen? Vagy addig, amíg szemük nyitva van, nem haltak meg igazán?

A halott fecske szemében a délután fényeiben tündöklő dús faragványok ködlenek, az egyik oroszlán liláskék fényképe és egy elkésett napsugár, amely kecsesen surran ide-oda a kitaposott márványpadlón...

— Mesdames et messieurs, az embriachi hármassoltár megtekintésével körutunkat befejeztük. Köszönjük szíves figyelmüket...

— Láttad, egy valódi Palma képük van?

— A faragott kórus-székek igazán gyönyörűek!

— A kapu a legszebb.

— Nekem legjobban a velencei aranyművesek kelyhei tetszettek...

— Na, gyerünk vacsorázni...

— Az ember feje belefájdul a sok névbe meg évszámba... Tulajdonképpen rémes ez az Európa. Minden vacak fészekben néhány évszázadnyi látnivaló van, a lábam pedig már a tizennegyedik századnál felmondja a szolgálatot... Nem tehetek róla, de nagyon unom...

— Felfedeztem egy vendéglőt, ahol halat kapni...

— Inkább folyóvizet fedezett volna fel! Micsoda hülye építkezés!

A kismadár mereven fekszik. Nyitott szeméből lassan eltűnnek a faragványok, majd a kőoroszlán, és végül az utolsó napsugár is... Sötét van.

A fecske most halt meg igazán.

Borzas jegyzetek egy sima utazásról

Saffer Pál

Bocsánatot kérek — mondta a sofőr, de nem felelt neki senki. — Bocsánatot kérek, dolgom volt a bíróságon — mondta, és mi nem káromkodtunk, nem kiabáltunk, mert a zágrabi gyors akkor már valahol Pazova táján vágatott, és mert a sofőrre várva már kikiabáltuk és kikáromkodtuk magunkat mindazok előtt, akiket szeretünk, azok előtt, akiknek nem olyan mindegy, mint neki, akinek dolga volt a bíróságon, peres ügye, lehet, hogy a bátyja ki akarja túrni az örökségből, és különben is...

— Adjatok enni — mondta a szakállas ifjú költő, aki az utazás kedvéért kivételesen józanul jött haza a vidéki színházból, saját darabjának a bemutatójáról —, adjatok enni — nyögte, de nem felelt neki senki, mert az autó akkor a sofőr büntudatától hajtva száztízese sebességgel vágatott Vinkovci felé az autóponton, és a szendvicsek hátul nyugodtak a csomagtartóban...

— Adjatok enni — mondta a költő, és a vinkovci állomáson végre vett magának egy zacskóra való sonkászsömlyt, és javasolt a sofőrnek egy nénikét, akit visszafelé elvihetne No-

viszádra, hisz ugyis üresen megy vissza.

A sofőr fintorgott, mert hazafelé be akart térni a falujába, lehet, hogy folytatni akarta a délelőtti megkezdett peres ügyet, és különben is ez az ő kocsija, és ne parancsolgasson neki az, aki kibérelte.

Azután bevágatott a gyors, és nem értünk rá vitatkozni, a költő meg épp az utolsó zsömlyt tömte magába, és az első osztályú kocsi kényelmes párnáján minden elcsendesült.

Ahány ember, annyi emléke van egy városról. Én sohasem láttam romantikusnak a hűvös, kimért és örökké rohanó Zágrábot. Itt még a halastavas park is, ha elandalodásra csábít, olyan, mint a boltosság, szinte hallod a hangját: Parancsoljon tíz deka első osztályú szárított romantikát!

És most mégis találtam itt romantikát. Nem a Tuškanac árnyas útjain, sem a maksimiri erdőben, hanem egy puszta aszfaltos téren, amelybe egy csendes utca torkollott, ahol egy oszlopos kapu felett nagy betűkkel hirdette a tábla, hogy itt a városi gőz-

fürdő, és ahol a falusi kofák éktelen láрма közepette rakodtak le a másnapi piachoz.

Tulajdonképpen még a városi pincében kezdődött, a vendéglátó horvát írók rendezte társasvacsorán. Lehet, hogy a hátam mögött a kandallóba rejtett gázkályha melege vagy a dalmát és homoki borok okozták, de bevallom, egy percig se tétováztam, amikor a vacsora végén, kilépve a neonfényes estébe, a költő felsőhajtott:

— Gyere velem a Nemčićévába.

A házigazdák udvariasan bölintot-tak — mondván, hogy menjetek, csak menjetek, megértjük mi a költőket és szerelmeseket, mert mint házigazdák-nak ez a kötelességük —, azután fázó-san öszébb gombolták magukon a kabátot, bizonyára mindegyiknek a felesége jutott eszébe, és rettenetesen jóindulatúan komolyak lettek...

Hogy mi történt a Nemčićéában?

Semmi. Megálltunk egy ház előtt, megnéztük a számot, azután bámultunk fel az ablakokra, én is bámultam. bár csak ő tudta, hogy tulajdonkép-pen melyik ablakra bámul, de ez lényegében mindegy volt, mert egyik ablakban sem volt világosság.

Mi bámultunk, a kofák kiabáltak, azután a költő elkáromkodta magát: Mégiscsak borzasztó, egy ekkora városban nincs egyetlen fiáker sem. Van-nak pillanatok, amikor elviselhetet-ten, ha az ember villamoson jár.

Es igaza volt, mert a végállomáson kérlelhetetlenül ott várt ránk a vil-lamos, és a hátsó peronon mindenkiről meglefedkezve, egymásba kapaszkodva csókolódzott egy szerelmespár.

Azután felszálltunk és a villamos elkezdett zakatolni a belváros felé, mi jegyet váltottunk, a szerelmesek csókolództak, a kalauz hallgatott és várt, azután megkopogtatta a lány vál-lát, az visszanézett, megváltotta a je-gyeket, azután ismét nekiesett a fiú-nak, és a költő megszólalt:

— Ugye, testvér, mégiscsak szép volt fölünk, hogy eljöttünk a Nem-čićévába.

Másnap már nem futotta roman-tikára.

Útvezetővel, fűtött autóbusszal és andalító muzsikával rohantunk a ten-ger felé, a kalauz majd elolvadt az udvariasságtól, és én, a nyári uta-zásokra emlékezve, azt fontolgattam, hogy milyen fizikai törvény alapján

hat ilyen jótékonyan a hűvös téli idő az *Autótransz* vállalat társaságpkocsi-jára.

De nem sok idő jutott a töprengésre. A mögöttem lévő ülésről egy gyerek-kéz papírzacskót nyújtott előre, és hallottam a költő baritonját:

— Nyújtsd csak, fiam, a bácsi sze-reti a csokoládét.

Vettem belőle, és a vicc tetszhetett a hátam mögött vihogva nevető ma-mának, de sajnos, mielőtt elfogyott volna a csokoládé, az autóbusz meg-állt egy falusi kis állomáson.

— Ha eljövök egykor, mondja, hol találom? — búgta a költő a bariton-ján, és az asszony belevörösödött, míg felrágcsálta a gyerekekre a kabátot.

— Itt a laktanyában. A férjem a parancsnoka itt a milícianak.

— Eljövök, okvetlenül eljövök egy-szer — mondta a költő, és amikor a motor felzúgott a kaptatónál, hozzá-tette: — Mégiscsak legszebb ott a Nemčićéában.

Kísérőnk, a horvát író, megtörölte szemüvegét, mintha épp most fejezte volna be legújabb drámájának a má-sodik felvónását, a kövér esszéíró hosszú horkanásokkal aludt a kemé-nyített vásznú üléspárnán, a költőnő pedig nagy buzgalommal tapogatta ha-risnyáján a lefutott szemet.

Atengerparti nagyvárosban nem vettek bennünket észre.

Illetve, mégis. Egy hervatag kisasz-zony állt az autóbuszmegállónál, és közölte, hogy őt küldték ki fogadta-tásunkra.

— Rezerváltak nekem külön szobát? — kérdezte az esszéíró, és a kisasszony idegesen elmosolyodott, mintha azt kérdezték volna tőle, hogy milyen kombinét visel, madám.

Ezután beültünk egy kávéházba. és pálinka mellett elmesélte, hogy milyen érdekes kirándulásokat szervezhettek volna részünkre, ha el nem felejtették volna, és a harmadik pálinka után hajlandónak mutatkozott arra, hogy felkeressük a hotelszobát.

Sok mindent megszokhattak ezek a kikötői hotelportások, de az még nekik is furcsa volt, hogy egy költőnő neve Stefan. Így meglehetősen meg-rökönnyödtek azon, hogy az esszéíró nem hajlandó együtt aludni Stefan-nal, mi pedig csendes rezignációval vettük tudomásul, hogy itt bizony nem lehet mást kapni, csak kétágyas szobát.

— Hány kilométerre vagyunk a Nemčičevától? — kérdezte a költő, és előadást tartott a portásnak a szocialista vendéglátásról.

A portás azonban jobban érthetett a tárgyhoz, mert megmagyarázta a költőnek, hogy manapság nem fizetődik ki egyágyas szobát tartani, tekintve, hogy a kétágyasban legalább három embert lehet elhelyezni — ha betolnak egy otománt. És ebben maradtunk.

Csak a költő kérdezte meg, hogyha felad egy sürgőnyt, vajon megtalálja-e a postás Zágrábban a Nemčičevát.

Egy kirándulásra azért mégis eljutottunk. A kikötőben ott horgonyzott egy nagy óceánjáró hajó, a *Vajdaság*.

Lepedőnyi pecsétetes papiros kíséretében vezetett fel rá bennünket a vendéglátó, és mire a szertedobált huzalok, gépek és olajoskannák között felértünk a parancsnoki hídra, már magunk is rájöttünk arra, amit a „Barba” (kapitány) mondott hajójáról.

— Vén teknő ez már...

— Vajdasági írók vagyunk — mondtuk.

— Örvendek — mondta a barba, és szemmel láthatóan nem tudta, hogy ezzel a különös fajzattal a javítás alatt álló és szinte darabokra szedett hajón mit csináljon.

De közbelépett a költő. Eszébe jutott, hogy fizetését cikkekért és riportokért kapja valami újságnál, és zsebéből előkerült a számlafüzet, amit még az étteremben tett zsebre, amikor a számlát fizette, valahonnan került egy ceruza is, és talán ne is mondjam tovább... Kérdezett, és a barba csak hápogott ennyi szárazföldi tudatlanság láttán, és ahogy sem jutott eszébe az az érdekes valami, amit tőle ezek az idegenek vártak. De az igazi tengerész kivágja magát.

— Nézzék, így voltam én azzal a Kolárral is, a kollegájukkal, azzal aki az Amazon őserdeiben járt. Én vittem Brazíliáig. Bizonyára emlékeznek arra a riportjára, amit Cap Verde-ről írt. Én százszor is kikötöttem ott naftát tankolni, de semmi különösöt nem láttam. Egy vacak sziget, tankolóhely, és kész... Írjanak, amit akarnak. Maguk itt úgyis olyat látnak, amit én nem látok...

És a tengerészélet sem hafotta át romantikájával:

— Munka ez, mint a többi. Nem is könnyű munka. Az emberek hónapokig nem látnak asszonyt, családot. De ha már az ember ezt a pályát választotta, hát...

Azután megmutatott mindent, illetve mindennek a helyét, mert a felszerelést leszerelték a hajógyári munkások, és a poros matracok, székek és dróthuzalok halmaza alól diadalmasan előhúzott egy képet:

— No, itt a maguk Vajdaságuk.

És amikor látta, hogy értetlenül nézzük a sárga, barna és vörös foltos papírt, rezignáltan hozzátette:

— Ezt akár Picasso is aláírhatná. Ez a trópusi esők hatása. Behúzódik a nedvesség még az üveg alá is. Valamikor ezen a képen az a régi vajdasági vár volt... No, hogy is hívják... Ott van mindjárt Noviszádnál...

— Pétervárad.

— Úgy van, Pétervárad. Emlékbe kaptuk, amikor a noviszádi színház egyszer itt járt nálunk.

Ezután megmutatta még a mentőcsónakokat és a gépházat, elmondta, hogy mennyi hasznót hoz egy ilyen hajó, valahányszor fordul tele rakományal, és elismételte azt az obligát mondatot, amelyet eddig minden tengerésztől és minden hajósvállalatnál hallottam:

— Hej, ha maguk, szárazföldiek, tudnák, hogy mennyit hoz egy hajó, kétszer akkora volna már a flottánk!

És mintha a saját szavaira, illetve a szárazföldiek meg nem értésére akart volna rációfolni, átmutatott a kikötő túlsó oldalára:

— Látnák ott azt az óriást? Tartályhajó. Harminckétezer tonnás. Tegnap bocsátották vizre.

Már búcsúztunk, amikor a költő felnézett az árboc óriás vasoszlopára:

— Mit gondoltok, onnan fentről el lehetne látni a Nemčičevába?

A kultúrmunkások klubja ott van nem messze a kikötőtől, nem messze a híres Bonaviától és nem messze az esti iskolától.

Ez volt a szerencsénk.

Mert a népegyetem igazgatója egészen háromnegyed hétig igen biztos volt a dolgában. Nyurga fiatalember volt, szünet nélkül szaladgált fel-alá, és valahányszor kérdeztük az előadásról, egyre azt hajtogatta:

— Maguk csak nyugodtan igyák meg a kávé.

Már a harmadik kávét ittuk meg nyugodtan, megismertük a Vajdaságból ideszármazott Pista bácsit, aki a klubvezetőség határozata értelmében alkoholos italt nem szolgál fel, de ha hideg teát kér az ember, akkor sötét sörösuvegben hozza, mert az nem átlátszó. Ezt is a nyurga fiatalember mondta, amikor már nagyon kellemtelen kérdéseket tettünk fel a közönségről és az esti előadásról.

Mert fenn a teremben közönség nem volt egy szál sem. Itt lenn, körülöttünk ültek a kultúr munkások, fecsegték, és itták a sötét üvegekből a hideg teákat, a nyurga fiatalember pedig titokzatosan mosolygott.

— Csak nyugalom, majd mindjárt meglátjátok!

És valóban, egyszeriben özönlenni kezdtek a táskás fiatal emberek, asszonyok, lányok...

— Idevezényeltétek őket? — kérdezte gyanakodva a költőnő.

— Nem, csak kihirdettük az esti iskolában, hogy aki akar, eljöhet ide az óráról. És amint látják, akartak.

Láttuk a figyelő arcok áhitatából, a döbbszent csendből, amely egy-egy írást követett, és az utána felviharzó tapsorkánból. Láttuk a csillogó szemekből és a kérdések záporából.

Amikor lementünk a klubba, a kultúr munkások még mindig itták a hideg teákat. Egy közülük odajött, és megkérdezte a vendéglátót:

— Miért nem mondtátok, hogy ma irodalmi est lesz nálunk?! — ... és csuklott egyet.

A költő az irodalmi újság gyászkeletes lapját szorongatta kezében.

— Különös pasas volt ez a szegény Brána. Lelőtte előlem a poént. Ha nem csinál ilyet, én akaszthattam volna fel magam a Nemciévéában! Legalább tudta volna mindenki, hogy miért tettem, tudták volna, hogy nem irodalmi bánat...

Ezzel nekilátott az előtte álló hideg teának. Horvát kíséroránk megtörölte szemüvegét.

Impresszionista festők, impresszionista írók és általában minden rendű és rangú impressziógyűjtők előszeretettel látogatják a néha valóban impresszív matrőzkocsmákat. Vendégeknek pedig az ilyesmit egyenesen attrakcióként mutogatják.

Valahogy úgy kerültünk mi is a *Plavi Jadranba*.

Amikor beléptünk, illetve amikor elléptünk az ügyeletes milicista mellett, aki minden eshetőségre készenlétben áll itt, a költőnő már erősen érzett a hideg tea hatása. Belépésünk azonban a bárhölgyekre nem volt semmi hatással. A profik hatodik érzékével felmérték, hogy nem vagyunk sem teherautósofőrök, sem tengerészek, és az első ránk vetett pillantás után folytatták, ahol abbahagyták!

Ez a folytatás pedig abból állt, hogy koccintgattak, kacsintgattak és minden módon igyekeztek a kedvében járni annak a pár szál sanyarú külföldi hajóslegénynek, aki ezen az estén betévedt a bárba, persze, ne tévesszen meg senkit, ha bárnak nevezem ezt a kocsmának is rossz, óriási hodályt.

Egyszóval családias volt a hangulat, úgy látszik, kevés hajó volt a kikötőben, és a hölgyek többnyire egymást szórakoztatták, vagy a szemmelláthatólag bácskai primást, aki andalítóan játszott, hogy „Csak egy kislány van a világon”, mintegy bizonyítva ezzel, hogy határozott érzéke van az iróniához.

Azon gondolkodtam, amit délután mondott barba Ante, néztem ezeket a kopott, savószínű arcú lányokat, láttam, hogy némelyiknek már az arca is ráncos, és nem tudtam, hogy ebben a mesterségben mennyi a nyugdíj-korhatár, de a tengerészeket, akik a tiszta, nagy vizek után eljönnek és meg-hemperednek ebben a pocsolóban, igen, a tengerészeket sajnáltam.

A facéran őgyelgő pincér hozta a kávét, és a költő kért tőle egy szak-tanácsot:

— Mondja, van-e itt okos ezek között a lányok között?

— A maga módján mind okos — mondta a pincér, és úgy nézett a költőre, mintha kísértetet látna.

— Nem tréfálok — mondta a költő —, nekem egy szomorú szemű, okos lány kell...

A pincér mosolygott, hivatalbeli udvariassággal, és megvonta a vállát; bizonyára azt akarta mondani, hogy a szomorú szemű és okos lányokat keresse talán a filozófiai fakultáson, de nem jutott már szóhoz...

A költő felugrott, mintha parázs került volna a feneke alá, átevezett a asztaltengeren és hívogató pillantásokon, és előbb összeölelkezett, azután leült egy tagbaszakadt kétméteres óriáshoz.

A lányok néhány pillanatig kíváncsian néztek feléjük, a primás vonója megállt, az ügyeletes milicista felriadt a szendergésből — azután ment minden tovább.

A népegyetem nyurga főnöke egymás után itta a pálinkákat, és amint mesélte a lányok élményeit, egyre véresebb lett a szeme csillogása.

— Hatszor annyit keresnek ezek, mintha dolgoznának — mondta csendesen magában, és úgy látszott, sajnálja, hogy nem született lánynak: — ... Jön a matróz, leül az asztalához, isznak, a lány felpróbálja a matróz karóráját, megnézi a pénztárcáját, azután mindez nála marad, majd ő vigyáz rá, hogy a matróz nyugodtan ihasson, hogy ki ne rabolják, hiszen mindegy, hogy kinél vannak a tárgyak, ők úgylis együtt mennek ma haza. A matróz úszik a családi boldogságban, hiszen asszony van mellette, aki vigyáz rá, azután elindulnak, a lány fölmege előre, a matróz vár a kapuban, és csak reggel felé, amikor kijózanodik, akkor jön rá, hogy két bejárata van a házának...

Mankóval a hóna alatt bejött egy féllábú, szép arcú lány.

A nyurga szemének még véresebb lett a csillogása.

— Ez a főnökük — suttozta —, valamikor a legszebb lány volt egész Rijékában. Csak azzal ment, aki neki tetszett. Beleszeretett egy tengerészbe, aki ki akarta vinni Amerikába. Becsépészte a hajóra, és becsukta a hűtőházba. Mire észrevették, elfagyott az egyik lába...

Mesélt a nyurga tovább, egyre halkabban, egyre inkább magának, és én a végén már nem tudtam, ki a nyomorúságosabb, hogy kit is kell itt tulajdonképpen sajnálni: a férfiakat-e vagy a lányokat.

A költő visszajött az óriás asztaltól, szó nélkül elvette a nyurga pálinkáját és ivott:

— Tudjátok, ez volt valamikor a legjobb barátom. Amikor bokszoló voltam. Olyan ökle van, hogy le tudna vele taglózni egy elefántot. Még a neve is olyan: Gurabija. Ilyen neve csak egy óriásnak lehet. Steva Gurabija. Beállt egy hajóra szakácsnak. Hőnapokon át mindig ugyanazokat a potfákat látja, azután eljön ide vagy egy másik matrózkocsnába — azt mondja, hogy az mindegy —, fölcsedsz egy ilyen rongyot, és elmegy vele hálni. Valamikor ő volt a legderekből legény a járásban...

Az óriás felállt. Valósággal a hóna alá vett két leányt, és elindultak a ruhatárba.

A költő is felállt.

— Gyerünk... gyerünk haza — mondta, és mint a kisgyerekeknek, sírásra görbült a szája.

Elindultak. Még utánunk intett a füstös, bűzös hodály, utánunk néztek a kiszítt arcú leányok, és én azon gondolkodtam, hogy az új ember erkölcs-tanában hol a helye a hipokrizisnek. És ez a fontolgatás annál is jogosabb volt, mert hiszen nálunk nincsenek bordélyházak. Nem sokáig tűnődhettem, mert kiérve a csillagos éjszakába, a költő belémkarolt, és kijózanodott hangon megkérdte:

— Mit gondolsz, testvér, alszanak már ilyenkor a Nemčičevában?

Utazni jó. Már csak azért is, hogy az ember megszabaduljon előítéleteitől. Mert nevetséges dolog előítéleteket táplálni, különösen egy tárggyal vagy mondjuk, egy várossal szemben. Mert a város mindenekelőtt tárgyak összessége, és nem tud szeretni vagy gyűlölni emberi módon, csak túrni tudja a tárgyak sztoikus nyugalmával a benne élő emberek butaságát, rosszaságát. Kár ezeket a tulajdonságokat a falakra ráhuzni. A falak ártatlanok.

Erre az egyszerű igazságra rájöttem még Zágrábban, és ismét beigazolódtott a Korana menti Karlovácon.

Mert horvát kísérőnk megérkezésünk után megmutatta azt az utcát, ahol a *Jelzés a város fölött* című idegfejlesztő háborús filmet felvételezték, és ahol a történet egykor valóban lejátszódott... Én pedig eddig, ha Karlováca gondoltam, mindig csak menetelő usztasa oszlopokat láttam...

A vendéglátók képviselőjével, egy Brando-frizuras elegáns fiatalemberrel az étteremben találkoztunk. A költő azonnal megrendelt egy „Vinski” gulyást, ami magyarul borgulyásnak hangzana, és így derült ki, hogy Vinskinék hívják azt a nem látott ideált ott a Nemčičeva utcában, akit ekkorra, a gyakori emlegetés folytán már valamennyien a pokolba kívántunk.

Azután elvezettek bennünket a hotelbe, s ott meggyőződhetünk arról, hogy lám, erre a városkára is rányomta bélyegét az osztrák császár és magyar király, kétszeresen is, mert úgy látszik, két változata lehetett a K.u.K. architektúrának, egy uniformizáltan sivár a metropolisznak és egy, ha lehet,

még sivárabb a szent korona horvát gyarmatának.

De szerencséje van Karlovacnak, nem csúfíthatta el senki, mert ott van a Korana, a régi házak és a parkok, amelyekben aznap délután csak öreg nyugdíjasok sétáltak, alkalmat adva nekünk arra, hogy elmélkedjünk a nyugvó nap fényében megcsillanó ablakokról és a hideg magányos szobákról, ahova ezek az öregek visszatérnek... Ki tudná eldönteni, hol súlyosabb a magány: a nagyváros rohanásában, ahol az emberek egymáson keresztül néznek, vagy sötét kapualjakból nyíló sivár kisvárosi szobákban, ahol az emberek kétszer zárják kulcsra az ajtót, és becsukják a spalettákat este hét óra után? És végül, ki tudja, hogy mikor hal meg az ember, akkor-e, amikor eltemetik, vagy előbb, sokkal előbb, mondjuk, egy ilyen napsütéses délutánon, amikor az ember megy, megy, végig a városban, a folyó partján, és ráér, nem találkozik senkivel, és fél hazamenni, mert ott is ráér, semmi dolga, és nem kell senkinek már...

Nemcsak a hősi halálnak van romantikája.

C-dúr, vagy F-dúr — kérdezte Sino, a művész, akit házigazdánk jóindulatúan kinevezett „az ország legjobb amatőr gitárosának”, amikor a költő megkérte, hogy gitárral kísérje szavalatát.

— Ne durogtass te, pajtikám — mondta a költő —, csak szépen, halkán, szelíden játsszál, ha tudsz, valami olyan Lorcás spanyol melódiákat...

— Tudok — mondta áhítattal a gitáros, és vadul, kétségbeesetten játszott, a költő idegrohamot kapott erőködésében, hogy valamiképp túlkiabálja, de csak nem akart vége lenni az előadásnak, mert az ifjú irodalomkedvelők, ahogy a slágeresteken megszokták, egyre csak újrzták.

Azután vége lett a gitáros szavalásnak, és a költőnőt vették körül a lányok: Olvasson még, olvasson tovább, és itták a szomorkás sorokat, amelyekből sírt, dalolt az asszonyors, valahonnan messziről, a nekik ismeretlen délbánáti rónáról, egy faluból, amelynek még a neve is pocsolyát jelent...

Nagy értelme van az utazásnak.

Sino, játsszál — mondta a költő a gitárosnak, amikor már borospoharak takarták el a vacsora maradékát.

— Mit játsszak?

— Játssz orosz románcot!

— Románcot, románcot, könnyű azt mondani, de melyiket?

— Játssz hazai nótát.

— Várjatok csak, megfogom a skálát.

Üres volt az étterem, csak a sarokban egy asztalnál ült magányosan egy ember a félhomályban.

A költő figyelt fel rá. Odament hozzá, és felkérte, hogy jöjjön a társaságba.

— Aj em Mergán — mondta, és bemutatkozott az egész társaságnak. Azután leült, és mi néztük, hogyan tűnik el fekete arcáról lassan a bizalmatlanság kemény vonása, egy fél óra múlva arab betűkkel, cigarettásdobozra üzenetet írt a Nemčičevába, és egy óra múlva elkérte Sinótól a gitárt, és a Korana menti falak, amelyek hallották az ispánok, nácselnikok és tábornokok danáját, most ugyanolyan egykedvűen itták magukba az érzékeny lüktető arab melódiákat.

— Hej, Mergán, de messze van ide Szudán — mondta valaki, és Mergán bólogatott, hogy Szudán, bizony Szudán, ujjai röppöltek a húrokon, és ajka dúdolta a messzi melódiákat...

— Pentaton — üvöltötte Sino —, ti ezt nem értitek, nem tudjátok, ti azt sem tudjátok, hogy honnan jött a gitár Európába — és fontos képpel marokra fogta és megnyálazta a ceruzáját, piszegett és fülelt, de már sem a füle, sem a ceruzája nem engedelmeskedett.

— Mergán, dalolj, Mergán!

És Mergán dalolt a lányról, akinek el kellett mennie, és megkérte a falakat, hogy emlékezzenek rá, megkérte a fákat, hogy emlékezzenek rá, mert az emberek felejtenek...

Mergán dalolt, mert Mergán diák a bőripari szakiskolában, nyolcan vannak odahaza testvérek, és van itt egy Jelicája, Mergán dalolt, mert ritkán jut társaságba, mert csak az iskolába megy, és onnan ide vissza, mert volt egy kellemetlen találkozása, amikor a Korana-parti Karlovacra, ha csak egy pillanatra is, de visszatért az usztasa szatnikok árnya. És Mergán inkább nem megy sehová, pedig vannak itt barátai, de nem akar fájón emlékezni a Korana menti kedves Karlovacra...

Dalolj, Mergán!

Dalolj, mert világosság gyúlt Sino hangjegyekkel tömött borgőzös agyában, és mindenáron tudomásunkra akarja hozni, hogy úgy látszik, nem-

csak fehér emberek vannak a világon, és hogy nem léteznek, hogy egy néger ennyire értsen a gitárhoz.

És Mergán dalolt.

Azután?!

Azután záróra lett, és udvariasan kidobtak bennünket az utcára, Mergán aludni ment, mi is aludni mentünk, és a búcsúzásnál Sino meglóbálta feje fölött a gitárját, és beleüvöltött az éjszakába.

— Isten veletek, négerék és balkániak, én megyek Közép-Európába...

Ezzel imbolyogva a még egyetlen nyitva lévő „Közép-Európába” — a vasúti resti felé vette az irányt.

Lefekvés előtt a költő felsóhajtott:

— Holnap, ugye, holnap ott leszünk a Nemčičevában?

Varaždin — mondta az autóbusszalauz.

— Szálljanak ki a noviszádi elvtársak — mondta egy nyafogó hang az utcáról, és mi kiszálltunk.

— Örvendek, hogy megérkeztek — mondta azután, és mi egyenként megismerkedtünk a nyafogó hang tulajdonosával, Varaždin egyik büszkeségével, a neves eszperantistával, az amatőr irodalmárral és a városi népegyetem igazgatójával.

— Jöjjenek, kérem, mert a program kiadós, szeretnénk, ha mindent látnának.

Ezzel elindultunk. Alig egy óras óta után már ismertük Varaždin valamennyi kopott, elhanyagolt, történelmi jelentőségű házát, előadást hallottunk a vandalizmusról, amely annak idején egy új házzal bontotta meg a főtér sok száz éves gyönyörű architektúráját, megtudtuk, hányszor égett le a történelem folyamán a város és milyen volt, amíg a fővárosi címet és rangot és az összes többi velejárót el nem ragadta tőle a parvenü Zágráb.

Jártunk a varaždini vár múzeumában, ahol a kusztosz, egy jobb sorsra érdemes műtörténész lányka kékre fagyott, mire mindent megmagyarázott, és ahol később, kávé mellett, a meleg irodában megtudtuk, hogy nem lehet megmenteni a régi palotát, mert nincs rá pénz és nincs megértés, hogy ki kellene irtani a vár előtt a fákat, mert egy igazi vár előtt nem lehet más, csak pázsit...

Azután az ebédnél, amikor rágyújtottunk az obligát pálinkára, kiderült, hogy az esszéíró az eszperantistának eszperantista kollégája.

— Mindent le lehet fordítani eszperantóra — mondta a vendéglátó —, az én versfordításaim megjelentek a *La suda stellában* és most jelenik egy két-nyelvű antológiám.

— Abban a *Stellában* minden szemét megjelenik — horkant fel a jól-nevelt esszéíró, először az utazás során, de a vendéglátó ezt szemmeláthatólag nem vette magára.

— Legkedvesebb fordításaim az Ujević-versek — mondta, és mi ijedten néztünk egymásra. A költő ekkor már a harmadik pálinkát itta savanyú uborkával, és talán ettől támadt a bátorsága:

— Mondja, van-e az eszperantóban megfelelő szó a nyavalygásra?

— Ha nincs, akkor lehet csinálni — mondta készségesen a házigazda, és már kezdte betűzni, hogy mal... malado, de emez leintette.

— Csak úgy kérdeztem, hagyja ne fáradjon — és felhajtotta maradék pálinkáját.

A pincér hozta az ételt, és a házigazda figyelmeztetett bennünket, hogy siessünk, mert a program szerint még meg kell nézni a temetőt és a híres rovartárat.

— Nos, akkor gyerünk — mondta a költő — kívánok mindenkinek jó étvágyat!

A temetőben bukszusfalak vártak, erről híres ez a temető, két, két és fél méter magas zöld bukszusfalak övezik a sétányokat, és közöttük sötét van. (Lehet, hogy nem bukszus, valami örökzöld növény, nem értek a botanikához.)

Ennyit lehetne mondani erről a temetőről és semmi többet. Mert a fejfák és sírkövek ugyanolyanok, mint akármelyik bácskai temetőben, ugyanúgy rávessették összes címeiket és jötteteiket a néhai császári és királyi erdőőrök, udvari szállítók és adószemlészek, sőt nemcsak a saját sírkövrükre vésték, mert az is ott áll parányi betűkkel, hogy

Ivan Ivanović... orosz emigráns utolsó akaratát teljesítve az ő hagyatékából emelem ezt az emléket...

alatta óriás betűkkel, hogy

én

Hogyishívják Simon köztiszteletben álló helybeli kereskedő

és ismét apróval:

Béke poraira!

Nem tréfálok. A neveket ugyan kicseréltem, mert a temetőben ma már bizonyára nemcsak az emigráns aluszsza álmát, de a szöveg igaz, és le kellett írnom, mert idők tanúsága, mentalitás tanúsága, és ennek fényében válnak csak érthetővé a méreteikben és izléstelenségükben óriási bukszusz-falak, amelyek ébreszthetnek mindent: riadalmat, szorongást, félelmet, undort, csak éppen kegyeletet nem, és amelyeknek mégis messzi környékről, kegyelettel telten, csodájára járnak.

A professzor már várt ránk a falépcsős régi házban, ahol nem lehetett menekülni a spiritusz orrfacsaró illatától. Amikor bemutatott bennünket, házigazdánk ragyogott a büszkeségtől és boldogságtól, mert, amint mondta, sohasem bocsátotta volna meg magának, ha nem nézzük meg Európa egyik leghíresebb rovargyűjteményét, amelyet, íme, Varaždinban gyűjtött össze fél évszázados szorgalmas munkával a tanár.

Ezután tanulmányoztuk a rovarok biológiáját, megtudtuk, hogy akkor gyógyul a seb legjobban, ha a kukacok kirágják, és a költő tagadóan rázta a fejét, mondván, hogy őt is kukacok rágják, mégsem gyógyul az a seb, amit ott kapott a Nemőcívában...

A professzor meghajolt, és épp azt kezdte magyarázni, hogyan takaríthatják meg a férgek az embernek az emésztés fáradalmait, amikor a költőnek ismét borzas ötlete támadt:

— Mondja, tanár úr, van-e itt önnek eredeti, hamisítatlan házi bolhája?

— Van, kérem — mondta meghajolva a tanár —, ehhez hozzásegített a találmányom. Mert a bolha apró, és nem könnyű konzerválni. Én megoldottam a problémát, amit évek óta nem tudtak megoldani az európai bogarászok. Méghozzá hazai nyersanyaggal. Figyeljenek ide, majd megmagyarázom: Előbb elkészíték egy kartonlapocskát, arra ráírom a számot (mert a neve nem fér rá), azután fogok egy kifőzött eredeti disznószőrzsálat, mindkét végét megheggyezem, az egyiket beleszúrom a kartonlapocskába, a másikkra pedig rászúrom a bogárkát.

— Igen — mondta vakin a költő —, de ez olyan pici, hogy én nem is látom.

— Arra is van orvosság — mondta a tanár, és elvezetett az egyik vitrin üvegedozához. — Az egészen kicsiny

rovarok megnagyított mását elkészítem fából! Itt az ön bolhája, a fejlődés különböző szakaszaiban, és itt egy bőrminta a bolhacsípés pontos utánzásával.

— Borzasztó — mondta a költő, és a tanár tovább magyarázott:

— Ez az emberiség legnagyobb átka. Mert képzeljenek el, kérem, egy finom úri dámát, fehér a nyaka, a válla, mint a márvány, felveszi mélyen kivágott ruháját, jön ez az átkozott féreg, és megcsípi pont a vállán... Hogy menjen ezzel a piros folttal a bálba?

Az ősz tanár beleélte magát költői pátozába, a réműlettől égnek állt minden hajszála, és én úgy éreztem, hogy megfejtettem a talányt.

Mert ki tudja, hányszor álmodott ez az öreg az ötven év alatt, udvarra néző kis laboratóriumában, nemesívelesű vállak hófehér bársonyáról, míg mikroszkóp alatt hegyezte a disznószőrzsálat, és ki tudja, olyankor körülötte talán a spirituszbűz is parfüm-illattá változott...

Mert álmodni kell, álmodni muszáj.

Mezítelen vállak hófehér bársonyáról.

Bársonyos szemek simogató pillantásáról.

Mert csak így lehet húsz, harminc, ötven évig: szenet vájni, földet szántani, a csillagokra szállni, verset írni, szőröket hegyezni és bolhákat gyűjteni.

UTÓSZÓ

Az olvasó, meglehet, úgy véli, hogy most bocsánatot akarok kérni tőle ezért a garabonciás írásért, pedig nem akarok. Nem csúfolódtam, és nem akartam a modern költők módjára mindenáron egy pohár vízben bőszi vihart csinálni. Úgy írtam le mindent, ahogyan láttam, és magára vessen az a balga, aki netán azt a tanulságot vonná le írásomból, hogy nem volt értelme ennek az utazásnak.

Sok értelme volt és nagy értelme, mint minden utazásnak, melyen mosolyos és könnyes képek változtatják egymást, és ezért hálával tartozunk a horvát kollégáknak.

Szándékosan nem írtam itt az utolsó, legszebb estéről, a fényes ünnepi bemutatóról a Horvát Nemzeti Színházban, ahol Mirko Božić, a neves horvát drámaíró azt boncolgatta legújabb

darabjában, hogy fel lehet-e áldozni egy embert, ha megmenthetjük és boldoggá tehetünk ezzel másik tízet vagy százat.

Minek is írtam volna erről? Hiszen az ember szüntelenül áldozza önmagát és másokat, és krónikás szemtanúi vagyunk egy egész nemzedék feláldoztatásának. Mindenki másért áldoz és hagy valamit itt önmagából utakon, hajókon, bukszusokban, sírköveken, versekben és bolhákban, és különben is...

Az emberek előbb cselekszenek, élnek, ölnek, szeretnek, pocskólnak és gyűjtenek, és nem várják a drámaírók tanácsát.

Egyet azért mégis sajnálok: azt, hogy a költő végül csalódott abban a leányban, aki ott lakik a Nemčičevában.

Mert kár csalódottan visszatérni egy utazásról.

Olyan az, mintha csalódottan csuknál be egy könyvet.

Az egyén és a társadalom viszonyának problémája

Dušan Makavejev

AZ ELLENTMONDÁSOK MEGOLDÁSÁNAK JÖVŐJE

Azáltal, hogy fölszámoltuk a gazdasági elszigeteltséget és jogtalanságot, azzal, hogy megszüntettük az egyének közötti általános versengést és lappangó ellentéteket (mindenben, nemcsak a munkában) s ártalmatlanná tettük az ember az embernek ellensége jelszót, nem vált valóra automatikusan az ember az embernek barátja elv.

E két jelmondat között egész sereg árnyalat lehetséges:

Az ember az embernek — teknősbékája, az ember az embernek — kígyója, az ember az embernek — tetve, az ember az embernek — pókjá,

az ember az embernek — poloskája, az ember az embernek — pénze, az ember az embernek — díszje, az ember az embernek — disznaja, az ember az embernek — nője, az ember az embernek — testvére, az ember az embernek — halála, az ember az embernek — lánca, az ember az embernek — csónakja stb.

Valamennyi fenti jelszót könnyűszerrel illusztrálhatnánk az újságokból, az életből, a szomszédságunkból, saját tapasztalatunkból vett történetekkel.

Ha az eszményről beszélünk, sokkal kevesebb a kétség. (Biztos vagyok benne, hogy például az ember az embernek — díszje jelszó mindjárt fölvetné a kérdést: És miért ne

lenne az? Vagy: Az ember az embernek — testvére. És valóban: miért ne lenne az?)

Az ember az embernek — öröme, az ember az embernek — szeretet, az ember az embernek — társa, az ember az embernek — ihlette jelszavak síkján nem merül föl kétség. Viszont amint kiejtjük ezeket a jelszavakat, éreznünk kell, hogy mindez az, „aminek lennie kell” és nem az, „ami van”.

Az ember elembertelenedésének, elállatiasodásának szempontja, amire az ember az embernek — disznaja, az ember az embernek — pókja variálásával céloztam, nem más, mint az ember leértékelése kizárólag biológiai lehetőségekre, az ember betokozódása, elcsontosodása, ezekbe a lehetőségekbe. Az ember az embernek — csigája, az ember az embernek — kagylója. A polgári társadalom hamisítatlan, tipikus tagja önmagába zárkózott egyed, csupán saját szükségleteinek vonalán talál érintkezési pontokat; Testvériségért testvériség, Pénzért sajt, Aki nekem süteményt süt, nővérem — folklórunk gyöngyszemei ezek a megállapítások. Viszont vigyázzanak a tanúk, mit vallanak, nehogy véletlenül leégjen a házuk — ez a figyelmeztetés nemrégiben, szó szerint így hangzott el egy paraszt ügyének tárgyalásán.

A polgári társadalom tagja önmaga biológiai lényévé redukálódott; a polgári tevékenység és erény vezérelvei: az elégedettség, a létfenntartás és a kellemetlenségek elkerülése. Szellemileg mindent a minimumra szállítanak le, vagy pedig titkos, magányos álmodozások, önkábítás, fajtalanokodás számára tartják fenn.

Az ilyen látszólag önálló ember viselkedését külső, társadalmi vagy pedig belső, biológiai és neurotikus kényszerek határozzák meg, amelyeknek közvetlen célja: gondoskodni a létfenntartásról. A cél tehát negatív.

A következő kérdés így hangzik: Mitévők legyünk az emberrel, akinek lelki alkatát a polgári társadalomtól örököltük? (A centralizált szocializmus minden nehézség nélkül átvette az ilyen embereket, akik megváltoztatták ideáljaikat, ideológiájukat és a szocialista társadalom jó polgárai lettek,

viszont lényük mélyén — ami iránt a társadalom egyébként nem is érdeklődött, s ez, *mint azelőtt is*, magánügy volt — önzők, elszigeteltek maradtak, talán még elnyomottabbak is, mert ez a társadalom keményebben követeli meg a lemondást a titkolt vágyakról és a magánéletről.)

A társadalom decentralizációja és az a tény, hogy az emberek mind szabadban élnek, lebontják az emberről a külső társadalmi állványokat, a kívülről reája erőltetett és ellenőrzött normákat. A magánéletek kitérülnek az egész társadalom megértő szeme előtt. Az egyéni élet elismerést, létjogosultságot kap és jogot arra, hogy a társadalmi arénába lépjen.

Sok-sok élet jelenik meg ebben az arénában — hirtelen, váratlanul, mint a néhány, felelőtlenül eltöltött vidám hónap után lefűlt sikkasztó bebörtönözéséről írt beszámoló, vagy mint a három ember életének erőszakos végéről szóló riport.

És nincsen az embernek „nem társadalmi”, sem magánrésze. Amikor egyedül van önmagával, amikor senkit sem érez a maga közelében — akkor is kifejezetten társadalmilag él: más ember után vágyakozik.

A társadalom érdeklődése a termelő iránt és az a törekvése, hogy a termelési viszonyok humanizálódjanak, alkalmazkodjanak a termelő emberhez, megköveteli, hogy maga az ember is erőfeszítéseket tegyen, hogy *belülről társadalmasuljon*, s eddigi önző magánéletét egybekapcsolja a társadalmi étellel.

Ha a társadalom a *maga emberi arc-élet* keresi, természetes, hogy az ember, az egyén a maga bensőséges társadalmi érzésével és ennek fejlesztésével válaszol erre a keresésre.

Marx elmondotta, hogy az ember a maga legprivátabb és legbensőbb életében is társadalmi lény voltát fejezi ki:

„Milyen mértékben lett az ember genetikusan lény, s mennyire értette meg önmagát az embert? Milyen mértékben vált az ember szükséglete emberi szükségletté, mennyire van tehát szüksége egy másik emberre, milyen mértékben lett leggyénibb létében ugyanakkor a közösség része is?”

Marxnak ezeket a gondolatait az ember *egyidejű* emberiségéről az

társadalmiasságáról még sokszor kell majd olvasnunk és idéznünk, amíg meg nem szabadulunk az adminisztratív szocialista szempontból megoldhatatlannak látszó „vagy társadalmi, vagy privat” dilemmától. Az idézettöredékből azt látjuk, hogy Marx megengedi olyan emberek létét, akik nem értették meg önmagukat mint embereket, s akiknek szükségletei *nem váltak emberi szükségletekké*. Nyilvánvaló, ha arról beszélünk, hogy vannak emberek, akik egyéni létük mellett ugyanakkor nem részei a közös gondolatnak, a mi munkásainkra is gondolunk, arra, aki elvágja a hajtószíjat, hogy bocskort szabjon belőle magának, meg arra a boldogtalan szerelmesre, akinek szenvedélye csak egy másik ember (ez esetben nem mint ember, hanem mint elpusztítható használati tárgy) birtoklásának élettanilag lángrollobbant szükséglete.

A társadalom decentralizálása, az önkormányzat nemcsak a külső normáktól mentesítette az embert, egyben fölhívás is az ember igazi, belső társadalmi voltának kifejlesztésére.

KITÜNIK, HOGY VANNAK EMBEREK, AKIK NEM TESZNEK ELEGET ENNEK A FELHÍVÁSNAK

Az ilyen emberek emberi természete és természetes társadalmiassága, amiben Marxszal együtt hiszünk, csődöt mond. Nem méltók önmagukhoz.

Az ember szabadsága gyakorlatilag kapcsolatban áll az anyagi viszonyokkal, és az anyagi meg gazdasági gátak ledöntése mindig anarchiával és azzal fenyeget, hogy fölszabadítja az agresszív hajlamokat, ha a folyamat központjába nem az önmagának is felelős ember kerül.

A felsorolt helyzetek és példák arra mutatnak, hogy igenis van ellenállás a felelősségvállalással szemben.

Míntha ezek az emberek akarnák a szabadságot, azonban felelősség nélkül.

Márpedig szabadság — felelősség nélkül nincs.

Az újságok (300 000-es példányszámban) megírták: megölte feleségét, mert nagyon szerette.

Szabadság? Hm. Jól van, tegyük föl, hogy annak a férfinak ez jelenti a szabadságot. Hát a nőnek?

És hol van most a férfi? Börtönben. Azért, mert az ő „szabadsága” más emberek életét veszélyezteti. De ez a férfi tudta, hogy börtönbe kerül, vállalta hát, hogy elveszíse szabadságát, csak az asszonyt ne kelljen elengednie magától. Egy elemzés kétségtelenül kimutatná, hogy ennek a férfinak a szerelem nem emberi, szabad választást, hanem rabszolgaságot jelentett. Ne is beszéljünk tehát arról, hogyan vette ez az ember az agresszió jogát. Fölösleges. Az ő raboskodásából fejlődött. Ez a férfi nem volt szabad korábban sem, amíg érzelmileg kötve volt, s most sem szabad, amikor a rácsok mögé került. Csak akkor volt szabad (nagyon kellemetlenül érzem magam, amíg ezt a szörnyű igazságot leírom), mialatt szerelmének tárgyát *megsemmisítette*.

Olyan korban élünk, amely érettséget követel az emberektől.

Már megállapítottuk, hogy a korábbi társadalmak nem követeltek érettséget az emberektől. A munkamegosztás a felelősség megosztását idézte elő. Azok az emberek, akik több felelősséget éreztek magukban, mint amennyit elvártak tőlük, összeütközésbe kerültek a törvénnyel.

A történelem folyamán csak azok az emberek mutatkoztak történelmileg éretteknek, akik készen voltak áldozatra és elszántak voltak arra, hogy erőszakot kövessenek el a történelmen éppen a történelem leghaladóbb szellemű törekvéseinek nevében.

Mi lehetünk érettek anélkül, hogy föl kellene áldoznunk magunkat a társadalom vagy az eszmények nevében.

És mégis akadnak emberek — ma is — akik követ dobnak a történelem kezei közé, köveket, amelyeknek felelőtlenség, kapzsiság a nevük; mindennek elé és mindenek fölé helyezik magukat, apró-cseprő előnyök után futkároznak és visszaélnek a beléjük helyezett bizalommal.

A társadalmi tevékenységet azonban mégsem engedhetjük át, illetve bizhatjuk rá kizárólag az aktivistákra, azokra az emberekre, akik készek magukat föláldozni másokért, az eszményekért, a „közügyekért”. Ideje már, hogy mindannyian felelősek legyünk a „közügyekért”.

Minden ember, minden egyén szembe kerül tehát a kérdéssel:

Miben rejlik az egyéni emberi élet erkölcsi és társadalmi értelme, miben az ember társadalmi tevékenységének benső lényege?

Mai történelmi távlatunkból az egyéni és a társadalmi közötti ellentmondások megoldását kettős folyamaton keresztül szemlélhetjük, amiben egyrészt a társadalom mindinkább humanizálódik, közelebb kerül az emberhez, másrészt pedig az ember egyre jobban „társadalmasul”, a társadalom segítségével egyre gyarapszik, és érvényre juttatja a maga egyéniségét.

Az a fölfogás, hogy az egyén személyes érdeke az általános társadalmi fejlődés legfőbb tényezője és előfeltétele, tartalmazza a társadalom harmonikus fejlődésének formuláját.

A gondolkozás ökonomista módja magában hordozza azt a lényeges lehetőséget, hogy ki lehet játszani ezt a fölfogást, mégpedig úgy, hogy a dolognak az a látszata, mintha tulajdonképpen e fölfogás valóraváltásáért folya a küzdelem.

Mindaddig, amíg ezt a képletet leegyszerűsítve, szinte technikailag, hoci-nesze alapon értelmezzük: minél nagyobb személyi érdeklődést tanusít az egyén, annál jobban dolgozik, annál többet termel önmaga és a társadalom számára, szóval egy szabad megállapodás és árucsereforgalom alakul ki fejlett színvonalon — nem tudunk szabadulni az ökonomista gondolkozás zsákutcájából, nem mentesülhetünk attól a gyalkorlattól, ami kizárólag a mennyiség haladásához vezet, és nem ad megoldást az *emberek parancsoló szükségleteire*, arra a mélyen gyökerező kívánságra, hogy ne csak könnyebben, jobb módban éljünk, hanem emberségesebben és emberi értelemben gazdagabban.

Az egyének „személyi érdeke” alatt nemcsak a termelő anyagi érdekelttségét, azt a törekvését értjük, hogy többet keressen s többje legyen. A „személyes érdek”-hez tartozik az egyének az a szükséglete is, hogy mint egyén, személyiség, mint külön emberi lény létezzen és elismerést szerezzen önmagának. Miközben dolgozik és döntéseket hoz, a maga egyéni hozzájárulását szélesebb társadalmi alapokon látja, nemcsak az anyagi javak egyszerű, személytelen termelésének, hanem saját egyéni társadalmi tevékenységének tekinteti.

Ebben a megvilágításban a „Dolgom, semmi másra nincs közöm” jel-

szó, meg a „Jól keresek, társadalmilag is hasznos vagyok mint termelő és mint fogyasztó”, társadalmi vonatkozásban pedig „Van, akinek ez a dolga” meg „Azért vannak az illetékesek” — mindezek a jelszavak nem jelentenek mást, mint a felelősség alóli kibúvás tipikus példái. Az ilyenfajta polgár csak önmagáért vállal felelősséget és — ami az alább következők szempontjából rendkívül fontos — elégedett a maga személytelenségével.

A társadalomnak, amelyben élünk, magasfokú polgári öntudattal bíró polgárookra van szüksége egyszerűen azért, mert sokan közülük még azzal az elemi felelősségérzettel sem rendelkeznek, amit a gyáripari termelőtől megkívánunk. Rendtelenség, renyhesség, falusi gondolkodásmód kényszerít bennünket felvilágosító és misszionárius tevékenységre, s a polgári korrektség meg a modern „hoci-nesze” gondolkozásmód már eredménynek rémlik.

Ne hagyjuk magunkat becsapni.

Számunkra rendkívül fontos a megalkuvás pontos és világos jelentése, tadata.

Az a törekvés, hogy „ne foglaljunk állást”, hogy „olyanok legyünk, mint a többiek” a haladás legfőbb lélektani akadályja. (Az állásfoglalás megalkuvó elhárítása tartalmaz ugyan némi tevékenységet, annyit, „amennyit az ember-től megkövetelnek”, „hogy az ember le-rója a tartozását”, de csak ennyit, semmivel sem többet, a többi másra bíz-
zunk.)

Míndezekben a szempontokban meg-
lelhetjük azt a törekvést, hogy eléged-
jünk meg egy leértékelt egyéni tevé-
kenység és szellemi termelés híján lévő
emberi étellel. Az ilyen élet csak bioló-
giai lehetőségekre korlátozódik.

A MEGALKUVÁS – A FELELŐSSÉGVÁLLALÁS IRÁNT TANUSÍTOTT ELLENÁLLÁS

Az egzisztencialista lélekelemzésnek és Medard Bossnak köszönhetjük a megalkuvás, a legtömegesebb modern társadalmi betegség, a saját egyéniségünk-ről való lemondás neurotikus zavarának mindeddig leggondosabb megfogalmazását.

A megalkuvó ember mimikrija az egyéni gátlások mélyén gyökerezik. A gátlások nem láthatók, s az ilyen egyén is láthatatlanná, észrevétlenné akar válni.

Egy beteges törekvésről van tehát szó, amelynek célja az eredetiség elkerülése, az utánzás, a reprodukálás, a gondolkozástól való irtózás, a magasabb-rangúaknak, az „illetékeseknek” való engedelmesség, vagy pedig az, hogy az irratlan kispolgári közvélemény kívánalmainak tegyünk eleget, ahhoz igazodjunk, hogy „mit szólnak majd hozzá az emberek”. Ez a „mit szólnak hozzá az emberek” általános kispolgári szállóigévé vált, nem lehet tudni, ki találta ki, honnan ered, azonban egyik ember a másik után szajkózza. Mindenki mindenki előtt szégyelli magát, mindenki mindenki előtt arra törekszik, hogy az „emberek” véleményéhez igazodjék, s ezeknek az „embereknek” a normáit a normatívák névtelen megalkotói szabják meg, valójában az erkölcsi értékek névtelen piaca, a valóságos anyagi viszonyok fantasztikus túlkrokozódsága szabályozza.

Vasko Popa és Miodrag Pavlović verseivel úgy bántak annak idején, mint az erkölcsösöz nénik szoktak, csak azért, mert mások voltak, mert eltértek a megszokottól, s egyébként békés embereket is kihoztak a sodrúkból, sőt egészen megokolatlan kijelentésre készítették őket.

Arról a fiatal magyarról olvasjuk, akiről az újságokban olvashatunk, s aki egy képzőművészeti tárlaton, esztét vesztítve, szétrúgott egy modern szobrot, ne is beszéljünk.

Hasonló jelenségek ismétlődnek meg — szinte szabályszerűen —, ha valaki valamilyen szokatlan tevékenységgel lép a nyilvánosság elé. Nálunk — szerencsére — egyre ritkábbak az ilyen események, azért, mert lassanként ildomos lesz „engedékenynek” lenni, az „új-donságok” bizonyos jogcímre tettek szert, s az ellenállás új formát ölt: abban nyilvánul meg, hogy kritikátlanul és felszínesen elfogadjunk mindent, ami újdonság. (Egy fiatal műépítész új és gazdaságos lakóház-tervét azonban, amely milliós megtakarításokat tesz lehetővé, sehogy sem jut el a gyakorlati megvalósításig, ugyanakkor lépten-nyomon találkozunk a mi éghajlatunknak egyáltalán meg nem felelő, viszont „korszerű” braziliai ablakoképzéssel.

A gerinctelenség olyan, mint a futóhomok, minden új s eredeti cselekedetet, minden szokatlan kezdeményezést be akar temetni. A támadó szellemű, jellegtelen akadémiáknak meghatalmazott és törvényes óra — szakadatlan, aktív el-

lenállást tanúsít, szüntelenül azt követeli, hogy csak a kikapcsolt utakon járjunk, s mindegyre és minden új fölött csodálkozunk: „Ki látott ilyet?”, „Hallatlan!”, „Megengedhetetlen!”, „Hát ez már mégiscsak sok!”, „Ugyan mit akar vele mondani?”, „Azelőtt ilyesmit nem csináltak!”

Az egyetlen válasz, amit ilyen megjegyzésekre adni lehet és amit adni kell, a következő: Igenis, olyasvalamit akarunk létrehozni, amit még senki sem látott, hallatlan, olyat, amilyet azelőtt nem csináltak, amit mi gondoltunk el és valósítottunk meg. S amit „megengedhetetlennek” tartanak, megengedjük magunknak, és ami „már mégiscsak sok”, az nekünk nem elegendő.

Le kell leplezni az akadémikus agyalágyultságot, mert nem más, mint kaptuláció az élet előtt, bezárkózás az elefántcsonttoronyba, menekülés a gyakorlati élettől, az ész tagadása a következményektől való félelem hatása alatt. Az ész véget vet a stabilitásnak, mozgékonytá válik, dialektikát követel, a gyakorlat kritériuma megszünteti az érdemek, a diplomák és címek bálványozását.

A megalkuvás a maga tehetetlenségében és egyéni elszigeteltségében külső tekintélyekre támaszkodik, mankót keres, utasításokra vár.

Mi ma megoldottnak látjuk Archimedes klasszikus, a világ kimozdítására vonatkozó dilemmáját.

Archimedes csak egy szilárd pontot kért, ahol megvetethetné a lábát, hogy kifordíthassa sarkaiból a világot.

Ilyen pont azonban nincsen a mai, einsteini napokban. Minden tekintetben tárgyilagosan, a tudományosan megalapozott relativitás alapján élünk. Mit lehet kifordítani sarkaiból ezen a világon, ha nincs egy ilyen pont?

Alkalmam volt meghallgatnom a keleti „marxisták” egy gyászos gyülekezését. Azt állították, s kitartóan, hangoosan ismételték, hogy az ember (az osztályharc, az osztályhelyzet, a termelőerők helyzete által) szigorúan determinált lény, s életében semmi sincsen, amit a külső törvények történelmi materialista alapon előre meg nem határoztak volna. Ezek az emberek elképzelhetetlen és érthetetlen büszkeséggel, tudományos meggyőződéssel állították, hogy közönséges, sőt jelentéktelen bábok a történelmi törvények forgatagában, s én megborzongtam az emberi ostobaság ilyen áradatától, amely szégyentelenül, az emberi gondolat minden szikrája nélkül, egy szemrebbetés nélkül elemészti önmagát, és még azt

sem mondják: sajnálják, hogy így van. Lelkesedtek azért, hogy az ember mint egyén teljesen jelentéktelen valami!

Archimedes, a régi görög bölc, klasz-szikus műveltségű objektivista volt, s nem érkezett el odáig, hogy fölismerje azt, amit mi tudunk: az a bizonyos szilárd pont, ahol megvethetem a lábam, hogy megváltoztassam a társadalmat, a világot, a földgolyót — az emberben van, az öntudatra ébredt emberben, aki belülről lett a maga ura.

Az önismerés parancsoló szükséglete ma már minden ember szükséglete kell hogy legyen. Az egyén társadalmi és anyagi helyzete megköveteli, hogy gondolkozzék, hogy érezzen, tehát legyen szubjektív, hogy minél inkább társaslénnyé váljék. Ha az emberek közötti együttműködés és a szolidaritás kiállás alapja az egyéniség, megszületik az a szükséglet is, hogy minden ember kilépjen a névtelenségből, a szürkeségből.

Mindig tudatában kell lennünk annak, hogy a kommunizmus nemcsak az anyagi javak jobb elosztásáért lázad, a kommunista lázadás az egészen más, a jobb emberi életért történik, amelyben a javak igazságos elosztása és a magántulajdon megszüntetése csupán alap, előfeltétel, hogy létrejöhsenek a teljesebb emberi viszonyok, valóra válhasson a gazdagabb és színesebb emberi élet.

És csak a háború, amely létükben támadta meg az embereket, akik egyébként túrták a megrogyant társadalmat, engedelmességre a hagyományok erejének, a „majd csak lesz valahogy” ideológiának, a „ki vagyok én, hogy lázadjak?” és egyéb ilyenfajta gerinctelen állásfoglalásnak, mondom, csak pusztán létük veszélyeztetettsége mozgósította az embereket, hogy csatlakozzanak a kommunistákhoz, akik akkor is harcosok voltak, amikor nem fenyegette (azaz nem fenyegethette) őket veszély.

Azoknak a nemzedékeknek a tevékenysége, amelyek kiharcolták mind ezt, ami ma is a miénk, arra kötelez bennünket, hogy ne hátráljunk meg a nehézségek előtt, ne bízzuk másra, hogy számunkra kikaparja a tűzből a gesztenyét.

Önmagunknak tartozunk vele, hogy bátran szembenézzünk saját életünkkel.

A mi nemzedékünket nem terhelte istenhit, nem szokta meg, hogy bárkinek az utasítására várjon, és nem kímélte önmagát, ha önbírálatot kellett gyakorolni, ha a hibákat kellett kijavítani.

GYAKORLATI ÉLET – EZ A MI POZITÍV FELADATUNK

Már korábban kifejeztük meggyőződésünket, hogy nemzedékünk feladata a pozitív alkotás, az egyéni, emberi élet teljes erkölcsi és szociális értelmének föl kutatása, a társadalmi tevékenység bensőséges értelmének föltárása.

Lássuk, mik azok a feladatok, amelyek ránk, hivatásosan értelmiségi munkával foglalkozókra várnak. Ránk, akik írott betűvel, prózával, verssel, színdarabbal, újságcikkekkel, a mozi és a távolbalató vetítőernyőjéről, a színpadról és a rádióhullámok, folyóiratok és könyvek segítségével hatunk.

A letűnt társadalom munkamegosztása következtében az esztétikai érzék, az ész, az erkölcsi érzékenység mintha csak a vihar néhány, magányos hírnökének jutott volna osztályrészül, a társadalmi problémák és a társadalom változásának kérdései lényegében csak a határozott és társadalmilag fogékony emberek vékony rétegének hatáskörébe tartoztak. Mintha a nagy többségnek mindig — kivéve a forradalmi gerendatörések kivételes pillanatait — az lett volna a történelmi feladata, hogy hivatásbeli, osztályok, vallási és nemzetiségi hovatartozás szerint megszabott, bátor-talan dióhéjakban ússzon az árral.

Esztétikai és erkölcsi fogékonyágunk eredete után kutatva, a tegnapi egyéni cselekedetei között meghalljuk Miroszlav Krleža, az értelem magányos szószólójának, egy rothadt és ellentmondással teli társadalom lüktető agyának és élő embereiségének dühös és fájdalmas bölénybőmbölését, s rábukkannunk Marko Ristić, a költészet erkölcsi és szociális értelmét tolmácsoló poéta dús gondolatvilágára.

Az olyan társadalomban, amelyben minden eladó és minden megvásárolható, amelyben minden érték — ember, szerelem és tárgy — csak pénzzel mérhető, a bensőségesen és titkon emberi erőnyeket, az álmódosítókat és a széperzéket forradalmivá nyilvánították, mert nem lehetett áruvá gyalázni, mert konokul és emberül szemben állt a bér-rabszolgaság társadalmával.

Ideje, hogy fölismerjük, milyen szerepet játszott a szürrealizmus az ember emocionális gátjainak áttörésében. Legfontosabb, legalapvetőbb ténykedése az volt — ma ez az egész irodalom dolga —, hogy kitért a kaput minden tiltott és a polgári társadalom számára kellemtelen emberi intimitás előtt, fényt vetett az alkalmazkodó ember lényének fájdalmas fonákjára. Azért hangsúlyozom ezt, mert érzem, hogy az intellektuális és művészi tevékenység egyik külön, időszerű feladata az alkalmazkodás jelenségének leleplezése.

A totális diktatúra és erőszak korában természetes volt az azonosulás a forradalmi gondolattal, a dolog azonban abban a pillanatban bonyolulttá vált, amikor a forradalom úrrá lett az egész társadalom fölött, de mégsem hatolt az emberi lény minden rétegébe.

Ebben a pillanatban jelent meg Oskar Davičo a maga halálosan fájdalmas, megokolt, elkerülhetetlen ambivalenciájával.

Ő vette észre elsőnek, ő fogalmazta meg elsőként a forradalmiság és a mazochizmus egyesülését egy olyan világban, amely mélyen süllyedt a statikába és az elembertelenedésbe, s szinte lehetetlen volt megváltoztatni, anélkül hogy önmagát ne fenyegette volna pusztítással. Megállapítja, hogy a forradalmár öntudatában van egy bizonyos, szükséges mennyiségű *irrealitás*, ami *előfeltétele* a sikeres és *gyakorlati tevékenységnek!* Ezzel rábukkant arra a mozzanatra is, amelyben az élet furcsább és torzabb ellentmondásokat szül és követel, furcsábbakat és torzabbakat, mint amilyeneket Shaw, a cinikus ír kiagyalhatott.

Az álom és valóság paradox és dialektikusan megoldhatatlan ellentéte szinte belenőtt az ember húsába, s gyakorlatilag igen jól jött, hasznos volt, és embertelensége ellenére is méltó volt egy etikai csúcstételésre.

(„Ha nem hittem volna többet álmainak, mint a falak léte még rombadöntésük után is — a szerelmi aljasság elméletéig vezetett. Ez az elmélet az embernek a valóság iránti neurotikus odaadásával foglalkozik, és a patológikus társadalmi anyaság problémáját veti föl az ember iránt, s jelenti a társadalmi anya tiltakozását a gyermekszülés ellen, ellenszegü-

lését, hogy ezek a gyermekek arra menjenek, amerre csintalan lábacskaik viszik őket. A patológikus társadalmi anya — a forradalom az adminisztratív szocializmus időszakában — nem vágja el világrahozott gyermekének köldökzsinórját. Így keletkeznek érdekes, de kiegyensúlyozatlan lények, új kis hidrák, amelyek a kifejlett hidra testében élnek, és nem tudnak nélküle élni. Ezek azok az emberek, akiknek súlypontjuk a testükön kívül van.

Önállóságuk annyiban önállóság, hogy lábuk térdig a földben van, szabad fejük viszont röpködhet az égig meg vissza, pajtáskodhat a csillagokkal és külföldi írókkal, a múlttal és a jövővel. Ebben az időszakban született az a különös ötlet, ami az embernek teljes cselekvő szabadságot adott, viszont a szívében egy detektív kuporgott, akit maga ültetett oda.

A háború előtti emberről kizárólag úgy beszéltünk, mint védekező, káros tulajdonságú lényről, aki a tevékenységet néhány társadalmilag fogékony, áldozatkész emberre, a jövő polgáraitra bízta.

A háború utáni napokban azután, amikor egyre több volt a „jövő polgára”, olyan emberek, akik a szebb holnapot a mai élvezetek elé helyezték, felismerjük bennük az időszerű és köznap *kettős elhivatottságot* (az álom és valóság bizonyos értelemben harcos, védelmi ösztönösségét, amely az ember számára gyakorlatilag hasznos, de fájdalmas is).

Manapság már megvannak az előfeltételek, hogy kialakuljon az egyén benső, egységes, tehát pozitív és teljes meghatározottsága (az álom és valóság békeszerető, együttműködő ösztönössége). Létrejött tehát az áldozat nélküli tevékeny élet feltételei. Nehéz ezt pozitívumként elfogadni, mert a kereszténység által kialakított civilizációnk meggyőződött bennünket arról, hogy nincs tisztos és becsületes emberi élet áldozat nélkül. én azonban mégis azt javaslom, hogy szakítsuk ki ezt a vallásos hártást, ezt a szívós, tapadós pókhálót a koponyák mélyéből, nincs szükségünk rá, hiszen különben is más, távolibb szférákból került a mi ideológiánkba. Ha egykor választani kellett a falak és az álmok között, és ha az élet nevében meg kellett halni, ha ez annak idején a legemberibb megoldása volt is egy embertelen helyzet-

nek, az a körülmény, hogy ma az élet nevében akarunk és kell élnünk, semmivel sem kevésbé tisztos és nem is könnyebb. Talán épp az ellenkezője áll: mert minden hagyományunk és mindaz, ami mögöttünk van, az egész múlt civilizáció, ide számítva a forradalmi mozgalmakat is, a legkifinomultabb részletekig kifejlesztette az áldozatvállalás, a meghalás, a lemondás művészetét. Az élni tudás és a szerelmi tevékenység mindig sokkal költőibb álom volt, mint bármiféle *gyakorlat*.

Ha a hajdani ember kénytelen volt homo duplex vagy multiplex lenni, ha létehez szükségszerűleg állati elemek is tartoztak, s beleszövődött a polgári vagy polgárellelens *superego*, és az *opportunist* *ego*, tehát ha harcot vívtak benne *biológiai akarásai, erkölcsi tudata, és polgári tapasztalatai*, a mai ember számára mindinkább lehetséges — (már lehetséges), hogy a *mag* *emberi testéből* álljon, a *mag* *emberi tudatából és eszményeiből és emberi tapasztalataiból* tevődjék össze.

A tudatalattinak, a tudatnak, és a lelkiismeretnek nem kell már egymással küzdenie, hogy az emberről alkotott teljes képünkben ne mint szigorúan különválasztott részek jelentkezzenek, amint a klasszikus pszichoanalízis szükségszerűen föltételezi. Az ember énje már nem hasonul meg, nem hasad ketté, nem válik három részre, emberi kívánságokra, polgári kötelezettségekre és szükségszerűségekre, mert első *polgári* feladata az, hogy ember és egyéniség legyen. Ezért folytatjuk a költészet erkölcsi és szociális értelmének kutatását, azért, hogy megeljük a *gyakorlati, egyéni ember* *élet erkölcsi és szociális értelmét*. Ami hajdan a magánélethez és a költészethez tartozott, ma már kilép az utcára, és szabadon jár-kele. Nem véletlen, hogy a *Program* szembevető helyén Marxnak ezek a szavai állnak:

„A szabadság valójában csak ott kezdődik, ahol megcsúszunk a kedvetlenül végzett és külső célszerűségek által meghatározott munka; a dolgok természeténél fogva a szabadság tehát az anyagi termelésen túl van”, ott „kezdődik az emberi erő fejlődése, amely önmagának a célja, a szabadság igazi birodalma”.

Fontos megértenünk, hogy ennek a

feladatnak (címe: Az ember) helyes megoldása rendkívül nehéz, s emiatt az előző nemzedék eredményeinek legmagasabb csúcán áll.

Nem létezik tehát a kérdés: És milyen nagy feladatok várnak ránk?

A kérdés csak ez lehet: Méltók leszünk-e rá, meg tudjuk-e őket oldani?

Nem tudok szabadulni egy eszmétől, ami szüntelenül a fejemben jár, s ahányszor csak megfogalmazom ezt a „pozitív feladatot” (Az ember) mindig megcsendül, mint egy zengő szólam vagy mint egy „kis költői szárnyalás egy viszonylag komoly szövegben”, mint olyasvalami, ami nincs kellőleg meghatározva, ami „homályos”, vagy „már ismeretes” és „egészen világos”. Honnan ezek az ingadozások? Úgy vélem, onnan erednek, hogy ezen az úton már belépünk a *társadalmi, egyéni és pszichikai vakfoltok területére*. Pszichológiai szempontból ezek még nem egységes területek: csak most nőnek a tejfogaink, hogy ezt a táplálékot megrághassuk. (Vegyünk egy példát: még mindig nehéz fölfedezni és elismerni bármilyen kapcsolat létezését is az *ember tensó szerelmi élete és társadalmi meg politikai élete között*, noha lehetetlen, hogy ne legyen közös vonás, sőt lehetséges, hogy nemcsak negatív, hanem pozitív kapcsolatok is vannak.)

Térjünk csak vissza ennek a fejezetnek a tárgyára: Az elmondottak fényében hol vannak a mi különleges feladataink, hiszen még a részben meglévő munkamegosztás alapján hivatásos „értelmiségiek” vagyunk?

Tudatában vagyunk annak, hogy az eljövendő nemzedék számára a valósággal való egyesülés lesz a legfőbb emberi tevékenység, s a félreértések csak kísérői ennek az életnek, szülési fájdalmi, vagy pedig a társadalom belső reflexei, hogy kibéküljön önmagával.

Az alkotás mozgatói: az elégedetlenség; a világgal és önmagunkkal ebben a világban.

Az eljövendő nemzedéknek az a nagy előnye lesz, hogy se akadémikusan, se rendőrileg, se egyháziilag, se iskolailag, se törvényileg, még közvéleményileg se („Mit szólnak hozzá az emberek?” és „Nem szép dolog!”) tiltják meg, hogy elégedetlen legyen. Sőt megkövetelik tőle, hogy elégedetlen legyen mindazzal, ami gátolja az embert, hogy küzdjön teljesebb, dúsabb életéért. Azért, hogy ne más, „felülről” adja neki az életet, hanem maga építse szebbé, terméke-

nyebbé, gazdagabbá. Az alkotó elégedetlenség — a legelső emberi indulat, ami változtatásokra, az új, a jobb és emberibb világ megépítésére készítet — a rút jelenségek szabad vizsgálatából, a „sötét törekvések”, korlátozottságok és torzulások szembesítéséből meríti ihletét. A szabad és kíváncsi, igazság szerető művészi alkotás egyik számottevő tényezője a valóság tudatos és megbízható megismerésének.

De meg kell szabadulnunk a hazug, „modernisztikus”, valójában egyszerűen divatos szegyenkezéstől, amit az ember és a szép előtt érzünk. A bennünket környező valóság újdonságának és emberiségének fölismerését semmi esetre sem szabad azonosítani azzal a hajdani művészettel, amely a politikát szolgálta.

Az új, belülről sugalmazott érdeklődésnek nem szabad szégyellnie a művészi és a politikai ténykedés egybeolvadását; önállóságát garantálja az a tény, hogy a vezetőség — amint kell is — a költészet oldalán áll. A költészet, illetve

a művészet közmunkásnak és aktivistának érezheti magát.

A gazdasági és anyagi alapokon előrehaladó új társadalmi viszonyok nem fejlődhetnek eredményesen mindaddig, amíg a fölépítmény tevékenysége nem juttatja be őket az emberi agyukba és szíveikbe. (A gazdasági útvesztés, az áru-fetisizmus — mint a növekvő ipari termelés kísérő jelenségének — erősödése, a lokálszovinizmus és egyéb hasonló jelenségek, természetesen fejlődnek a belső, pozitív intézkedések ellenére, sőt azok miatt is, rámutatva arra, hogy az ember, a régi öntudattal bíró ember az új szabadságot is csak a régi módon tudja hasznosítani.) A művészi alkotás nemcsak az elszigetelt, érzékeny, selyemgubó-emberek sajátsága már, nem tekinthető ma már gyöngytermelésnek, amellyel a betokozódott, érzékeny teremtések elismerést szereznek a maguk szenvedő szenzibilitásának, hanem széleskörű társadalmi tevékenység, amely immár kilépett az utcára, és részt vesz — saját belátása és társadalmi szükséglete szerint — a közéletben.

Bodrits István fordítása

Aki a szemét nem hordta a zsebében

G. Czimmer Anna

Ez év január 21-én örökre lehunyta szemét Blaise Cendrars. Róla nem elég azt a közhelyet mondani: a nagy francia író. Nagy francia író sok van, nála nagyobb is van, de eredetibb és érdekesebb egyéniség aligha. Századunk egyik nagy tanúságtevője volt és marad ezután is, mikor megszűnt tovább tanúságot tenni korunkról. Személyiségében emberi arca érdekesebb az íróinál, és művében úgy forr össze egységgé, hogy ez az arc dominál mindig, és sohasem mosódik el, nem olvad fel az ábrázolás hevében.

Svájc szülötte; ugyanannak a jurai határszéli kisvárosnak, Chaux de Fonds-nak, amely ugyanakkor, 1887 szeptemberében, egypár házzal odébb, egy másik hírességet is adott a világnak, Le Corbusier-t. Ő is, mint amaz, elhagyta anyakönyvi nevét — Frédéric-Louis Sauser —, és szülőházáját nem sokat emlegette későbbi életében.

Cendrars nagy világcsavargó lett. Már csecsemőkorától kezdve gyakran változtatta lakóhelyét, apja kalandos vállalkozásaiból kifolyólag részese volt egy fényűzésből fokozatosan az elszegényedésig jutó család örökös vándorlásainak, Svájcból Kairóig, Nápolyig és vissza. Éppoly otthonosan érezte magát, ha reggel egy hajókabinban vagy hálókocsiban ébredt, mint ha házában lakott. Nápolyi elemista korából való fényképe egy összehúzott szemű, elálló fülű, csücsörített szájú, kihívó pofikát mutat, mely nem sok örömet ígér szüleinek. Tizenötéves korában, szüleinek neuchateli lakásából, az ötödik emeleti ablakon át nyaktörő úton világgá szökött, mert nem szerette a kereskedelmi iskolát. Nem mintha a kereskedelem nem érdekelte volna, vagy nehéz lett volna a tanulás, de... nem bírta az iskolaszagot. Csereberélt, gavalléroskodott, adósságokat csinált,

megszámlálhatatlan igazolatlan óráját részben maga igazolta apja aláírásával. Csupán egy tanárjáról emlékezik meg szeretettel, akivel orgonán improvizált négykezeseket játszott. Szökése után a kereskedelem másféle iskoláját választotta. A vonatban megismerkedett egy varsói zsidó kereskedővel, és hozzá-szegődve, a transz-szibériai vonattal meg sem állt Vladivosztokig, majd onnan Pekingbe került. Ez a tanítómes-tere és gazdája, vagy ha úgy tetszik, patrónusa (franciában a patron szó gazdát és pártfogót is jelent), nemzetközi hírű drágaköszakértő volt, és gyönggyel, karaván-teával, keleti szőnyegekkel és prémekkel üzletelt. Társaságában a szókevény fiú háromszor vett részt a nizsnij-novgorodi prém-vásáron, bejárta Kínát, Indiát, Perzsiát, Örményországot. Kitűnően megtanult oroszul, és a kereskedelem egyenes és mellékutait, műhelytitkait is megismerte. Azután nagyot gondolt, megpróbált „rendes ember” lenni. Miután Ázsiában valami gyöngycsempé-szési ügy miatt égett a föld a talpa alatt, szökre jutott vissza Európába, és Párizsban pótolva elmaradt tanulmányait, leérettségizett. A kezni egyetem orvosi fakultására iratkozott be, és a komoly, elegáns, redingote-os medikus-ból senki se nézte volna ki a már mögötte álló kalandos múltat. De nem lett volna Blaise Cendrars, ha befejezte volna a pályát. Miként egykor apja a házasságkötése napján otthagya szolid matematika tanári állását kalandos vállalkozások és feltalálási ambíciói kedvéért, úgy fiában sem vált a vér vízzé. Egyet gondolt, ismét útrakelt „életet szagolni”, először vissza Oroszországba, majd Londonba, Amerikába, Kanadába, Braziliába, Afrika és megint Amerika, és így kóborolt ide-oda egész életén át, közben vissza-visszatérve az öreg Európába. Nem lett volna Blaise Cendrars, ha az idegenlégiót is ki nem tapasztalja. Az első világháború az idegenlégióban érte, és 1915-ben, huszonnyolcéves korában jobb karjával fizette meg kalandvágyának árát. De nem lett volna Blaise Cendrars, ha megadta volna magát a nyomorékok kisebbségi komplexusának. Nem. Hallatlan energiával, tudatosan leküzdötte ezt, csonkját tornával, sporttal megedzette, és valóságos zsonglőrré képesítette magát. És mint-ha mi sem történt volna, tovább folytatta a vándorlást a világban. Ő nem azért utazott, hogy unalmát vagy vi-

lágfájdalmát elűzze, sem hogy írói témákhoz gyűjtson adatokat és élményeket, sem hogy magányában pihenve a természet szépségeiben gyönyörködjék és a világ mulandóságán zavartalanul elmélkedjék, sem hogy szolgahaddal elegánsan vadásztrófeákat gyűjtson. Nem. Ő csupán azért utazott, hogy az életet élje, érzékelje minden érzékszervével, amit a földi élet nyújt. A vele egyidős Saint-John Perse azt vallotta magáról, hogy ő idegen a világ összes homokpartjain, Cendrars azonban a világon mindenütt otthon érezte magát. Utazásaiban nem a magányt, hanem mindig és mindenütt elsősorban az embert kereste, az embereket nézte, az emberekkel élt együtt. Bát-ran vetette bele magát az élet sodrába, országútjaira és ösvényeire, dzsungel-jébe és örvényeibe is, mert szerette a veszélyes életet.

Élni, élni! Primum vivere, deinde philosophari... Descartes, maga sem követte hívebben ezt a szentenciáját, mint Cendrars. Elsősorban élni, azután bölcselkedni... Cendrars ezt a maga képeire formálva így valósította meg az életben: elsősorban embernek lenni, azután írni. Élni, ez neki azt jelentette: elfogadni az életet olyannak, amilyen az adott körülmények közt. Ezt azonban nem megalkuvó, lapuló opportunizmusként, nem is a világpolgárrá asszimilálódás életformájaként kell értelmeznünk. Ő nem asszimilálódott sehol, nem gyökerezett bele semmiféle talajba. Bárhova utazott, nem vitte magával az európai civilizáció úti rekvizitumait. Mindenütt elfogadta az adott körülményeket, kényelmetlenségeivel, nélkülözéseivel, veszélyeivel, szokatlanságaival. Afrikában néger meséket gyűjtött (melyeket aztán egy bú-tortalan, üres szobában a padlón hasalva rendezett sajtó alá), Kanadában beállt a cápa- és bálnavadászok közé (szemtől szemben küzdve, rozmárt ejtett el), New Yorkban mint „önkéntes munkanélküli” csavargott (1912 nagszombatján este, Händel Messias oratóriumának meghallgatása után, hideg szobában, éhesen és lázasan írta meg Húsvét New Yorkban c. 102 dízstichonból álló nagy poémáját), Londonban zsonglőrösködött egy music-hallban (szobáját megosztva egy fiatal bohóccal, akit Charlie Chaplinnek hívtak). Időnként „rendesebb” foglalkozásokat is űzött, elméheszkedett Párizs környékén, Provence-ban gyógynövényeket természetett, bort fejtett. Közben

filmet is forgatott (A világ vége), és riporterkedett párizsi lapoknál. A második világháború alatt az angol hadsereg egyenruháját viselte, mint haditudósító. 1949-ben házasságot kötött Raymone színésznővel, s ez alkalomból visszatért Svájcba. De nem volt maradása sehol. Legjobban kedvelte talán Brazíliát. De mindig csak tovább haladt: a vágy: bőre pórusaival új levegőt érezni, új vizeken úszni, orrával új illatokat és szagokat szimatolni, nyelvvel új ételeket és italokat izlelni (könyveiben a világ minden tájáról konyhareceptek is találhatóak), füleivel új beszédek és énekek ritmusát hallani, új zörejeket és muzsikát, nyitott szemmel új színeket és formákat látni. „Szemetem nem hordom a zsebemben” — mondta találoan önmagáról. És ezt is mondta: „Behunyt szemmel felismerem az országokat a szagokról, a vonatokat a zakatolásukról”. Egy költeményében dicsekszik: „Én ismerem a világ valamennyi menetrendjét, hajókat a szirénájukról, vonatokat a füttyükről ismerem fel”. Félrekapott franciasapkás feje, a szája szélén fityegő örökös cigarettavéggel, melynek maró füstje miatt mindig hunyorítva kellett néznie, mindenütt ismert volt. Barátai Modigliani (arcképét megfestette), Braque (sebesült bajtársa volt), Marc Chagall, „az ecset költője” (akivel oroszul beszélt) és Fernand Léger voltak. Azonkívül egy híres szabó, Doucet és Sawo, egy vérbeli cigány idegenlégiós bajtárs, akitől a cigány költészetet tanulta meg csodálni, mert nem ír le semmit, hanem előszóval közöl és ad át mindent. Jellemző reá az is, hogy állampolgársága élete végéig rendezetlen volt.

Amit nem szeretett: mindaz, ami elválasztja az embereket egymástól, vagy ami az egyéniséget elfojtja. Előbbiek: a pénz, a góg, a faji és osztálymegkülönböztetés, a háború. Utóbbiak: a mechanizáció és a nyájszerűség. Nyájmódra kezelni embereket, szerinte embertelenség. Ez egyszersmind jelenti szembenállását a klerikalizmussal (istenthite mellett) és a militarizmussal. „Ölni, szemtől szemben állva, azért, hogy élhess, emberi dolog. Csapatostól, parancsszóra, — szégyenletes.”

Milyen író volt? Cendrars nyíltan és szégyenkezés nélkül vallotta, hogy dolgozni nem szeret. Kerülte is, hacsak lehetett. Állította, hogy írásiszonyban szenved, az írást rossz szokásnak, vétéknek tekintette, vagy legjobb esetben, kenyérlkeresetnek. Vajon miért? A felelet:

„Írni annyi, mint elevenen égni”. Igen. Mindig „előkészületben” volt nyolc-tíz könyve. De ha aztán rászánta magát és nekiült, képes volt naponta nyolc, tíz, sőt tizenkét óra hosszat ülni írógépe előtt, épen megmaradt bal kezével kopogva a billentyűkön, szája szélén az elmaradhatatlan égő cigarettával, keze ügyében Larousse kis, bibliapirosra nyomott helyesírási szótárával, melyet állandóan zsebében hordott, mert nagy műveltsége ellenére is mindig hadilábon állott a helyesírással. Ő maga mondta, hogy e szótár nélkül egy sort se tudott helyesen leírni, de ezt nem kell szó szerint elhinni. Cendrars nem ragaszkodott mindig a tényekhez. Nagyon sok mondanivalója volt, csak úgy dőlt belőle a szó. Az élőbeszéd stílusában írt, ökonómia és műgond nélkül, de magával ragadó spontán hömpölygéssel, vagy szaggatott lökésekben; mindig világos, logikus gondolatmenettel, a spontaneitás ízléstelen túlzásaitól mentesen. Dinamikus hömpölygésében elhagyja az írásjeleket, oldalakon keresztül terjeng egyik ponttól a másikig. Szaggatott lökései egyszerű tömondatok, indulatszók.

Írói forrásai: emlékek, álmok és elképzelések. Művészi keveréke a valóságnak, a poézisnek és a szemfényvesztésnek. Ezért sem útleírásai, sem riportjai nem tartoznak a dokumentáris irodalomba. Az eseményeket nem úgy írja meg, ahogy valóban megtörténtek, hanem ahogy megtörténhetek volna a cendrars-i álmok és elképzelések kontinensén. Georges Simenon a regény és a költészet kalózáának nevezte őt. Inspirációja a saját szellemének tisztánlátása. „J'aime ma lucidité, c'est mon étoile”, vallotta magáról. „Szerelem szellemi tisztánlátásomat, ez a vezércsillagom.”

Milyen költő volt? Önvallomása szerint igen rossz. De ez, ha őszinte megnyilatkozás is, csak különvélemény marad. Mert mások, írók, kritikusok és költőtársak nagynak ismerik el; ő az a költő, aki az egész világot a szívében hordta. Nem „versel”, hanem költ. Költeményei is írásjelek nélkül és szaggatott sorokban áradnak (csupán a *Hűsvét New Yorkban* kivétel kötött formájával), rímtelenül, de ritmussal lüktetnek, és telve vannak költői szépségekkel. Felfogása szerint „a költészet az utcan van.” Költői eszményképei Villon, Rimbaud és Apollinaire. Ezek a nevek a szellemi rokonságra való utalások csupán, de nem tették epigonjukká Cendrars-t.

Cendrars életművében egész élet-rajza benne van, s elsősorban az van benne. Hősei, megrajzolt alakjai nem választhatók el önmagától. Ezt már a könyvek címei is elárulják: *Illa berek* (*Vol a voile*, szökésének és előzményeinek bizalmas vallomása huszonhét év távlatából), *Novgorodi legenda*, *A transz-szibériai út regénye*, *Öltem* (idegenlégiós emlékek), *A levágott kéz*, *A veszélyes élet dicsérete*, *A villámsújtotta ember* (betegségéről).

Egyéb tárgyú főbb művei: *Néger mesék*, *Cigány rapszódia*k, *Hollywood*, *Rum*, *Arany*, *Panama*, *Kodak*, *Szarajevó* (színmű), *Dan Yack vallomásai* (kalandregény). Mintegy ötven könyve jelent meg, köztük három verskötet és egy színdarab.

A nagy világcsavargó útjának végállomása Párizs. Az idő elrepült, a kalandozások kora lejárt. 1957-ben benu-lása megfosztotta járóképeségétől, szobafogságra kényszerítette. De még ek-

kor is nyolc könyve volt előkészületben, melyből kettőt még megírt. Késő öregségében jutott el hozzá csupán a nyilvános elismerés. Igaz, hogy 1929-ben kerülgette a Goncourt-díj *Dan Yack*ját, de végül mégse kapta meg. Már a halál kopogtatott ajtaján, a végső kómába merülés előtt kapta meg Párizs városának nagydíját, művei összességéért. Négy nap múlva meghalt.

Meghalt? Szabad-e ezt a szót kimondanunk, amikor felesége tanúsítja, hogy utolsó szava, a haláltusa hörgésében, ez volt: „Construire...” Építeni! És Raymone asszony még ezt is hozzátette: „Ő olyan lény, aki mindig élő marad, mert bolondul szerette az életet. Szerette túlradóan s ugyanakkor reménytelenül, lehet, hogy szenvedése miatt. Szerette minden erejéből ezt a világot, mely az ő mindensége volt”.

Ehhez nincs semmi hozzátenni valónk.

BOHÉMEK?

Száz éve már, hogy Henri Murger, a *Bohémélet* szerzője meghalt. A *Nouvelles Littéraires* az évforduló alkalmából körkérdest rendezett az emberi társadalom öröktől fogva legszabadabb elemeinek modern képviselői között. Párizsi festőkhöz, szobrászokhoz, zenészekhez és írókhoz intézték a kérdéseket, olyanokhoz, akik rendezetlen anyagi körülmények között élnek, vagy pedig a nyomorral vívott hosszú harc után kerültek jó anyagi helyzetbe. Az anket arról tanúskodik, hogy a mai bohémek életmódja nem szolgálhatna egy olyan regény nyersanyagául, amelyet Murger a múlt század második felében írt.

Íme, mit mondott José Montero-Vallé, akire a *Nouvelles Littéraires* riportere a Latin negyed kellős közepén talált rá.

— Igen, uram, költő vagyok. Abból az 1200 frankból élek, amit kétkezi munkámmal keresek: edényt mosogatok egy éjszakai vendéglőben. Ahány bohémet ismerek, valamennyi vigasztalan amiatt az életmód miatt, amit folytatunk. Egyikünk sem akar az lenni, ami. Szeretnénk, ha pénzünk volna, hogy felöltözhessünk, hogy hangversenyekre, mozikba, színházba járhassunk — ahova egyébként sohasem jutunk el.

Heléne Reilles szobrásznő évek óta él egyik napról a másikra, de nem azért, mert szeretné ezt az életmódot.

— Az alkotás erőfeszítései — mondotta — feltétlenül megkövetelik a kalória-minimumot. És szörnyen egyedül vagyunk! Jó, tudom, vannak pajtások, bajtársak, az ember kölcsönkap tőlük hol egy ágyat, hol egy szerszámot, némi festéket, szobát, de olyasfajta melegség ez, ami sohasem hevül a reális élet melegévé, és munkánk sem tartozik a reális élethez.

Maurice Gasquet tavaly elnyerte a Salon de la jeune peinture díját. Így nyilatkozott:

— Nagyjából tudom, milyen társadalmi légkörben mozgott Mimi és Rodolphe... Talán ebből kiindulva gondoljuk, hogy gondtalanabbak voltak, mint mi. Jól ismerem a bohémeket, az igazságot meg a mondva csináltakat is. Három éven át éltem lakás nélkül, dolgoztam, ha akadt munka — mindegy milyen —, és festettem, hogy fölmelegedjek. Valóban fiatalnak kell lenni, hogy az ember saját álmai mellett tudjon melegedni... Vercors segítségével 1953-ban falura kerültem. Jól megfértem a parasztokkal. Egy barátommal laktam együtt, és mindössze havi hatezer frankból éltem. Párizsban nem egyszer megtörtént, hogy napokon át nem mentem ki az utcára. Lassan, nagyon lassan sikerült fölkapaszkodnom, de megőriztem azt, ami legdrágább az ember számára: a szellemi szabadságot.

Arra a kérdésre, milyen regényt, elbeszélést tudna írni a bohémek életéről, Gasquet így felelt:

— Unalmas történet lenne! Sohasem volt az az érzésem, hogy bohém módra élek. Különbem sem jószántamból éltem úgy, ahogy éltem. Nem rajtam múltott. A bohém-kultusz elavult valami, noha akadnak még fiatal emberek, akik bohém életet játszanak. Manapság csak az bohém, akit a körülmények rákényszerítenek.

REMÉNYTELEN ESET

Graham Green új regényét írt. Címe: *A Burnt-Out Case*. Megközelítő fordításban: Reménytelen eset. Azokra a leprás betegekre használják ezt a lesújtó diagnózist, akiknek ujjait, orrát, fülét már lerágta a szörnyű kór. Ezek a betegek már nem tudják úgy elviselni a pokoli kínokat, mint azok, akiket akkor kezdenek gyógykezeltetni, amikor még nem csonkította meg őket a betegség.

Erről szól a regény. A szenvedésről írt tanulmányának is mondhatnánk, az önként vállalt szenvedés leírásának. A cselekmény egy afrikai leprakórházban játszódik le, amelyet papok és apácák igazgatnak. Ide, ebbe a gyógyintézetbe kerül Query, a világhírű műépítész. Múltja elől menekül. Ő is „reménytelen eset” már, semmi kedve épületeket tervezni, továbbra is nőket hódítgatni. Szerelmei — itt kezdődik a katolikus Green morálizálása — nem voltak igazi szerelmek. Query mindig csak önmagát szerette, művészi kifejezőmódja abból a fajtából való, amely elpusztítja az egyéniséget; embertelen művészet, „hiányzik belőle az emberiség iránti részvét, de hiányzik az imádság is.”

A regény leírja, hogyan lábadozik Query, illetve hogyan gyógyulna meg, ha a világ, amely elől menekül, nyugton hagyná. De nem hagyja békén. Rátalál egy híres újságíró is, egy kövérkés férfi — „akinek arcán úgy világít a romlottság, mint a foszfor” — és aki Query menekülését dr. Schweitzer esetéhez akarja hasonlítani, és szenzációvá szeretné dagasztani. Egy szomszédos telepes segítségével élmélygős mesét agyal ki Queryről és leprától csonka szolgálólányáról, majd Queryről és a telepes fiatal feleségéről, úgyhogy a regény gúnyos hangnemben, viharos események közepette fejeződik be.

A *New York Times Book Review* kritikusa hangsúlyozza, hogy Green új regénye mentes korábbi írásainak keresztényi szigorától, a könyv legrokonszenvesebb alakjai a papok, akik sokkal többet törődnek a beteg bennszülöttek gyógykezelésével, mint nemi erkölcsük nevelésével, és sokkal szivesebben vitakoznak munkájuk közben szerzett tapasztalataikról, mint lelkük üdvösségéről. Az új Green-regény legellenzenvesebb figurája a telepes, aki nagyban veri a mellét, hogy példás keresztényi életet él, valójában pedig kiugrott pap, akit betegesen lekötnek „keresztényi házasságának” jogai, kötelezettségei és szimbólumai. Talán ez az engedékeny álláspont az oka, hogy Green legújabb regényéből hiányzik az a hév, amely legjobb műveit (*Brighton Rock*, *The Power and the Glory*, *The Heart of the Matter* és a *The End of the Affair*) jellemzi, viszont — biztosra vehető — nem hívja ki maga ellen a kritikát, hogy olyan bírálatot mondjanak róla, mint legutóbb Arthur Turnell: „Lehetetlen meg nem lepődni azon, milyen nagy helyet szentelnek a modern katolikus regényírók a gyűlöletnek, és milyen parányi helyet juttatnak az irgalomnak.”

TÉVEDÉSEK SOROZATA

A Nöbel-díjak múlt évi kiosztása a szokottnál is ünnepélyesebben folyt le, mert akkor ünnepelték az alapítvány hatvanadik évfordulóját is. Arne Tiselius vegyész, a Nöbel-alapítvány elnöke, fölhasználta az alkalmat, és elkészítette az eddigi Nobel-díjak „mérlegét”. A párizsi *Figaro Littéraire* is ezzel a tárgykörrel foglalkozik legutóbbi számában, azonban elsősorban az irodalmi Nobel-díjakra összpontosítja figyelmét. Annál is inkább, mert az irodalmi Nobel-díjak nyomán kelt életre a legtöbb kétség és irigység, noha az alapító halála (1896) után mást lehetett várni. Akkor a békedíj körül keletkeztek viharok, mert annak odaítélését Nobel — hazájának militarista hagyományaitól tartva — a norvég, nem pedig a svéd parlamentre bízta. Persze Nobel végrendeletének ezzel a szakaszával kapcsolatban is fölmerültek kételyek, sőt gyanúsítások is, amelyek szerint a „norvég szeparatisták” a díjat a svédellenes propaganda céljaira használhatják föl. Oszkár, az akkori svéd király is nyomást gyakorolt a végrendelet végrehajtóra, hogy az alapítvány nagy összegét a közvetlen örökösök kapják meg. Őt esztendőnek kellett elmúlnia, amíg a díjazás szabályait kidolgozták, és kijelölték azokat a testületeket, amelyek odaítélésükről döntenek.

Az irodalmi díjat illetőleg a végrendelet a Svéd Tudományos Akadémiára ruházta a döntés jogát. Az első irodalmi Nobel-díjat Sully Prudhomme francia szimbolista költő kapta. Már az első lépés téves volt, ugyanis ekkor — 1901-ben — még Tolsztoj, Ibsen, Swinburn és Zola is életben volt. Tolsztoj nem kaphatta meg a díjat, mert egyik akadémia sem jelölte — az irodalmi egyesületek csak később kaptak jogot a jelölésre —, Zola viszont, a Svéd Tudományos Akadémia véleménye szerint, nem közelítette meg a végrendeletben körvonalazott frói eszményt. Tolsztoj 1910-ben halt meg, a Nobel-díjat sohasem kapta meg. Hasonló igazságtalanság történt 1903-ban is, amikor Björnsen, nem pedig Ibsen kapta a Nobel-díjat. Ugyanígy 1907-ben Kiplinget és nem Swinburnt, 1909-ben Selma Lagerlöfföt és nem Strindberget tüntették ki. Mistralnak, a híres provence-i költőnek osztoznia kellett a Nobel-díjon az azóta már elfelejtett spanyol színműíróval, Echegaray-jal, csupán azért, mert volt megfelelő fordítója. Amikor azután újra a spanyol írókra került a sor, nem Perez Galdosra, Unamunóra és Garcia Lorcára esett a választás, hanem Benaventere és Jimenezre. Amikor pedig a szovjet irodalom került előtérbe, Bunyin, az emigráns kapta meg a díjat Gorkij helyett.

Mindezzel, természetesen nem azt kívánjuk mondani, hogy az irodalmi Nobel-díj odaítélése minden esetben téves volt. A franciák közül megérdemelten nyerte el André Gide, Roger Martin du Gard, Mauriac és Camus, az amerikaiak közül Sinclair Lewis, O'Neil, Faulkner és Hemingway, az olaszok közül Pirandello, a németek közül Thomas Mann, az angolok közül G. B. Shaw, Galsworthy és T. S. Eliot. Távoli országok, kis népek frói is részesültek a Nobel-díjban, többek között Rabindranath Tagore — csak a Szovjet Szövetség fróit nem tüntették ki a nagy díjjal. Csupán legutóbb nyerte el Paszternak, ő is inkább politikai számításból, botrány árán.

FORDÍTÓI MUNKA A VILÁGON 1959-BEN

Érdekesek az Unesco nemrégén kiadott *Index translationum* c. könyvében közzétett adatok az 1959. évi fordítások jegyzékével és egyéb statisztikai adatokkal, melyek 67 országból 29.600 fordítást elemeznek. A fordítói munka rekordját a Szovjetunió tartja, jóval a többi ország előtt, 6.254 fordítással a Szovjethez tartozó különféle népek nyelvére. Az előző években mindig Lenin volt a legtöbbször fordított művek szerzője, ezúttal Nikita Hruscsov elébe vágott. Eléggé meglepő a fordítások sorrendje:

1.) Hruscsov cikkei és beszédei	198 fordításban
2.) Lenin művei	174 fordításban
3.) A Biblia	171 fordításban
4.) Tolsztoj művei	150 fordításban
5.) Jules Verne regényei	124 fordításban
6.) Dosztojevskij művei	114 fordításban
7.) Agatha Christie (bűnügyi)	103 fordításban
8.) Georges Simenon detektívregényei	

A Szovjetunió után második helyen áll Németország 2 068 fordítással és utána azok az országok, melyekben a fordítások száma meghaladja az ezret, a következő sorrendben: Franciaország, Csehszlovákia (cseh és szlovák nyelvű fordítások), Belgium, Olaszország, Hollandia, Spanyolország, Japán, Egyesült Államok és Svédország.

Világviszonylatban a legtöbbet fordított szerzők a fentebb felsoroltak után:

Shakespeare	90 nyelvre
Simenon	74 nyelvre
Andersen és Marx	69 nyelvre
Balzac és Csehov	68 nyelvre
Pearl Buck	67 nyelvre
Cronin	60 nyelvre

Ötvennél több nyelvre fordították le a következő írók műveit, sorrendben: Zola, Paszternak, Maugham, Gardner, Turgenyev, Graham Greene, London és Puskin.

G. Cz. A.

ORFEUSZ ÉS EURIDIKE A RESTIBEN

A párizsi *Editions Universitaires* könyvkiadójához A XX. század *klasszikusai* című igen előkelő sorozatában tanulmány jelent meg Jean Anouilh-ról. Erről az irodalmi eseményről Clement Borgale ír a *Critique* legutóbbi számában. Alább közöljük a francia kritikus véleményét erről a modern színműírőről, akinek darabjai gyakori és előkelő vendégei a hazai színpadoknak is.

Borgale megállapítja, hogy Cocteau után Anouilh neve örvend a legszebb csengésnek a francia színpadi irodalomban. Hangoztatja, hogy Anouilh népszerűségét a legkisebb mértékben sem személyi varázsának köszönheti — mint Cocteau. A legszigorúbb visszavonultságban él, titokban tartja címét, nem ad nyilatkozatokat, nem ír kiáltványokat, előszókat. Miben rejlik hát színpadi sikerének, a közönségre gyakorolt hatásának titka? Borgale a választ Anouilh mesterségbeli állásfoglalásában keresi, abban, hogy minden színdarabja „esemény”, és különleges, a modern emberre jellemző érdeklődést kelt. Kezdve első művétől, a

l'Hermine-től, későbbi szindarabjai: az *Euridike*, *Antigone*, *Medea*, *Romeo*, a *Vadóc*, a *Poggyász nélküli utas* — minden cím egy-egy „ügy” dossziéjának felirata is lehet. Cocteau példáját követve, Anouilh a mondabeli motívumokat a mai életbe ültette át, így találkozhatunk Orfeusszal és Euridikével a vasúti étteremben vagy egy szállodaszobában. Cocteau-tól kölcsönözte a „személyek karát” is, amelynek az a feladata, hogy a hősöknek megmagyarázza mivoltukat — az *Euridikében* Henri úr teszi ezt. Sok kritikus éppen színpadi eszközei alapján nyilvánította Anouilh-t költői színművek írójává, és ezen az alapon hasonlították össze Musset-vel és Giraudoux-val. Borgale azonban azt bizonygatja, hogy Anouilh-ből hiányzik a költői véna, nyelvezete is egysíkú, hétköznapi és mindig előnyben részesíti a színpadi hatásokat. Számára csak háromfajta egyéniség létezik: erős, elnyomott és közömbös. Belőlük építi föl „eseteit”. S az esetek lényegében mindig azonosak: az önmagunkkal birkózó egyéniségek összeütkezései. Franz a *l'Hermine*-ben azért gyilkol, hogy érvényre juttathassa énjét, Medea azért vétkezik, mert azonosítja magát a bűnnel.

GASTON GALLIMARD

neve fogalom nemcsak a francia, hanem a nemzetközi könyvpiacra is. Most, amikor januárban betöltötte nyolcvanadik évét, életének műve, a legnagyobb francia könyvkiadó vállalat fél-százados múltja tekintetét vissza. Mert Paul Claudel és André Gide első könyvsikereitől kezdve Sartre-ig és Camus-ig összesen több mint négyezer könyvcím viseli jellegzetes fehér címlapján az ő szignatúráját, és a könyvbarátok körében jól ismert három betű: NRF (Nouvelle Revue Française). Kiadványai közt tizenöt Nobel-díjas író művei szerepelnek és negyven sorozatkiadvány, köztük a híres *Série Noir* (Fekete sorozat, bűnügyi regények). Az utóbbi években nincs olyan nap, hogy új könyv ne jelenne meg nála, mert az évi átlag 350 könyv, azaz több, mint egy év munkanapjainak száma. Műfajok szerint tagozódó osztályai élén kiváló írók és szakemberek állnak, lektorok és műfordítók seregét foglalkoztatja állandóan.

Ki ez az ember, honnan jött Gaston Gallimard?

Karrierjét talán annak köszönheti, hogy bár óriási vagyon várományosa volt, fiatalember korában nem látták el zsebpénzzel, és így nem élhette a gazdag ifjak henyélő és könnyelmű életét. A családi vagyont még dédapja szerezte Lajos Fülöp idejében mint rézöntő, a kedvező konjunktúra kihasználásával. A fiatal Gallimard-t becsvágya és önérzete szívós munkára és takarékos-ságra sarkallta, úgyhogy nem a családi vagyonra támaszkodva, hanem a maga erejével és kockázatára alapította meg harmincéves korában a NRF kiadóvállalatot.

Azt mondják róla, hogy nem igazgat, hanem uralkodik, fejedelem. Öregségében bizalmas segítőtársa, unokaöccse, Michel Gallimard másfél évvel ezelőtt tragikus körülmények között vesztette életét. Ő vezette azt az autót, melyben egy országúti szerencsétlenség alkalmával Albert Camus szörnyethalt.

Az öreg Gallimard két nagy tévedését nem bocsátja meg magának. Félreismerte és elejtette Proustot, legújabbán pedig Françoise Sagant, aki Gallimard legnagyobb riválisának, Julliardnak hozta meg a kasszasikert.

G. Cz. A.

A VILÁG LEGDRÁGABB KÖNYVE

ma, a legmodernebb nyomdatechnika korában a középkori kódexek mintájára kézírással készült, egyetlen példányban, és márciusban Párizsban a modern művészetek múzeumában került kiállításra. Egy gyermekparalízis következtében megbénult nő, Micheline Nicolas, pergamenlapokra kalligrafikus írással lemásolta János evangélista *Jelenések Könyvét*. A 150 pergamenlap külön-külön kirakva négy termet foglal el a kiállításon. Összerakva és drágakövekkel dúsan díszített domborműves bronz bekötési táblájával és kapcsaival együtt több, mint száz kilót nyom. Lapozására elektronikus manipulátor szolgál. Hét hírneves művész, köztük Bernard Buffet, Salvadore Dali és Fuzsita illusztrációi díszítik. Egyidejűleg kiállításra kerültek híres írónak és tudósoknak az Apokalipszisre és korunk apokalipszisére vonatkozó jegyzetei és meditációi is, többek közt Jean Giono, Jean Cocteau, Jean Rostand és Daniel Rops eredeti kéziratai.

A könyv ára, helyesebben becsértéke egymillió új frank. Rendeltetéséről nem adtak hírt. Érthető, hogy egy bénasággal sújtott és aktivitásra vágyódó személy valami egyedülálló nagy és szép munkával igyekszik a sorscsapást leküzdeni. De joggal kérdezhetjük, hogy vajon kevésbé felemelőnek érezte volna-e, ha egy misztikus mű lemásolása helyett energiáját pl. a Braille-írás megtanulására fordítja, és valamely halhatatlan szépirodalmi mű átültetésével vak embertársai ezreinek háláját vívja ki, és evvel dokumentálta volna a rokkantak nagy emberi közösségének szolidaritását?

JEGYZETEK

AZ EGYÉN ÉS A TÁRSADALOM VISZONYÁNAK PROBLÉMÁJA

Makavejev vitanyitó felszólalásának első részét — a *II. Stražilovski susre-*

ton hangzott el — múlt havi számunkban közzöltük. A felszólalás második részét — a múlt havi közlemény folytatását — e számunkban találja meg az olvasó.

TARTALOMMUTATÓ

Gál László versei — — — — —	395
Sinko Ervin / Áron szerelme — — — — —	398
Zákány Antal / Mentem, és a gondolat kínzott — — —	415
Tomán László / Látogatók — — — — —	417
Laták István versei — — — — —	420
Szirmai Károly / Posvány — — — — —	422
Derús István versei — — — — —	435
Ivan Ivanji / Elmaradt kézszerítés — — — — —	437
Dr. Penavin Olga / Halál és temetés Szlavóniában — —	445
Dési Ábel versei — — — — —	449
D. Juhász Zsuzsa / Nyári utazás — — — — —	451
Saffer Pál / Borzas jegyzetek egy sima utazásról — —	454
Dušan Makavejev / Az egyén és a társadalom viszonyának problémája — — — — —	463
G. Czimmer Anna / Aki a szemét nem hordta a zsebében	472
KRÓNIKA — — — — —	476
JEGYZETEK — — — — —	482

Moják Petár rajzait a 397, 414, 416, 421, 434, 436, 444, 450, 462 és a 471. oldalon, Sáfrány Imre szövegrajzait a 423, 427 és a 431. oldalon közöljük.

IRODALMI, MŰVÉSZETI TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT. 1961. MÁJUS. KIADJA A FORUM LAPKIADÓ VÁLLALAT — SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL: NOVIZÁD, VOJVODE MISICA 1. — SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRÁK: MINDENNAP 10—12-IG. — KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM ADUNK VISSZA — ELŐFIZETÉSI DIJ: EGY ÉVRE 1000, FÉLÉVRE 500, EGYES SZÁM ÁRA 100 DINÁR. — KÉSZÜLT A FORUM NYOMDÁBAN NOVIZÁDON.

100

észet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom